

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Marie-Christine Janssens, Uitvindingen van werknemers – Een «notoire» lacune in de Belgische wetgeving – Pleidooi voor een wettelijke regeling 865

Rechtspraak

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Gewapende macht – Rechtstoestanden militair personeel
Arbitragehof, 27 maart 1996 879

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Rijkswacht – Vrijheid van arbeid – Verplichting tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedde
Arbitragehof, 15 mei 1996 880

Dieren – Bewijs – Verslag van de diergeneeskundige dienst Cass., 28 februari 1995 (*met noot van A. Vandeplas, «Over dierenbescherming en dierenwelzijn»*) 881

Verzekering – Aansprakelijkheidsverzekering – Schorsing van de overeenkomst – Schorsing van de dekking
Cass., 22 oktober 1996 882

Milieu – Vergunning – Beroep door derde – Verplichting het beroepsschrift aan de aanvrager te betekenen – Aard – Vorm – Termijn – Niet-naleving – Gevolg
R.v.St., 31 oktober 1996 (*met noot van Jo Baert, «De betekening aan de exploitant van het tegen een milieuvergunning ingestelde beroep is een substantiële vorm: in hoeverre is de appellat daarbij afhankelijk van het bestuur»*) 883

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Dieren – Bijen van een imker – Schade veroorzaakt door daad van het dier
Hof Gent, 15 februari 1994 887

Intellectuele eigendom – Octrooi – Dienstuitvinding – Begrip – Eigendomsrecht – Afstand
Hof Brussel, 25 mei 1994 (*met noot*) 888

Handelspraktijken – Vordering tot staken – Alleenverkoop – Contractuele inbreuken – Tevens daden strijdig met de eerlijke handelspraktijken – Concessiegever die, met het oog op de vervanging van een concessiehouder, contact opneemt met een andere vennootschap – Parallelimport door aankoop van de producten van de concessiegever bij de Franse concessiehouder
Hof Antwerpen, 20 mei 1996 889

Wapens – Verboden wapens – Baseballstick
Corr. Kortrijk, 8 januari 1996 (*met noot van A. Vandeplas, «Over verboden wapens en baseballsticks»*) 891

Arbeidsreglementering – Moederschapsbescherming – Arbeidswet – Handeling die strekt om eenzijdig een einde te maken aan de dienstbetrekking – Ontslag – Tijdstip – Kennisneming – Opzegging per aangetekende brief – Uitwerking op derde werkdag
Arbr. Antwerpen, 8 november 1995 892

1. **Overeenkomst** – Schadebeding – Nietigheid – Gevolg – 2. **Burgerlijke rechtspleging** – Goede trouw – Preprocesuele gedraging
Vred. Roeselare, 28 november 1995 893

Boeken

D. Deschrijver, V.Z.W. & belastingen. Het fiscaal statuut van de v.z.w., de internationale vereniging met wetenschappelijk doel en de vennootschap met sociaal oogmerk (*door D. Coeckelbergh*) 894

H. Dumont, Le pluralisme idéologique et philosophique et l'autonomie des communautés dans le droit public belge de la culture (*door Jan Velaers*) 894

R. Ergec, Introduction au droit public. Les droits et libertés (*door Jan Velaers*) 894

J.M. Gollier en Ph. Malherbe, Les sociétés commerciales. Lois des 7 et 13 avril 1995 (*door Koen Byttebier*) 895

K. Leus en L. Veny (red.), Het federale België in de praktijk. De werking van de wetgevende vergaderingen na de verkiezingen van 21 mei 1995 (*door Cathy Berx*) 895

Erratum

Vennootschap – Misbruik van voorwetenschap 896

Mededelingen

Studieavond: De Raad voor de Mededinging 896

Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de Milieu-ambtenaar 896

Cursus: Europees Gemeenschapsrecht 896

Colloquium: Arbitrage en Europees Recht 896

K.U.Leuven - Vacatures 896

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931. Hoofredacteurs: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993)

VERSCHIJNT IEDERE WEEK VAN SEPTEMBER TOT JUNI

Redactie: C. Caenepeel, J.R. Rauws,
A. Vandeplas, A. Van Oevelen, E. Dirix

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Vaste medewerkers:

A. Alen
P. Arnou
R. Boes
Gh. Dhayer
J. Erauw
J. Gerlo
P. Humblet
J. Laenens
W. Lambrechts
P. Lemmens
H. Nys
I. Opdebeek
W. Pintens
W. Rauws
D. Simoens
G. Suetens-Bourgeois
L.P. Suetens (†)
M. van Damme
J. Wouters

Abonnementen, advertenties: **INTERSENTIA UITGEVERS N.V.**, Churchilllaan 108, 2900 Schoten
Tel.: 03/658.01.69 - Fax: 03/658.71.21 Abonnementprijs: 4.550 f., voor studenten 2.950 f..

UITVINDINGEN VAN WERKNEMERS – EEN «NOTOIRE» LACUNE IN DE BELGISCHE WETGEVING – PLEIDOOI VOOR EEN WETTELIJKE REGELING¹

I. Vier op een rij...

1. Sedert zijn oprichting in 1931 werd in dit tijdschrift driemaal de problematiek van uitvindingen van werknemers besproken.² Dit moge voor sommigen voldoende lijken voor een vraagstelling die, in België, nauwelijks rechtspraak lijkt uit te lokken. Bij anderen zal het misschien vragen oproepen naar de oorzaken van de beperkte interesse voor een onderwerp dat in de meeste landen van de Europese Unie een vertrouwde en veel becommentarieerde rechtsmaterie vormt. Het is niet onze bedoeling op zoek te gaan naar de oorzaken voor dit gebrek aan belangstelling. Dat wij het nuttig achten om (voor de vierde keer) dit onderwerp aan te kaarten, wordt ons vooral ingegeven door ontwikkelingen in de internationale context. Bijna alle Europese lidstaten hebben ondertussen in hun octrooiwet³ of in een afzonderlijke wet⁴ een regeling voor werknemersuitvindingen uitgewerkt. België vormt, samen met Luxemburg en Ierland, een uitzondering op die ontwikkeling. Zijn Belgische werknemers dan minder inventief? Het is een publiek geheim dat ons land niet hoog scoort wat het indienen van octrooiaanvragen betreft, maar het is niet op die wonde dat wij in deze bijdrage de vinger willen leggen. Landen als Spanje en Portugal zijn in dat verband overigens nog minder actief maar hebben reeds lang een wettelijke regeling voor werknemersuitvindingen uitgevaardigd. Om diverse redenen, die hierna worden toegelicht, hebben we moeite om een dergelijke lacune in de Belgische wetgeving te aanvaarden.

2. Wie vandaag de dag met de problematiek van uitvindingen door werknemers wordt geconfronteerd, moet zich daar doorheen worstelen met bijzonder weinig bronnenmateriaal. De gepubliceerde uitspraken zijn niet alleen schaars

maar vertonen ook weinig coherentie om er precedentwaarde aan te verlenen.⁵ In de doctrine duikt het thema van uitvindingen van werknemers sinds het midden van de vorige eeuw nogal sporadisch op.⁶ De laatste decennia zijn het vooral de specialisten sociaal recht die hun steentje tot het debat bijdroegen.⁷ Desondanks blijft ons positieve recht inzake werknemersuitvindingen geplaagd door een voortdurende rechtsonzekerheid.

Na meer dan 60 jaar⁸ heeft het hof van beroep zich opnieuw uitgesproken over de vraag naar de rechthebbende op een uitvinding gedaan door een werknemer in dienstverband.⁹ Niet alleen die, op zich verheugende, omstandigheid maar vooral de strekking van het arrest van 1994 bieden een aanleiding om deze materie opnieuw onder de aandacht te brengen.

3. Een terugblik op de zaak. De heer P. (hierna de werknemer) wordt bij arbeidsovereenkomst van 20 februari 1980 in dienst genomen door de N.V. S. (hierna de werkgever) in de functie van «technicus voor de ingangscontrole». De arbeidsovereenkomst bevat geen nadere omschrijving van wat die taak precies inhoudt. Niet betwist is dat de werknemer tijdens zijn dienstbetrekking een uitvinding realiseert die in het arrest wordt aangeduid als een «slicing process van glas- en kwartsmateriaal gebaseerd op een watersuspensie». Dit

⁵ Ongeveer de helft van deze beslissingen dateert van vóór 1945. Voor een opsomming, zie JANSSENS, o.c. 1996, 662.

⁶ ANDRÉ, L., *Traité des brevets d'invention et de la contrefaçon industrielle*, Tome I, Bruylant Bruxelles, 1899, nr. 910; PICARD, E. en OLIN, X., *Traité des brevets d'invention et de la contrefaçon industrielle sous l'empire de la loi belge de 1854*, Bruxelles, 1866, nr. 24; VANDER HAEGHEN, G., «Les inventions d'employés», *Ing. Cons.*, 1930, 100 en DERIJCKE (o.c. 1936-37, 561).

⁷ VAN HOOGENBEMT, H. en VERREKEN, I., «Werknemers en intellectuele rechten», in *Intellectuele Eigendomsrechten*, Vlaams Pleitgenootschap Brussel, Biblo, 1995, 209-246 (hierna: VAN HOOGENBEMT, 1995); VERBRAEKEN, C. en de SCHOUTHEETE, A., *Le contrat de travail d'employé*, Créadif, 1994 (hierna: VERBRAEKEN, 1994), PAPIERJ-AMOULLE, M., «De uitvindingen, gedaan door de bedienden», *Arbeidsblad*, 163, 1051; JAMOULLE, M., *Le contrat de travail*, II, Luik, 1986, 56; BUCKINX, o.c. 1970-71, PETIT, o.c. 1982-83; PETIT, J., *De werknemers en de intellectuele rechten*, die Keure, Brugge, 1991; MESTDAGH, K. *Het recht betreffende de uitvindingen van de werknemers*, licentiaatsverhandeling R.U.G., 1981. Zie ook wetsvoorstel BLANPAIN, *Gedr. St., Senaat*, 1988-89 nr. 592/1. Bij de specialisten intellectuele rechten vermelden we vooral de studies van RENAULD, J., «De l'exercice et de la jouissance des droits intellectuels appartenant à des employés ou fonctionnaires», *Rev. Dr. Int.*, 1950, 116, en *Ann. Dr. Sc. Pol.*, 1950, 227; BRAUN, A., «Sous l'attraction de deux sphères juridiques: les inventions d'employés», *T.S.R.*, 1967, 145; REMOUCHAMPS, L., *Octrooien*, in *A.P.R.*, Larcier Brussel, 1970.

⁸ De laatste ons bekende gepubliceerde uitspraak van een appelgerecht is het arrest van het Hof van Beroep te Luik van 16 februari 1931, *Ing. Cons.*, 1932, 66.

⁹ Brussel, 25 mei 1994; publicatie van dit arrest vindt men verder in dit nummer alsook in *Ing. Cons.*, 1995, 264.

¹ Dit artikel geeft een aantal krachtlijnen weer uit het tweede deel van het proefschrift *Rechten op uitvindingen in ondergeschikt verband met bijzondere aandacht voor uitvindingen aan universiteiten*, waarmee de auteur op 29 januari 1996 aan de K.U. Leuven promoveerde tot doctor in de rechten en waarbij prof. F. Gotzen optrad als promotor. Dit proefschrift is inmiddels gepubliceerd bij de uitgeverij Bruylant onder de titel: *Uitvindingen in dienstverband en aan universiteiten* (1996).

² DERIJCKE, R., «Over uitvindingen door bedienden gedaan», *R.W.*, 1936-37, 561; BUCKINX, H., «De uitvindingen van de werknemers», *R.W.*, 1970-71, 633; PETIT, J., «Een wet of een C.A.O. over de uitvindingen van werknemers?», *R.W.*, 1982-83, 129.

³ Nederland (artikel 12 van de Rijksoctrooiwet 1995), Portugal (art. 54 van de wet nr. 16/95 van 24 januari 1995), Griekenland (artikel 6 van de wet nr. 1733 van 16 september 1987), Spanje (artt. 15-20 en 140-142 van de wet nr. 11.1986), Frankrijk (artikel 1ter van de wet nr. 78-742 van 13 juli 1978), Groot-Brittannië (sec. 39-43 Patent Act van 1977), Italië (artikelen 23-26 van het decreet van 29 juni 1939) en Oostenrijk (§ 5 van de wet van 2 juli 1925).

⁴ Finland (wet nr. 656 van 29 december 1967), Duitsland (wet van 25 juli 1957), Denemarken (wet nr. 142 van 29 april 1955) en Zweden (wet van 18 juni 1949).

«waterslicingsprocédé» zou een verbetering betreffen van een reeds in het bedrijf toegepast procédé waarbij in plaats van een watersuspensie een oliesuspensie werd gebruikt. Deze omstandigheid doet geen afbreuk aan het potentieel octrooieerbaar karakter van de uitvinding.¹⁰ De uitvinding wordt onmiddellijk toegepast binnen het productieproces van het bedrijf en zou, luidens de bewoordingen van de dagvaarding, voor het bedrijf een besparing van verschillende miljoenen franken betekenen.

Na de beëindiging van zijn arbeidsovereenkomst in september 1985¹¹ daagt de werknemer op 23 mei 1986 zijn werkgever voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Leuven teneinde te horen zeggen voor recht dat de betwiste uitvinding zijn uitsluitende eigendom is en dat alleen hij gerechtigd is om voor deze uitvinding een octrooi aan te vragen omdat, zo wordt betoogd, hij de rechten op de betwiste uitvinding nooit op geldige wijze aan de werkgever heeft afgestaan.

Na zich bevoegd te hebben verklaard, wijst de rechtbank van eerste aanleg bij vonnis van 28 juni 1988 de vordering van de werknemer in haar geheel af. Deze beslissing steunt op de overweging dat, daar moet worden aangenomen dat de betwiste uitvinding een zogenaamde «afhankelijke uitvinding» is, de rechten op de uitvinding aan de werkgever toekomen met toepassing van een in de arbeidsovereenkomst opgenomen, en door de rechtbank geldig bevonden, beding van overdracht van rechten ten voordele van de werkgever.

De werknemer tekent op 5 januari 1989 hoger beroep aan waarbij hij zijn oorspronkelijke vordering herhaalt en tevens, subsidiair betaling vordert van een billijke vergoeding voor de afstand van de uitvinding aan de werkgever (bepaald op 1.000.000 fr.). Als grieven voert de werknemer o.m. aan dat de eerste rechter ten onrechte heeft geoordeeld dat hij met een uitvindingsopdracht was belast en dat het beding van overdracht in de arbeidsovereenkomst geldig was. Het Hof van Beroep te Brussel verwerpt bij arrest van 25 mei 1994 het hoger beroep en bevestigt, zij het deels op andere gronden, de beslissing van de eerste rechter dat de rechten op de uitvinding aan de werkgever toekomen. Het hof baseert deze beslissing op een dubbele grondslag. Allereerst besluit het hof tot de kwalificatie van «dienstuitvinding» na te hebben onderzocht en vastgesteld dat de werknemer het betwiste waterslicingsprocédé ontwikkelde in loondienst, in uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst, tijdens de normale werkuren en met gebruik van het machinepark en van knowhow toebehorend aan het bedrijf. Vervolgens, en ten overvloede, overweegt het hof van beroep dat de beslissing tot toewijzing van de rechten aan de werkgever, ook volgt uit het beding van afstand van rechten dat in arbeidsovereenkomst was opgenomen en dat door het hof eveneens geldig wordt bevonden.

4. Dit artikel wil, tegen de achtergrond van de besproken zaak, eerst de gangbare stellingen met betrekking tot de rechten op uitvindingen van werknemers onder de loep nemen. Wij houden daarbij de logica van de beslissing in hoger be-

roep aan en geven achtereenvolgens een beknopte synopsis van het rechtsstatuut van werknemersuitvindingen bij ontstentenis van een contractuele regeling en bij het voorhanden zijn ervan. Die analyse vormt de aanzet voor ons pleidooi voor een wetgevend optreden waarmee dit artikel besluit.

II. Situatie de lege lata

5. De titel van de bijdrage verwoordt het bijzondere van de problematiek. We hebben het over «uitvindingen», een begrip dat we hier verstaan in de betekenis van het octrooirecht,¹² en over «werknemers», zijnde personen die, op het ogenblik dat ze de uitvinding realiseren, in een dienstverhouding staan zodat de regels van het arbeidsrecht van toepassing zijn.¹³ Ons onderwerp is netelig te noemen in zoverre de aangeduide rechtstakken tegengestelde uitgangspunten hanteren. Het is een basisregel van het arbeidsovereenkomstenrecht dat de werknemer zijn arbeidskracht ter beschikking stelt van zijn werkgever in ruil voor loon en in een band van ondergeschiktheid.¹⁴ Een essentieel gevolg daarvan is dat de werkgever aanspraak kan maken op de producten van de arbeid van zijn werknemers (het bekende «vruchten van de arbeid»-principe). Artikel 8 van onze octrooiwet daarentegen bepaalt dat het recht om voor een uitvinding een octrooi aan te vragen toekomt «aan de uitvinder of aan zijn rechtverkrijgende». In de eerste plaats dus aan de uitvinder, ongeacht of die de uitvinding buiten of binnen dienstverband tot stand brengt.¹⁵ Daar artikel 8 OW het recht op octrooi ook toekent aan een «rechtverkrijgende», gaat het noodzakelijk om een afgeleide vorm van rechtsverwerking, met name een verkrijging van het recht van de kant van de oorspronkelijke uitvinder. Dit in alle westerse rechtssystemen bekende «uitvindersbeginsel» creëert een spanningsveld met het «vruchten van de arbeid»-beginsel waarover in de literatuur al heel wat is geschreven.¹⁶ Betogen dat

¹² Wet op de uitvindingsoctrooi van 28 maart 1984 (B.S. 9 maart 1985), in werking getreden op 1 januari 1987 krachtens K.B. van 18 december 1986 (B.S. 23 december 1986), hierna af te korten als «OW». Met betrekking tot de octrooieerbaarheidsvereisten, zie de artikelen 2 tot en met 7 van deze wet.

¹³ Met betrekking tot de vergelijkbare problematiek van uitvindingen van ambtenaren, die we hier niet aansnijden, zie JANSSENS, o.c. 1996, nrs. 324 e.v. Kort samengevat bepleiten wij eenzelfde behandeling als voor werknemers, naar analogie van wat onze wetgever in de nieuwe auteurswet heeft bewerkstelligd (zie artikel 3, § 3, Auteurswet 1994).

¹⁴ Artikel 2 van de wet op de arbeidsovereenkomsten van 3 juli 1978 (B.S., 22 augustus 1978).

¹⁵ PICARD en OLIN, o.c., 1866, nr. 24; REMOUCHAMPS, o.c., 1970, nr. 377; MESTDAGH, o.c., 1981, 9; DELCORDE, A., *La protection des inventions*, in *Le droit de la concurrence*, dl. 2, Story-Scientia 1985, 41 (nr. 62); JANSSENS, o.c., 1996, nr. 247. De vraag van BUCKINX – «wanneer mag een werknemer als uitvinder doorgaan?» – gaat dus uit van een omgekeerde logica (o.c. 1970-71, 634). Zie, in de rechtspraak, Brussel, 22 februari 1930, *Ing. Cons.*, 1930, 43; Brussel, 17 mei 1871, *Pas.*, 1871, II, 322; Brussel, 9 jan. 1889, *Pas.*, 1889, II, 185; Rb. Charleroi, 13 aug. 1870, *Pas.*, 1871, II, 322; Rb. Antwerpen, 9 juni 1927, *Ing. Cons.*, 1930, 41; Rb. Brussel, 15 juni 1939, *Ing. Cons.*, 1939, 66.

¹⁶ VAN HOOGENBEMT o.c., 1995, 211; MESTDAGH, o.c., 1981, 3 e.v.; BUCKINX, H., *De uitvindingen van de werknemers in enkele landen van de Europese Economische Gemeenschap: België, Frankrijk en West-*

¹⁰ Uit het arrest blijkt niet of voor de betwiste vinding een octrooi werd aangevraagd.

¹¹ Een niet onbelangrijk detail indien men weet dat een van de oorzaken voor de beperkte rechtspraak moet worden gezocht in de (psychologische) moeilijkheid voor werknemers om hun aanspraken op uitvindingen in rechte tegenover hun werkgever op te eisen.

het probleem opgelost wordt door de werkgever zonder meer als «rechtverkrijgende» te beschouwen lijkt vanzelfsprekend maar stuit op juridische bezwaren. Zolang de wetgever die rechtsverkrijging niet verankert in een mechanisme van wettelijke overdracht, moet die oplossing de toetsing van de algemene principes van het verbintenissenrecht doorstaan. De verkrijging van rechten, ook door de werkgever, moet met andere woorden verantwoord kunnen worden door een geldige toestemming tot overdracht van de kant van de werknemer.¹⁷ Een dergelijke toestemming tot overdracht van de rechten op octrooieerbare uitvindingen kan uitdrukkelijk zijn. Zoals verder zal blijken, aanvaarden wij eveneens, zij het veeleer als noodoplossing bij gebreke van wettelijke duidelijkheid, dat in sommige gevallen het bestaan van een stilzwijgende toestemming kan worden aangenomen.¹⁸

Duitsland, licentieverhandeling K.U. Leuven, 1968, 1; BRAUN, o.c., 1967, 145 («sous l'attraction de deux sphères juridiques»); ROUBIER, P., *Le droit de la propriété industrielle*, deel II, 1954, Parijs, Sirey, 183 («inspiration fondamentale du droit des brevets et celle du droit de travail sont foncièrement différentes»); VANDER HAEGHEN, o.c., 1930, 194 e.v.; SACK, hoofdstuk «Recht am Arbeitsergebnis» in RICHARDI, R. en WLOTZKE, O., *Münchener Handbuch zum Arbeitsrecht*, Beck'sche Verlagsbuchhandlung München, 1992, 1642 e.v.; STRAUS, J., «To whom do innovations made at university by professors and researchers belong?», in *Symposium on Intellectual Property, University and Industry in Latin America*, WIPOMPI 1992, 21; BARTENBACH, K. en VOLZ, F.-E., *Gesetz über Arbeitnehmererfindungen, Kommentar*, 2. Aufl., bearbeitet, Carl Heymanns Verlag, 1991, 3; ELFRING, J.H.J., *Uitvindingen in dienstverband*, Doctoraalscriptie 1982 (Bibliotheek Octrooiraad), 5; ENGLERT, Ch., *L'invention faite par l'employé dans l'entreprise privée. Exposé de droit comparé*, Verlag für Recht und Gesellschaft, Basel, 1960, 43 e.v.; REIMER, E., SCHADE, H., SHIPPEL, H., *Das Recht der Arbeitnehmererfindung, Kommentar*, 5. Aufl., Erich Schmidt Berlin, 1975, 84; GODENHIELM, B., «Die Internationalen Bestrebungen zur Vereinheitlichung des Rechts der Arbeitnehmererfindungen», *GRUR Int.*, 1966, 125. De spanningsverhouding met het arbeidsrecht is niet beperkt tot het octrooirecht maar tot het hele domein van de intellectuele rechten van werknemers. M.b.t. auteurswerken, zie STROWEL, A., *Droit d'auteur et copyright. Divergences et convergences. Etude de droit comparé*, Bruylant Brussel, 1993, 328 (nr. 251); GOTZEN, F. en JANSSENS, M.C., «Le droit des chercheurs dans les universités et dans les centres de recherche en France et en Belgique», in *European Research Structures - Changes and Challenges. The Role and Function of Intellectual Property Rights*, Max-Planck-Gesellschaft, München, 1994, 64, (en andere auteurs vermeld in noot 41 aldaar).

¹⁷ We benadrukken dat, wanneer in onze studie sprake is van een overdracht van rechten, het steeds en uitsluitend gaat over de vermogensrechten of patrimoniale rechten. Het *morele recht*, wettelijk verankerd in artikel 12 OW, is niet-overdraagbaar en blijft tot het vermogen van de uitvinder behoren, ongeacht of de uitvinding gedaan wordt in of buiten dienstverband. Met toepassing van deze wetsbepaling kunnen uitvinders eisen dat zij in een octrooi(aanvraag) als uitvinders worden – of niet worden – vermeld. Zie meer over de betekenis van de morele rechten bij JANSSENS, o.c., 1996, Rnr. 19 (en verwijzingen in noot 65 aldaar); LINDEMANS, I. en PAUSS, F., «De gesalarieerde uitvinder», verslag voorgedragen voor de commissie van het kaderpersoneel te Versailles op 12 september 1957, II-17 e.v.; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1055-1056; REMOUCHAMPS, o.c., 1970, nrs. 390-391 en 398; MESTDAGH, o.c., 1981, 11 e.v., DELCORDE, o.c., 1985, 42; VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 215.

¹⁸ Er zijn geen formele vereisten voor de overdracht van «het recht op octrooi»: Brussel, 9 januari 1889, *Pas.*, 1889, II, 185; Brussel, 22 februari 1930, *Ing. Cons.*, 1930, 43; Rb. Brussel, 15 juni 1939,

A. Toe te passen regels bij ontstentenis van een contractuele regeling

6. Wanneer geen uitdrukkelijke overeenkomst tussen werkgever en werknemer bestaat, moet de vraag naar de recht-hebbende, en dus naar het bestaan van een eventuele overdracht van rechten, worden opgelost via een onderzoek van de arbeidsrechtelijke omstandigheden waarbinnen de uitvinding tot stand kwam. Traditioneel wordt daarbij een onderscheid gemaakt tussen drie categorieën van uitvindingen, namelijk de dienstuitvindingen, de afhankelijke of gemengde uitvindingen en de persoonlijke of vrije uitvindingen.¹⁹ Wij zien geen reden om van deze traditionele indeling – een van de weinige punten waarover overeenstemming bestaat – af te wijken. Dit komt enkel de wetgever toe.

7. Tot de categorie van de dienstuitvindingen worden de uitvindingen gerekend die een rechtstreeks gevolg zijn van de uitvoering door de werknemer van zijn normale arbeidstaken voor zover die bestaan in onderzoeksactiviteiten of opdrachten die inventiviteit insluiten. Ook uitvindingen die gedaan worden bij de uitvoering van een bijzondere inventieve opdracht, waarmee een werknemer naast of in de plaats van zijn normale arbeidstaken tijdelijk is belast, brengen we in deze categorie onder. In de beide gevallen stelt men vast dat het initiatief uitgaat van de werkgever die een werknemer bij de indiensttreding of daarna belast met een opdracht die inventiviteit insluit en waarbij de uitvinding het resultaat is van een uitvinderswerkzaamheid door de werknemer die past in de hem opgedragen taak. Die omstandigheden zien we als een doorslaggevend kenmerk voor de kwalificatie als dienstuitvinding.

8. We aanvaarden met een vrijwel unanieme rechtsleer en rechtspraak dat de vermogensrechten op dienstuitvindingen

Ing. Cons., 1939, 66; VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 229. Dit in tegenstelling tot de rechten op een reeds ingediende octrooiaanvraag of een toegekend octrooi waarvoor, op straffe van nietigheid, het eerste van een geschrift is voorgeschreven (artikel 44, § 2, OW).

¹⁹ WEYNS, M., *Arbeidsovereenkomstengids*, Kluwer Rechtswetenschappen Antwerpen, 1995, nr. 125; VAN ORSHOVEN, P., «Systematiek van het octrooirecht met beknopt overzicht van de octrooieerbaarheidsvereisten en van de octrooiprocedure», in VANCRAESBEECK, P., *Problemen van Octrooirecht/Problems of Patent Law/Problèmes du droit des brevets*, Kluwer Rechtswetenschappen Diegem, 1994, 18. VERBRAEKEN, o.c., 1994, 142; MALFLIET, K. en PONET, B., *Industriële eigendomsrechten. Een eerste kennismaking*, Biblo, Kalmarhout, 1994, 38; GOTZEN, F., «Industriële eigendomsrechten», in DILLEMANS/VAN GERVEN (red.), *Beginnels van Belgisch Privaatrecht, XIII, Handels- en economisch recht, Deel I, Ondernemingsrecht*, volume A, Storyscientia Brussel, 1989, 322; COPPITERS, A., JONNAERT, E. en VERMEESCH, P., *Octrooien. Bescherming en kennis voor uw innovatie*, Kluwer Antwerpen, 1987 (af te korten als COPPITERS, 1987), 56; DELCORDE, o.c., 1985, 40-41 (nr. 60); DASSESE, J. en DEMEURE, M., «Examen de jurisprudence (1978-1982). Brevet d'inventions», *R.C.J.B.*, 1984, 308-309; PETIT, o.c., 1982-83, 131; SCHRANS, G., «Juridische problematiek van de aanwending van research in de onderneming», *R.W.*, 1971-72, 1816; BRAUN, o.c., 1967, 150; LINDEMANS/PAUSS, o.c., 1957, II-19; RENAULD, o.c., 1950, 232. In de rechtspraak, zie Brussel, 25 mei 1994, *Ing. Cons.*, 1995, 264; Arrbr. Charleroi 9 juni 1980, *Rev. rég.dr.*, 1980, 393; Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823. Anders: REMOUCHAMPS, o.c., 1970, 176; MESTDAGH, o.c., 1981, 33 en 73; VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 216 e.v. (tweeledig onderscheid tussen de uitvindingen verricht ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst enerzijds en alle andere uitvindingen anderzijds).

gen toekomen aan de werkgever.²⁰ Niettegenstaande deze consensus, blijft de vraag op welke wijze de werkgever de vermogensrechten verkrijgt wanneer er geen uitdrukkelijke contractuele regeling is. We hebben eerder vastgesteld dat alle rechten verbonden aan een uitvinding in beginsel ontstaan aan de zijde van de uitvinder-werknemer (uitvindersbegin-sel) zodat gezocht moet worden naar een juridische grondslag voor de verkrijging van de vermogensrechten door de werkgever. In ons proefschrift, waarvan dit artikel enige krachtlijnen verwoordt, worden de verschillende theorieën die vroeger en tegenwoordig als juridische grondslag naar voren worden geschoven, aan een kritisch onderzoek onderworpen.²¹ We verwerpen de tegenwoordig meest naar voren geschoven leer die aanvaardt dat uit de aard zelf van de arbeidsverhouding een automatische overdracht aan de werkgever volgt van alle vruchten die voortvloeien uit de arbeidstaak, de rechten op uitvindingen daarin begrepen. Betogen dat dienstuitvindingen *ab initio*, zoals vruchten van de arbeid, aan de werkgever toebehoren,²² komt neer op volledige negatie van het bovengenoemde uitvindersprincipe en is vanuit juridisch oogpunt niet houdbaar. Een verkrijging van intellectuele rechten op uitvindingen door de werkgever moet op grond van een overdracht worden verantwoord wat noodzakelijkerwijze de wil en de toestemming tot overdracht impliceert.²³

Die redeneerwijze komt er concreet op neer dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen de octrooieerbare uitvindingen die een werknemer doet, enerzijds en andere creaties die weliswaar een vermogenswaarde kunnen vertegenwoordigen doch waaraan geen intellectuele rechten verbonden zijn, anderzijds.²⁴⁻²⁵ Het volledige «eigendoms-

recht» op de laatstgenoemde realisaties – we denken bijvoorbeeld aan technische verbeteringsvoorstellen en andere niet-octrooieerbare vindingen – behoort *ab initio* en automatisch toe aan de werkgever. Het arbeidsrechtelijk principe dat de vruchten van de arbeid aan deze laatste toekomen, behoudt hier volle gelding. Niet de wil van de werknemer om deze vruchten aan de werkgever over te dragen – die wil doet hier zelfs niets ter zake – maar het bestaan van de arbeidsovereenkomst met als voorwerp het verrichten van de overeengekomen arbeid is juridisch doorslaggevend. Met betrekking tot octrooieerbare uitvindingen heeft de wetgever daarentegen uitdrukkelijk vastgesteld dat de rechten die daaraan verbonden zijn, *ab initio* ontstaan in het vermogen van de uitvinder ongeacht of die in dienstverband werkt of niet. Het gaat daarbij om twee soorten van rechten. Enerzijds morele rechten die niet overdraagbaar zijn en anderzijds vermogensrechten die vrij overdraagbaar zijn. Zolang de wetgever niet besluit tot een mechanisme van wettelijke overdracht, kan de werkgever de laatstgenoemde rechten enkel verkrijgen bij wijze van een overdracht²⁶ en dus noodzakelijk met toestemming van de werknemer-uitvinder.

9. Met betrekking tot dienstuitvindingen zijn we bereid te aanvaarden dat uit het bestaan van een arbeidsovereenkomst met een inventieve opdracht het vermoeden *kan* worden afgeleid dat de werknemer stilzwijgend heeft ingestemd met de overdracht van de rechten op uitvindingen die het resultaat zijn van de uitvoering van die opdracht.²⁷⁻²⁸ Het

vindingen, namelijk enkel die technische creaties die voldoen aan de bekende drie vereisten van nieuwheid, inventiviteit en industriële toepasbaarheid, werden door de wetgever op weloverwogen gronden bekleed met een bijzonder rechtsstatuut. Het bijzonder stelsel van de intellectuele rechten – een analoge redenering kan inderdaad worden gemaakt voor auteursrechten – dringt zich op aan andere takken van het recht. Een treffend voorbeeld vormt het domein van het handelsrecht waar het fundamenteel beginsel van de vrije mededinging moet wijken voor de exclusiviteitsregels van het intellectuele eigendomsrecht. Het is onze mening dat ook het arbeidsrecht met de realiteit van het octrooisysteem rekening dient te houden.

²⁵ In die zin QUAEDEVLIET, A.A., «De betrekkelijke waarde van een werknemer voor de vooruitgang», *BIE* 1996, 122. *Contra*: BUCKINX, o.c., 1970-71, 655-656; BRAUN, o.c., 1967, 149; MESTDAGH, o.c., 1981, 6-7.

²⁶ Vgl. SACK, o.c., 1992, 1647: «Soweit Immaterialgüterrechte an Arbeitsergebnissen originär beim Arbeitnehmer entstanden sind, hat der Arbeitgeber nach dem Grundsatz, dass ihm das Arbeitsergebnis seiner Arbeitnehmer zusteht, ein Recht auf *derivativen Erwerb* der immateriellen *Nutzungsrechte* an den Leistungen, während die Urheber- oder Erfinderpersönlichkeitsrechte beim Schöpfer der Leistung verbleiben.»

²⁷ Ook auteurs als PAPIER-JAMOULLE en BUCKINX doen overigens bij hun onderzoek een beroep op het mechanisme van de stilzwijgende afstand. Zie bv. PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1061 (n.25) alwaar de auteur met betrekking tot de hier besproken hypothese toegeeft dat «(m)en dus mag aannemen dat elke arbeidsovereenkomst voor bedienden, in hoofdte van de werknemer, een stilzwijgende afstand inhoudt van de eigendom van de uitvindingen die ter uitvoering van deze overeenkomst zouden kunnen gedaan worden. Alleen in die zin zou de thesis van de stilzwijgende afstand kunnen aangenomen worden.» Vgl. BUCKINX, o.c., 1970-71, 641, en (genuanceerd) MESTDAGH, o.c., 1981, 42.

²⁸ *Anders*: REMOUCHAMPS, o.c., 1970, nrs. 426-427. Deze auteur gaat verder en betoogt dat een stilzwijgende afstand niet alleen mag

²⁰ VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 218; VAN ECKHOUTTE, W., e.a., «Arbeidsovereenkomsten. Overzicht van rechtspraak», *T.P.R.*, 1989, 560 (nr. 110); VAN MALDEREN, M., «Qui peut demander un brevet d'invention et quel est le rôle du mandataire agréé?», in VAN CRAESBEECK, o.c., 1994, 81; SUETENS, L.P. en VAN ORSHOVEN, P., *Nijverheidsrecht. Kort begrip van de intellectuele rechten*, Acco, Leuven 1989, 51; COPPITERS, o.c., 1987, 56; DELCORDE, o.c., 1985, 41; MESTDAGH, o.c., 1981, 36; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1058. In de rechtspraak: Brussel, 25 mei 1994, *Ing. Cons.*, 1995, 264; Arbrb. Gent, 18 mei 1987, *T.G.R.*, 1987-88, 89; Brussel, 22 februari 1930, *Ing. Cons.*, 1930, 43; Rb. Brussel, 15 juni 1939, *Ing. Cons.*, 1939, 66; Arbrb. Charleroi, 9 juni 1980, *Rev.Reg.Dr.* 1980, 392; Rb. Bergen, 9 mei 1931, *Ing. Cons.*, 1931, 124. *Contra*: enkel zeer oude beslissingen waar een schriftelijk beding van overdracht werd vereist; zie bv. Brussel 9 jan. 1889, *Pas.*, 1889, II, 185.

²¹ JANSSENS, o.c., 1996, nrs. 247 e.v.

²² In die zin ROUBIER, o.c., 1954, 204: «l'employeur n'est pas un ayant cause de (l'employé), il n'est pas propriétaire de l'invention par un mode dérivé, mais bien par le mode originaire».

²³ Wat hier gezegd wordt, geldt ook voor creaties van werknemers die beschermbaar zijn onder het auteursrecht. Aldaar heeft de wetgever overigens in 1994 een wettelijke regeling aangenomen die de door ons verdedigde stelling toepast. Meer bepaald kan een werkgever slechts rechten op dienstauteurswerken verwerven op voorwaarde dat de overdracht bij overeenkomst werd bepaald (zie artikel 3, § 3, van de Auteurswet).

²⁴ De bijzondere aanpak voor octrooieerbare uitvindingen wordt geenszins ingegeven door een persoonlijk kwalitatief oordeel maar is een gevolg van een keuze die onze wetgever – en alle andere wetgevers in landen met een vrije markteconomie – lang geleden hebben gemaakt bij de aanvaarding van het octrooisysteem. Bepaalde uit-

spreekt voor zich dat, overeenkomstig de in ons positieve recht erkende rechtsbeginselen, het bestaan van een dergelijke toestemming tot overdracht restrictief moet worden geïnterpreteerd.²⁹ Met toepassing van de regel dat afstand van recht niet wordt vermoed,³⁰ is het noodzakelijk dat een vermoeden van het bestaan van een toestemming tot overdracht enkel wordt afgeleid uit feitelijke omstandigheden die voor geen andere uitlegging vatbaar zijn en die de wil tot afstand van rechten van de werknemer doen blijken. Indien er twijfel bestaat, moet worden vermoed dat geen overdracht is toegestaan.³¹ Een vermoeden van toestemming zal concreet kunnen worden aanvaard wanneer wordt aangetoond dat (a) het initiatief tot het uitvoeren van de onderzoekstaak die aanleiding gaf tot de uitvinding, is uitgegaan van de werkgever, en (b) dat de onderzoekstaak door de werknemer wordt aanvaard, (c) terwijl hij weet, of behoort te weten dat hij de resultaten van zijn inventieve arbeid aan zijn werkgever zal moeten afstaan, bijvoorbeeld omdat hij door de werkgever in dienst werd genomen en betaald om nieuwe inzichten, toepassingen of producten ten behoeve van het bedrijf na te streven. Die instemming kan eventueel ook worden afgeleid uit bepaalde bedingen in de arbeidsovereenkomst.³²

10. Dienstuitvindingen moeten door de werknemer onmiddellijk aan de werkgever worden aangemeld waarbij op eerstgenoemde ook de verplichting rust om zijn volledige medewerking te verlenen bij de juridische bescherming en exploitatie van de uitvinding. Deze verplichtingen vinden hun grondslag in de arbeidsrechtelijke solidariteits- of loyauteitsverplichting die op de werknemer rust.³³ Hetzelfde

worden afgeleid uit het bestaan van een arbeidsovereenkomst en de aard van de bedongen arbeidsprestaties (omdat men dan slechts steunt op een waarschijnlijkheid) maar ook moet steunen op een positief bewijs van de wilsuitering van de werknemer.

²⁹ De belangrijkste kritiek op de theorie van de stilzwijgende afstand bestaat in het risico van een te ruime toepassing. Zie ROUBIER, o.c., 1954, 191-192 (die de theorie beschreef als «la bonne à tout faire»); PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1059-1060; BUCKINX, o.c., 1970-71, 641; MESTDAGH, o.c., 1981, 39 e.v. Vgl. Rb. Leuven 4 juni 1974, R.W., 1974-75, 826.

³⁰ Het Hof van Cassatie heeft herhaaldelijk het bestaan van deze regel als een algemeen rechtsbeginsel in het interne recht bevestigd. Zie o.m. Cass., 7 februari 1979, *Arr. Cass.*, 1978-79, 661 (met verwijzing naar artikel 1045 Ger.W.); Cass., 24 september 1981, *Arr. Cass.*, 1981-82, 140; Cass., 20 november 1987, *Arr. Cass.*, 1987-88, 359; Cass., 20 april 1989, *Arr. Cass.*, 1988-89, 961.

³¹ Dienaangaande bevinden de rechtsdomeinen van de intellectuele rechten, met het principe van een restrictieve interpretatie in het voordeel van auteurs en uitvinders, enerzijds, en van het arbeidsrecht, met als basisfilosofie de bescherming van de economisch zwakkere partij, anderzijds, zich op eenzelfde golfengete.

³² Men denke bv. aan bedingen waarin de werknemer het aangeboden loon als «enige» vergoeding aanvaardt, of waarin de werkgever zich het recht voorbehoudt om over de resultaten «zonder enige beperking» te beschikken.

³³ Verplichting gebaseerd op artikel 1134, derde lid, B.W. (uitvoering van overeenkomsten te goeder trouw). In die zin ook JAMOULLE, o.c., 1986, 57; VAN ECKHOUTTE, W., «De goede trouw in het arbeidsovereenkomstenrecht: een aanzet tot herbronning en reintegratie», *T.P.R.*, 1990, 1041 en VERBRAEKEN, o.c., 1994, 143. Noteer dat ook in louter burgerrechtelijke aangelegenheden uit de aanvullende werking van de goede trouw het bestaan van een *samenwerkingsplicht* en een *informatieplicht* voor de partijen bij de uitvoering

geldt voor de verplichting tot geheimhouding waarvoor een wettelijke grondslag in artikel 17 van de Arbeidsovereenkomstenwet³⁴ en, in bijzondere omstandigheden,³⁵ in artikel 399 van het Strafwetboek kan worden gevonden. Geen wettelijke grondslag is voorhanden voor de toekenning van de werknemer van een recht op vergoeding. Dit is zelfs zo in het geval van een bijzondere inventieve opdracht waarbij het loon niet geacht kan worden een vergoeding voor de uitgevoerde opdracht in te houden.³⁶ Of een rechtbank in dit laatste geval de toekenning van een vergoeding naar recht kan verantwoorden op loutere billijkheidsgronden, zoals sommige auteurs bepleiten,³⁷ durven we betwijfelen. Billijkheid is geen bron van recht. Het is hooguit een element dat de aanvaardbaarheid van een juridische beslissing in de hand kan werken.³⁸ Het ontbreken van een duidelijke juridische grondslag maakt het derhalve niet mogelijk te besluiten tot het bestaan van een onbetwistbaar recht op vergoeding – in feite gaat het om een supplement aan loon – ten voordele van de werknemer.^{39 - 40}

van hun contract wordt aanvaard; zie KRUIJTHOF, R., BOCKEN, H. e.a., «Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen», *T.P.R.*, 1994, 462; FAGNART, J.L., «L'exécution de bonne foi des conventions: un principe en expansion», noot onder Cass., 19 september 1983, *R.C.J.B.*, 1986, 292 en 296-297; DE BONDT, W., «Redelijkheid en billijkheid in het contractenrecht», *T.P.R.*, 1984, 114.

³⁴ VERBAEKEN, o.c., 1994, 130 (zie vooral noot 162); HERMAN, J., «Goede trouw van de werknemer bij de uitvoering van de arbeidsovereenkomst: discretieplicht en concurrentieverbod», *Orientatie* 1988, 222; BLANPAIN, R., *Schets van het Belgisch arbeidsrecht*, 9e uitg., Die Keure Brugge, 1991, 125 (nr. 173); JAMOULLE, o.c., 1986, nr. 32; VAN MENDEL, A., «De bescherming van fabrieksgeheimen of technische know-how naar Belgisch recht», *R.W.*, 1981-82, 2009; REMOUCHAMPS, o.c., 1970, 190 (nr. 434).

³⁵ Vereist is ook dat de werknemer «kwaadwillig» of «bedrieglijk» het fabrieksgeheim bekend maakte. Zie meer bij JANSSENS, o.c., 1996, nr. 260; BLANPAIN, R. en VANACHTER, O., *Schets van het Belgisch arbeidsrecht*, 12e uitg., Die Keure Brugge, 1994, 123; TILLEMANS, B., «L'obligation au secret et à la discrétion des administrateurs des sociétés», *J.T.*, 1993, 550; STEYAERT, J., DE GANCK, C., DE SCHRIJVER, L., *Arbeidsovereenkomst*, in de reeks Algemene Practische Rechtsverzameling, Story-Scientia Gent, 1990 (af te korten als STEYAERT, 1990), 147-148; PETIT, o.c., 1991, 51; VAN MENDEL, o.c., 1981-82, 2008.

³⁶ JANSSENS, o.c., 1996, nr. 264. Zo ook VAN HOOGENBEMT, o.c. 1995, 220; MESTDAGH, o.c., 1981, 50-51. Anders, ofschoon het eerder om een pleidooi dan om een juridische realiteit gaat, VAN BUNNEN, L., «Examen de jurisprudence (1983-1991). Brevets d'invention», *R.C.J.B.*, 1992, 154; PETIT, o.c., 1991, nr. 32; VAN ECKHOUTTE, o.c., 1989, 561 (nr. 110); BUCKINX, o.c., 1970-71, 646; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1064.

³⁷ VAN BUNNEN, o.c., 1992, 154; PETIT, o.c., 1991, nr. 32; VAN ECKHOUTTE, o.c., 1989, 561 (nr. 110); BUCKINX, o.c., 1970-71, 646; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1064; ROUBIER, o.c., 1954, 208.

³⁸ DE CORTE (DELVA), *Recht en Privaatrecht, Een inleiding*, Mys & Breesch, 1995, 46.

³⁹ Aldus VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 220, en MESTDAGH, o.c., 1981, 50-51.

⁴⁰ Behoudens in de hypothese waarbij de werkgever de werknemer zou verplichten tot overuren. Er bestaat dan een arsenaal aan bijzondere regels met toepassing waarvan werknemers, ook zij die niet onder de Wet Arbeidsduur vallen, een bijkomende vergoeding

11. Het statuut van *afhankelijke uitvinding* wordt toegepast wanneer het niet gaat om een dienstuitvinding maar er toch op een of andere wijze een verband aanwijsbaar is tussen de uitvinding en het bestaan van de arbeidsovereenkomst. Dit «verband» wordt door sommigen ruimer opgevat dan door anderen. Wij zijn van oordeel dat een duidelijke inbreng van de kant van de werkgever, ongeacht of die van materieel-financiële of van immaterieel-intellectuele aard is, moet worden aangetoond.⁴¹ Over de vraag naar de rechthebbende op afhankelijke uitvindingen lopen de meningen uiteen.⁴² Met overtuiging delen wij de mening van de auteurs die verdedigen dat de rechten op afhankelijke uitvindingen de werknemer toebehoren.⁴³ Zoals bij dienstuitvindingen, ontstaan deze rechten in hun vermogen. In tegenstelling tot bij dienstuitvindingen, kan het bestaan van een stilzwijgende toestemming tot overdracht evenwel niet uit de arbeidsovereenkomst worden afgeleid nu die geen onderzoeksactiviteiten – of toch niet die onderzoeksactiviteiten die aan de basis lagen van de bedoelde uitvinding – tot voorwerp heeft. Afhankelijke uitvindingen zijn noch voor de werkgever noch voor de werknemer het beoogde gevolg of doel van de arbeidsovereenkomst.

Wel moet de werknemer zolang hij in dienst blijft een aantal beperkingen gedogen bij de exploitatie van zijn rechten.

Zo zal het concurrentieverbod,⁴⁴ afgeleid uit de arbeidsrechtelijke loyauteitsplicht,⁴⁵ hem verhinderen een uitvinding te exploiteren die hetzelfde activiteitendomein bestrijkt als dat waarop de werkgever actief is. Ook blijft de werknemer-uitvinder gehouden door de geheimhoudingsverplichting vervat in de artikelen 17 WAO en 309 Sw. voor zover de afhankelijke uitvinding gebaseerd is op of gebruik maakt van fabrieksgeheimen.⁴⁶ Anderzijds menen wij dat de loyauteitsplicht niet inhoudt dat op de werknemer een verplichting rust om een afhankelijke uitvinding aan zijn werkgever bekend te maken.⁴⁷ De werkgever van zijn kant kan geen aanspraak maken op een vergoeding voor de gebruikte middelen (onder voorbehoud van schadevergoeding in bepaalde situaties)⁴⁸ of op een gebruikslicentie of een voorkeurrecht. Voor deze aanspraken ontbreekt *de lege data* een adequate juridische grondslag.⁴⁹ Wel moet worden benadrukt dat de onduidelijke juridische positie van de werkgever vandaag gecompenseerd wordt door een ruime contractvrijheid (zie verder) waarbij zijn feitelijk machtsverwicht hem in de mogelijkheid stelt om op contractuele basis de gewenste aanspraken te verwerven.

12. Over de categorie van de *vrije uitvindingen* kunnen we kort zijn. Het betreft in de praktijk een «restcategorie» van de uitvindingen die niet als dienst- of afhankelijke uitvin-

kunnen eisen (zie o.m. de artt. 19 en 29 Arbeidswet 1971 en de algemeen verbindend verklaarde CAO nr. 29 van 29 nov. 1976).

⁴¹ In die zin VERBRAEKEN, o.c., 1994, 144; DASSESE, J., «Examen de jurisprudence (1972-1977). Brevets d'inventions», *R.C.J.B.*, 1978, 498; Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823. Een ruimere omschrijving vindt men bij VAN GERVEN, o.c., 1975, 220; JAMOLLE, o.c., 1986, nr. 50; BUCKINX, o.c., 1970-71, 642-643; BRAUN, o.c., 1976, 150.

⁴² De hele discussie rond afhankelijke uitvindingen moet evenwel sterk gerelativeerd worden in het licht van het gering praktisch belang. Minder dan 10% van de uitvindingen zouden afhankelijke uitvindingen zijn; aldus BLAIZOT-HAZARD, C., *Les droits de propriété intellectuelle des personnes publiques en droit français*, Bibl.dr.publ. n° 159, L.G.D.J., Paris, 1991, 65; METAXAS-MARANGHIDIS, G. (red.), *Intellectual Property Laws of Europe*, Wiley & Sons, Chichester-New York-etc., 1995, 207; ROSENOER, J., «Les inventions d'employés», in *L'évolution du régime contractuel des dirigeants et cadres d'entreprises*, Nijhof Liège, 1967, 143.

⁴³ Het betreft hier een duidelijke meerderheidsopvatting: zie VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 223; VAN ORSHOVEN, o.c., 1994, 18; PETIT, o.c., 1991, II-15-16 (nr. 22); VAN EECKHOUTTE, o.c., 1990, 1041; JANSSENS, M.C., «Bijzondere problemen bij universitaire vindingen en contractresearch», in *Intellectuele Rechten en Technologische Ontwikkeling*, K.U.Leuven (fac. Toeg. Wet), 1989; BLANPAIN, R., in RAMM, Th. (red.), *Vergelijkende studie naar het recht van de werknemer in geval van uitvinding in de Lid-staten van de Europese Gemeenschappen*, Commissie van de Europese Gemeenschappen, Brussel, 1977, Serie Arbeidsrecht nr. 2, 35; BUCKINX, o.c., 1970-71, 645 en 654; REMOUCHAMPS, o.c., 1970, nrs. 420 e.v.; PAPIER-JAMOLLE, o.c., 1963, 1048; ROUBIER, o.c., 1954, 195-198; POUILLET, *Traité théorique et pratique des brevets d'invention et des secrets de fabrique*, 1915, 265; PICARD & OLIN, o.c., 1866, 118. In de rechtspraak: Luik, 16 februari 1931, *Ing. Cons.*, 1932, 66; Brussel, 22 febr. 1930, *Ing. Cons.*, 1930, 43; Arbrb. Charleroi, 13 jan. 1992, *T.S.R.*, 1992, 308 (op p. 309). Anders: WEYNS, o.c., 1995, nr. 125; VAN MALDEREN, o.c., 1994, 81-82; DELCORDE, o.c., 1985, 42; SCHRANS, o.c., 1971-72, 1817 (nr. 15); GOTZEN, M., *Vrijheid van beroep en bedrijven onrechtmatige mededinging*, Brussel, 1963, nr. 138bis; (genuanceerd) BRAUN, o.c., 154; ANDRÉ, o.c., 1899, 575; Arbrb. Gent, 18 mei 1987, *T.G.R.*, 1987-88, 89.

⁴⁴ Zie over de betekenis van dit verbod en mogelijke sancties bij inbreuk; VERBRAEKEN, o.c., 1994, 132-133; BLANPAIN/VANACHTER, o.c., 1994, 217 e.v.; HUMBLET, P., *De gezagsuitoefening door de werkgever*, Reeks sociaal recht nr. 37, Kluwer Rechtswet., 1994, 128; VAN EECKHOUTTE, W., *Sociaal Compendium Arbeidsrecht 1995-96 met fiscale notities*, Band I, Kluwer Rechtswetenschappen België, 1995, 416; id., o.c., 1990, 1041; STEYAERT, o.c., 1990, 598 e.v.; HERMAN, o.c., 1988, 225; VAN MENSEL, o.c., 1981-82, 2009; JAMOLLE, o.c., 1986, 61 en 128.

⁴⁵ Welke op haar beurt een toepassing is van het goede-trouwvereiste vervat in artikel 1134, derde lid, B.W.; zie bv. Arbrb. Gent, 18 mei 1987, *T.G.R.*, 1987-88, 89.

⁴⁶ Dit betekent concreet dat, wanneer een octrooiaanvraag of enige vorm van exploitatie van een afhankelijke uitvinding zou resulteren in het bekend worden van vertrouwelijke technische gegevens waarvan de werknemer in het kader van de uitoefening van zijn beroepsarbeid kennis heeft gekregen, dergelijke handelingen voor de werknemer noch tijdens noch na de arbeidsrelatie mogelijk zullen zijn. De werknemer zal in die situatie enkel met toestemming van zijn werkgever kunnen handelen. Ofwel moet hij afwachten tot de betreffende fabrieksgeheimen publiek worden met het risico dat ook de nieuwheid van zijn eigen uitvinding ondertussen achterhaald is.

⁴⁷ *Contra*: Arbrb. Charleroi, 13 jan. 1992, *T.S.R.*, 1992, 308, 309.

⁴⁸ Bijvoorbeeld in de hypothese waarbij de werknemer de uitvinding realiseerde met middelen van het bedrijf maar zonder toestemming van de werkgever. De werknemer maakt daarbij inbreuk op de verplichtingen die uit de arbeidsovereenkomst voortvloeien, en begaat een contractuele fout waarvoor de werkgever, langs arbeidsrechtelijke of strafrechtelijke weg, rechtsherstel kan krijgen.

⁴⁹ Zo ook VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 225-226. Anders: PETIT, J., «Arbeidsreglement» in BLANPAIN, R. (red.), reeks Arbeidsrecht, die Keure, Brugge, 1988, II-15-23; REMOUCHAMPS, L., «Uitvindingen in dienstverband», in de reeks *Arbeidsrecht*, II, 15, die Keure, Brugge, 1975, II-15-40; id., 1970, 190 (nr. 435); DASSESE, J., «Examen de jurisprudence (1967-1971). Brevets d'inventions», *R.C.J.B.*, 1972, 567; BUCKINX, o.c., 1970-71, 647-649; REMICHE, B., «Les inventions faites dans les universités: une catégorie particulière d'inventions d'employés», *Ing. Cons.*, 1976, 25; BRAUN, o.c., 1967, 154-155; PAPIER-JAMOLLE, o.c., 1963, 1073-1074.

ding kunnen worden gekwalificeerd. In de eerste plaats zijn dit de vindingen die geen enkel verband vertonen met de arbeidstaak of met de activiteiten van het bedrijf en die met eigen tijd en middelen zijn gedaan. In deze categorie brengen wij eveneens de (zeldzame) uitvindingen onder, die zonder enige inbreng van de werkgever of het bedrijf tot stand kwamen, doch waarbij we niet uitsluiten dat een verwantschap bestaat met de activiteiten van het bedrijf.⁵⁰ Niet betwist is dat vrije uitvindingen de uitsluitende eigendom van de werknemer blijven.⁵¹ Zij kunnen, onder voorbehoud van het arbeidsrechtelijk concurrentieverbod dat evenwel enkel bedrijfsverwachte uitvindingen raakt, vrij door de werknemer worden geëxploiteerd.

B. Het bestaan van een contractuele regeling met betrekking tot in dienstverband gedane uitvindingen

13. Een onderzoek naar het statuut van werknemersuitvindingen brengt onmiddellijk de vraag aan de orde naar de geldigheid van contractuele bedingen die men daarover regelmatig in arbeids- en andere overeenkomsten met werknemers alsook, doch vrij zeldzaam, in arbeidsreglementen aantreft.⁵² Het principe van de contractvrijheid vormt in de huidige stand van het positieve recht inderdaad de regel⁵³ en reikt ongetwijfeld ook de meest rechtszekere oplossing aan. Gelet op het gebrek aan evenwicht in de onderhandelingspositie van werknemer en werkgever, moet worden onderzocht of er geen grenzen zijn aan die contractvrijheid. Omdat bedingen van afstand vaak in algemene bewoordingen worden opgesteld, is het van belang allereerst de regel van de restrictieve interpretatie te benadrukken die bij een beoordeling van de omvang van de overeengekomen overdracht van rechten moet worden toegepast. Deze regel, die sinds lang bekend is bij auteursrechtelijke exploitatieovereenkomsten (en ondertussen wettelijk bevestigd is in artikel 3 van de Auteurswet), geldt ook voor overeenkomsten

over rechten op uitvindingen.⁵⁴ Een toepassing van deze regel, evenals van andere interpretatieregels vervat in de artikelen 1156 e.v. B.W., kan de bodemrechter brengen tot de beslissing dat de partijen enkel de bedoeling hadden om te contracteren over de uitvindingen die verband houden met de arbeidstaak of enkel over de uitvindingen die een gevolg zijn van de arbeid waarvoor de werknemer in dienst is genomen.⁵⁵ De «uitlegging» van de rechter kan evenwel niet zo ver gaan dat hij de inhoud van een geldig tot stand gekomen overeenkomst wijzigt, zelfs niet indien daartoe billijkheidsgronden zouden bestaan.⁵⁶ Alsdan zou hij niet alleen de bewijskracht⁵⁷ maar ook de bindende kracht van de overeenkomst schenden. Een beding van afstand dat duidelijk is, hoe verregaand ook de reikwijdte ervan, moet worden toegepast tenzij er gronden tot nietigverklaring van het beding zijn.

14. De traditionele leer aanvaardt dat bedingen van overdracht van rechten op uitvindingen, zelfs wanneer ook vrije uitvindingen voorwerp van de overdracht zijn, in de regel geldig moeten worden geacht.⁵⁸ Geruime tijd reeds plaatsen vele andere auteurs kritische bedenkingen bij dit standpunt, behoudens met betrekking tot bedingen die enkel een overdracht van de rechten op dienstuitvindingen bewerkstelligen.⁵⁹ Deze auteurs zijn van oordeel dat ruime bedingen van afstand, die een overdracht van zelfs vrije uitvindingen beogen, met nietigheid moeten worden gestraft.⁶⁰ Enkele auteurs gaan verder en menen dat ook overeenkomsten over

⁵⁴ Zie JANSSENS, o.c., 1996, nr. 298; DASSESE, o.c., 1978, 499; VERBRAEKEN, o.c., 1994, 145; VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 229-230; Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823.

⁵⁵ Deze laatste interpretatie van een algemeen beding van afstand werd gegeven door de rechtbank te Leuven in het in vorige noot vermelde vonnis (pp. 825-826).

⁵⁶ Toepassing van artikel 1134 B.W.; Cass. 15 oktober 1987, *Arr. Cass.*, 1987-88, 190; Cass., 31 oktober 1935, *Pas.* 1936, I, 22. Zie ook VANHEES, H., *Een juridische analyse van de grondslagen, inhoud en draagwijdte van auteursrechtelijke exploitatiecontracten*, Maklu, Antwerpen, 1993, 164 (nr. 360 en referenties in noot 567).

⁵⁷ Volgens de vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie wordt de bewijskracht van een overeenkomsten geschonden wanneer aan de overeenkomst een uitlegging wordt gegeven die niet-verenigbaar, in de betekenis van onmogelijk, is met de bewoordingen van de overeenkomst. Zie o.m. Cass., 27 mei 1983, *Arr. Cass.*, 1982-83, 543; Cass., 14 en 20 november 1986, *Arr. Cass.*, 1986-87, 160 en 179; Cass., 13 mei 1988, *Arr. Cass.*, 1987-88, 1196, en de conclusie van procureur-generaal Krings (p. 1207).

⁵⁸ DELCORDE, o.c., 1985, 42; MALFLIET/PONET, o.c., 1994, 37; SUE-TENS/VAN ORSHOVEN, o.c., 1989, 51; VAN HECKE, G. en GOTZEN, F., «Overzicht van rechtspraak (1970-1975). Industriële eigendom», *TPR.*, 1977, 693 (nr. 4); REMOUCHAMPS, o.c., 1970, nr. 409; BORGIGNON, J., «De la contrefaçon, in *Les Nouvelles*, Larcier 1936, 401 (nr. 691); DERUCKE, o.c., 1936-37, 562; Luik, 16 februari 1931, *Ing. Cons.*, 1932, 66. Vgl. Brussel, 25 mei 1994, *Ing. Cons.*, 1995, 264 (doch de vaststelling gold niet voor vrije uitvindingen). Zie ook het advies van de Raad van State voorafgaand aan de OW (supra, noot 53).

⁵⁹ Gelet op wat eerder werd gezegd met betrekking tot de juridische grondslag voor de overdracht van de rechten op dienstuitvindingen aan de werkgever, is het voor deze laatste geen overbodige luxe om een dergelijk rechtsgevolg schriftelijk te bedingen.

⁶⁰ VERBRAEKEN, o.c., 1994, 145; PETIT, o.c., 1991, nr. 31; DASSESE, o.c., 1978, 499; BUCKINX, o.c., 1970-71, 643; BRAUN, o.c., 1967, 153. Verder de auteurs vermeld in de twee hiernavolgende noten.

⁵⁰ Zo ook VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 221 en 227; VERBRAEKEN, o.c., 1994, 143; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1072. Een engere inhoudsomschrijving vindt men bij MESTDAGH, o.c., 1981, 20-23 en 72; DASSESE, o.c., 1972, 563; BUCKINX, o.c., 1970-71, 643; BRAUN, o.c., 1967, 150.

⁵¹ PICARD en OLIN, o.c., 1866, 118; RENAULD, o.c., 1950, 232; ROUBIER, o.c., 1954, 195; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1066; BRAUN, o.c., 1967, 153; GOTZEN, M., o.c., 1970, nr. 138bis; BUCKINX, o.c., 1970-71, 642; MESTDAGH, o.c., 1981, 72; DELCORDE, o.c., 1985, 41; COPPITERS, o.c., 1987, 57; GOTZEN, o.c., 1989, 322; PETIT, o.c., 1991, II-15-22 (nr. 31); VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 221. Zie ook Brussel, 22 febr. 1930, *Ing. Cons.*, 1930, 42, en Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823.

⁵² Ofschoon die praktijk bij ons nog niet zo ingeburgerd lijkt te zijn als in de Verenigde Staten van Amerika waar «the overwhelming majority of modern day U.S. corporations require some form of invention assignment agreement as a condition of employment», SAVITSKY, T.R., «Compensation for employee inventions», *JPTOS* 1991, vol. 73, n° 9, 649.

⁵³ Advies van de Raad van State bij het ontwerp van wet op de uitvindingsoctrooiën, *Gedr.St.Kamer*, 1980-81, nr. 919/1, 61, punt IV: «Nu is het een feit dat menige uitvinding geschiedt in dienstverband, dit is door een uitvinder die werknemer is. Het ontwerp bevat geen speciale bepalingen dienomtrent (...). Bij afwezigheid van bijzondere bepalingen dienomtrent zal dus, wat België betreft, de regel behouden blijven van de contractuele vrijheid welke ter zake door de rechtspraak is aanvaard.»

toekomstige afhankelijke uitvindingen steeds ⁶¹ of in bepaalde omstandigheden ⁶² ongeldig zijn. In het licht van het algemeen principe «geen nietigheid zonder wet», rijst echter onmiddellijk de vraag op welke grondslag de nietigheid van een overeenkomst of beding van overdracht kan worden uitgesproken.

15. Door de jaren heen zijn in de doctrine diverse rechtsgronden naar voren geschoven op grond waarvan een beding van afstand, dat zich uitstrekt tot toekomstige vrije en/of afhankelijke uitvindingen, met nietigheid kan worden gestraft. Enkel de gewone verbintenisrechtelijke regels komen o.i. in aanmerking ⁶³ en dan nog zullen ze slechts in zeldzame gevallen een oplossing bieden. We betwijfelen namelijk of, als algemene regel, omvattende bedingen van afstand nietig moeten worden verklaard wegens een inbreuk op de openbare orde ⁶⁴ of de goede zeden ⁶⁵ of wegens het ontbreken van een geldig voorwerp of oorzaak. ⁶⁶ Wel zien we in de leer van de gekwalificeerde benadeling een mogelijke grondslag op grond waarvan ruime en onvoorwaardelijke bedingen van afstand kunnen worden nietig verklaard (of ingeperkt). Deze leer maakt het de rechter mogelijk in te grijpen wanneer een duidelijke en gewichtige wanverhouding bestaat tussen de wederzijdse prestaties die haar oorsprong vindt in een uitbuiting door de ene contractpartner van de ondergeschikte positie van de andere contractpartner. ⁶⁷ Een toepassing van deze leer lijkt ons met betrekking tot de hier besproken vraagstelling verdedigbaar, niet als algemene nietigheidsgrond maar wel in bijzondere concrete omstandigheden, meer bepaald wanneer aan de drie essentiële toepassingsvoorwaarden – de omstandigheid van inferioriteit van de benadeelde partij, het bewust misbruik maken ervan door de bevoordeelde partij en het bestaan van een benadeling in de vorm van een groot en onterecht economisch verlies – is voldaan. Het probleem met de rechtsfiguur van de gekwa-

lificeerde benadeling is dat onduidelijk blijft – de discussie daarover in de rechtsleer woedt in alle hevigheid – op welke wettelijke grondslag ze steunt. Voor sommigen, daarin gesteund door uitspraken van het Hof van Cassatie, gaat het om een ongeoorloofde oorzaak. ⁶⁸ Voor andere auteurs en rechtbanken moet de grondslag veeleer worden gezocht in de precontractuele aansprakelijkheid, wat het voordeel biedt dat de rechter het beding niet noodzakelijk nietig hoeft te verklaren maar de omvang ervan kan inperken. ⁶⁹

16. Tot slot merken we nog op dat wat hierboven met betrekking tot de geldigheid van bedingen van afstand in een overeenkomst werd gezegd, eveneens geldt voor regelingen over de rechten op uitvindingen in een arbeidsreglement, ofschoon die praktijk in België nog weinig gebruikelijk lijkt. ⁷⁰

C. Terug naar het arrest van 25 mei 1994

17. Laten we terug keren tot het besproken arrest. Zowel rechtbank als hof van beroep onderzoeken in de eerste plaats of het verbeterde waterslicingsprocédé als een dienstuitvinding (standpunt van de werkgever) of als een afhankelijke uitvinding (standpunt van de werknemer) moet worden gekwalificeerd. De eerste rechter besluit, luidens de bewoordingen van het vonnis, tot het statuut van een afhankelijke uitvinding maar de overwegingen waarop die beslissing steunt, zijn voor betwisting vatbaar. Na te hebben overwogen dat een kwalificatie als afhankelijke uitvinding volgt uit de omstandigheden dat de uitvinding «een zeer nauw verband heeft met de activiteit van (de werkgever)» en dat ze «verkregen werd door middel van de materiële en geestelijke middelen die door de werkgever ter beschikking werden besteld» voegt de eerste rechter daaraan toe dat daaruit moet worden besloten dat de werknemer «met een specifieke uitvindingsopdracht was belast». Getoetst aan de regels die we hierboven hebben samengevat, werden in het vonnis van de eerste rechter de categorieën van dienst- en afhankelijke uitvindingen enigszins door elkaar gehaald. Ofwel aanvaardt men dat de activiteiten die tot de uitvinding hebben geleid, een onderdeel vormen van de oorspronkelijke of een later door de werkgever gegeven inventieve opdracht en dan staat men voor een dienstuitvinding. Ofwel neemt men aan dat het initiatief tot de uitvinding niet uitging van de werkgever maar dat die laatste op een andere wijze (intellectueel, materieel, financieel) een bijdrage tot de uitvinding leverde, en dan staat men voor een afhankelijke uitvinding.

De eerste rechter neemt geen standpunt in over de vraag aan wie de rechten op een als «afhankelijk» gekwalificeer-

⁶¹ VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 230 (zie evenwel *infra*, noot 63); BLANPAIN, R., *Bediende... Waarheen?*, LBC Antwerpen, 1972, 68-69.

⁶² Meer bepaald wanneer in ruil voor de overdracht geen tegenprestatie ten voordele van de werknemer wordt bedongen. Aldus JAMOULLE, o.c., 1986, 62; MESTDAGH, o.c., 1981, 77; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1066.

⁶³ Wij delen niet de mening van VAN HOOGENBEMT (o.c., 1995, 230) dat bedingen die een overdracht beogen van andere dan dienstuitvindingen strijdig met artikel 6 WAO en dus nietig moeten worden geacht; zie hierover JANSSENS, o.c., 1996, nr. 302.

⁶⁴ Waarbij vooral gedacht wordt aan een inbreuk op de vrijheid van nijverheid en de vrijheid van arbeid; in die zin VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 230; MESTDAGH, o.c., 1981, 71 en 91; BUCKINX, o.c., 1970-71, 643; REMOUCHAMPS, o.c., 1970, 188; BRAUN, o.c., 1967, 153; PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1066-67; Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823, 826. Vgl. een arrest van het Hof van Beroep te Parijs (26 oktober 1978, *APIA*, 1980, 49, *Dossier Brevets* 1979, II, 4) waarin een vergelijkbaar beding van overdracht (in een arbeidsreglement) voor nietig werd gehouden «comme portant atteinte aux principes généraux des libertés tant individuelles qu'industrielles et comme illimité dans son objet et dans le temps».

⁶⁵ Verdedigd door SUETENS/VAN ORSHOVEN, o.c., 1989, 51 (noot 47).

⁶⁶ Voor een betoog in die zin, zie PAPIER-JAMOULLE, o.c., 1963, 1074-75; BUCKINX, o.c., 1970-71, 643; BLANPAIN, o.c., 1972, 69; MESTDAGH, o.c., 1981, 83-91; GOTZEN, o.c., 1989, 321-322 (noot 110).

⁶⁷ KRUIHTOF/BOCKEN, o.c., 1994, 394; DE BERSAQUES, A., «La lésion qualifiée et sa sanction», *R.C.J.B.*, 1977, 10.

⁶⁸ Zie Cass., 21 september 1961, *Pas.*, 1962, I, 91, en Cass., 25 november 1977, *Arr. Cass.*, 1978, 343. Zie ook andere beslissingen in het overzicht van KRUIHTOF/BOCKEN, o.c., 1994, 422. Vgl. VAN GERVEN, W., *Algemeen Deel*, in de reeks DILLEMANS/VAN GERVEN (red.), *Beginnselen van Belgisch Privaatrecht*, 1, Story-Scientia, Brussel, 1987, 350.

⁶⁹ Zie DE BONDT, W., *De leer der gekwalificeerde benadeling*, Kluwer Antwerpen, 1985, 67, en referenties bij KRUIHTOF/BOCKEN, o.c., 1994, 395 en VANHEES, o.c., 1993, 247 (noten 921 en 922). Zie ook Arrbrb. Brussel 26 sept. 1988, *R.W.*, 1988-89, 994.

⁷⁰ Voor een voorbeeld van een ongeldig bevonden beding in een arbeidsreglement, zie Parijs, 26 oktober 1978, *APIA*, 1980, 49, *Dossier Brevets* 1979, II, 4.

de uitvinding toekomen. Die netelige vraag wordt ontlopen via de beslissing dat de betwiste uitvinding hoe dan ook binnen het toepassingsgebied valt van het beding van overdracht opgenomen in de arbeidsovereenkomst.

18. De beslissing van het hof van beroep is vanuit juridisch oogpunt beter verantwoord in zoverre het hof ondubbelzinnig besluit tot de kwalificatie van een dienstuitvinding waarop de rechten toekomen aan de werkgever. Niet alle argumenten tot staving van de beslissing, dat de werknemer met een inventieve opdracht was belast, kunnen ons evenwel overtuigen. Dit is bijvoorbeeld het geval waar het hof het bestaan van een dergelijke opdracht afleidt uit het bestaan van het beding van afstand van rechten in de arbeidsovereenkomst. Dergelijke bedingen zijn immers vaak loutere standaardbepalingen die aan alle werknemers van een bedrijf, ongeacht hun functie of taken, worden opgedrongen. Niettemin vermocht het hof uit andere feitelijke omstandigheden die in het arrest worden aangeduid, afleiden dat de werknemer «belast was opzoeken te doen met het oog op de ontwikkeling van het procédé waterzagen en als dusdanig, zij het stilzwijgend, met een specifieke uitvindingsopdracht was belast». ⁷¹ Het betreft hier feitelijke beoordelingen waarover men van mening kan verschillen doch die onaantastbaar zijn en de beslissingen naar recht kunnen verantwoorden.

19. De kwalificatie als dienstuitvinding brengt het hof van beroep vervolgens tot de beslissing dat de vermogensrechten op de betwiste uitvinding toekomen aan de werkgever «net zoals het product van de door de werknemers geleverde arbeid aan de onderneming» toebehoort. Dat is in onze ogen een onjuiste redengeving. Het hof volgt hier een arbeidsrechtelijke benadering door uitvindingen en zelfs de intellectuele rechten erop gelijk te stellen met «vruchten van de arbeid». We hebben eerder aangetoond dat intellectuele rechten – op uitvindingen en op auteurswerken – aan een fundamenteel andere ratio onderworpen zijn dan de voordelen die uit de normale betaalde arbeid voortvloeien. Deze rechten ontstaan noodzakelijk in het vermogen van de uitvinder (artikel 8 OW). De verkrijging van bepaalde van deze rechten – de vermogensrechten – door een ander persoon moet derhalve op grond van een overdracht worden verantwoord. Die opvatting heeft in concreto tot gevolg dat men ook in de situatie van een arbeidsrelatie niet kan voorbij-

gaan aan de fundamentele vraagstelling of de werknemer, door het aanvaarden van een inventieve arbeidstaak, tegelijk geacht kan worden te hebben ingestemd met een overdracht van rechten op uitvindingen die van deze opdracht het gevolg zijn. We hebben uitgelegd dat men in de praktijk vaak tot een positief antwoord zal kunnen besluiten. ⁷²

20. De afwijzing van de vordering van de werknemer steunt eveneens op het bestaan van een beding van overdracht van rechten dat in zijn arbeidsovereenkomst was opgenomen. ⁷³ Rechtbank én hof beslissen eenduidig tot de geldigheid en toepasselijkheid van dit beding op de betwiste uitvinding. In tamelijk summier bewoordingen verwerpen zij daarbij het middel van de werknemer dat het beding nietig is omdat «het indruist tegen de openbare orde en tegen de wettelijke begrenzing van het verlenen van een arbeidsprestatie en gezien het zelfs beslag zou leggen op iedere emanatie van een scheppende activiteit en dit zonder enige vorm van vergoeding». ⁷⁴ Op dit middel wordt geantwoord met bekende argumenten («dat dergelijke clausules naar Belgisch recht volstrekt geldig zijn, dit op grond van de contractuele vrijheid geldend bij ontstentenis van bijzondere bepalingen») die nu juist voorwerp vormden van het middel. Dit terzijde gelaten, verwonderen we ons vooral over de vaststelling in het arrest «dat er geen controverse bestaat nopens de geldigheid van dergelijke clausules ten aanzien van dienstuitvindingen of afhankelijke uitvindingen». Wat deze laatste groep van uitvindingen betreft, hebben we hierboven aangeduid dat wel degelijk kritiek bestaat op bedingen die een overdracht van afhankelijke uitvindingen beogen. Het arrest rept niet over die verschillen. Nu is het een feit dat wij een vrij terughoudend standpunt verdedigden met betrekking tot mogelijke nietigheidsgronden. We zien enkel een mogelijkheid tot vernietiging of inperking van contractuele bedingen in het geval van een gekwalificeerde benadeling. Na de beslissing door de appelrechters dat het in casu een dienstuitvinding betrof, lijkt die rechtsgrond voor de besproken zaak echter niet relevant.

⁷² Vgl. HORION, die opmerkt dat het recht op octrooi met betrekking tot een dienstuitvinding aan de werkgever toekomt «si on peut déduire de ces circonstances (réalisation de l'invention pendant les heures de services et sous l'autorité du patron), que le préposé a accepté à l'avance d'abandonner au patron les droits sur son invention», in *Notions de droit industriel belge*, Martinus Nijhoff, Den Haag, 1967, 189, noot 1 (eigen cursivering).

⁷³ In het vonnis wordt dit beding van overdracht in extenso aangehaald: «alle uitvindingen, verbeteringen of andere intellectuele rechten die U in onze dienst zoudt verwezenlijken of verwerven, zult U aan ons afstaan. U verbindt er zich toe alle technische gegevens, nota's en tekeningen, nodig voor het nemen van een octrooi hierop, op te stellen en aan ons mede te delen. Geen vergoeding is U voor deze afstand verschuldigd. Eventueel kan echter door ons vrij beslist worden over een extra toe te kennen vergoeding ter beloning van praktische resultaten...».

⁷⁴ De overwegingen van dit betoog klinken bekend in de oren. In 1974 heeft de Rechtbank van Eerste Aanleg (ook) te Leuven met die bewoordingen een beding van afstand van uitvindingen ongeldig bevonden (Rb. Leuven, 4 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 823, 826). In die zaak betrof het evenwel een vrije uitvinding en werd de afwijzing van de vordering van de werkgever (tot opeising van de uitvinding) niet gebaseerd op een inbreuk op de openbare orde (artikel 6 B.W.) doch resulteerde ze veeleer uit een restrictieve interpretatie die de rechtbank aan het betwiste beding meende te moeten geven.

⁷¹ Slechts zelden worden werknemers in dienst genomen met een duidelijk omschreven taak. Dit was, zoals in het arrest wordt opgemerkt, ook zo in de besproken zaak. In die gevallen wordt aanvaard dat het bestaan van een inventieve taak – aanvankelijk overeengekomen of later opgedragen – moet worden afgeleid uit de concrete omstandigheden die de uitvoering van de dienstbetrekking omringen (bv. de dienst waarin men wordt tewerkgesteld, de effectief uitgeoefende taken en, in het algemeen, het geheel van de verantwoordelijkheden en verplichtingen die van de werknemer, met toepassing van zijn arbeidsovereenkomst, kunnen worden verwacht). Zie BRAUN, o.c., 1967, 150; BUCKINX, o.c., 1970-71, 638; DASSESE, o.c., 1972, 563; MESTDAGH, o.c., 1981, 18; VAN REEPINGHEN, B. en DE BRABANTER, M., *Les Brevets d'Invention*, Larcier, Brussel, 1987, 82 (nr. 97); VAN HOOGENBEMT, o.c., 1995, 220. In de hypothese van een bijzondere inventieve opdracht is het nuttig te onderzoeken of geen essentiële voorwaarden van de arbeidsovereenkomst zijn gewijzigd en, in die laatste hypothese, of eventueel een novatie (op welke voorwaarden?) is opgetreden. Zie, over die hypothese, JANSSENS, o.c., 1996, nrs. 241 e.v.

21. Tot slot nog een kanttekening bij de bevoegdheid van de burgerlijke rechtbank. De vraag welke rechtbank bevoegd is om uitspraak te doen over geschillen die tussen werknemer en werkgever rijzen over door de eerste gedane uitvindingen, is weinig besproken. Zijn het de arbeidsrechtbanken die uitsluitend bevoegd zijn met betrekking tot betwistingen inzake de uitvoering van, en de verplichtingen volgend uit de arbeidsovereenkomst, zoals door de werkgever als verweerder werd betoogd? ⁷⁵ Of zijn het de rechtbanken van eerste aanleg bij de hoven van beroep die met toepassing van de artikelen 73 OW en 569, 7°, Ger.W. uitsluitend bevoegd zijn met betrekking tot geschillen over de toepassing van de octrooiwet? Tegenwoordig is het moeilijk om een van beide gerechten als enige bevoegde rechter aan te wijzen tenzij in het geval van een octrooiaanvraag of octrooi-registratie. Alsdan kan geen discussie bestaan over de bevoegdheid van de rechtbank van eerste aanleg met toepassing van artikel 569, 7°, Ger. Wb. In de andere gevallen blijft er steeds de algemene bevoegdheid van de rechtbanken van eerste aanleg waartoe men zich kan wenden in geval van twijfel. ⁷⁶

Bij de vraag naar de bevoegdheid zal een rechtbank, in navolging van een vaste cassatierechtspraak, ⁷⁷ haar bevoegdheid beoordelen volgens het onderwerp van de vordering – d.i. de eis en het beoogde rechtsherstel – zoals die in de inleidende dagvaarding zijn uitgedrukt. Het is in overeenstemming met die rechtspraak dat de eerste rechter in de besproken zaak de door de werkgever opgeworpen exceptie van onbevoegdheid terecht heeft verworpen. ⁷⁸

Het arrest van 1994 heeft, na meer dan zestig jaar wachten op een uitspraak in hoger beroep, niet zoveel opheldering gebracht. De poëtische doch weinig eervolle woorden die Ribes in de jaren '60 ter omschrijving van de toepasselijke regels in België aanhaalde, blijven met andere woorden tot op heden actueel: «A celui qui désire s'informer sur les droits et les devoirs des inventeurs salariés (en Belgique), le spécialiste de propriété industrielle est tenté de répondre par la parole de Dante: vous qui entrez ici, abandonnez toute espérance.» ⁷⁹

⁷⁵ Zie artikel 578, 1°, Ger.W.; FETTWEIS, A., *Handboek voor gerechtelijk recht, deel II, De bevoegdheid*, Standaard Uitg. Antwerpen, 1971, 192 (nr. 341); REMOUCHAMPS, o.c., 1975, II-15-6.

⁷⁶ De rechtbanken van eerste aanleg hebben een algemene bevoegdheid en kunnen zelfs recht spreken in aangelegenheden die tot de bevoegdheid van andere rechtbanken behoren (art. 568 Ger.W.), tenzij wanneer in een uitdrukkelijke wetsbepaling een exclusieve bevoegdheid is toegekend aan een andere rechtbank.

⁷⁷ Cass., 19 december 1985, *Pas.*, 1986, I, 511, met conclusie adv.-gen. Krings; Cass., 19 februari 1987, *Pas.*, I, 1987, 730, noot E.K.

⁷⁸ Overwegende dat het onderwerp van de vordering, zoals deze hierboven beschreven werd, geen geschil inzake arbeidsovereenkomsten is, noch enig ander geschil betreft dat tot de uitsluitende bevoegdheid van de arbeidsrechtbank behoort.

⁷⁹ RIBES, P., *Situation des salariés inventeurs*, Brussel, 1965.

III. Constructief voorstel voor een regeling *de lege ferenda*

A. Verantwoording

22. We zijn er ons van bewust dat juristen vandaag de dag beginnen te huiveren bij de gedachte alleen al aan (nog) een nieuwe wettelijke regeling. Wetgevingsinflatie kan en mag in de besproken materie geen argument zijn. Dat we lang niet de enigen noch de eersten zijn die de noodzaak van een wettelijke regeling bepleiten, ⁸⁰ moge blijken uit verschillende initiatieven die sinds de jaren '60 zijn ondernomen om de Belgische lacune in te vullen. Geen van die initiatieven, waaronder vier parlementaire voorstellen en één (poging tot) voorstel van de Nationale Arbeidsraad, was een succesvol leven beschoren. ⁸¹ De verklaring daarvoor moet worden gezocht in de diametraal tegengestelde opvattingen die in het verleden met betrekking tot deze problematiek aan werkgevers- en werknemerszijde werden verdedigd en die verdere discussies, althans tussen de sociale partners, in de weg stonden. De struikelstenen zijn bekend. Ze betreffen, naast de vraag naar de rechthebbende op zogenaamde afhankelijke uitvindingen en de mogelijkheid tot wijziging van tussen werknemer en werkgever gesloten overeenkomsten, vooral de aanvaarding van een recht op vergoeding ten voordele van de werknemer, zowel in het geval van een afhankelijke uitvinding als in dat van een dienstuitvinding. ⁸²

23. Ook van Europese zijde is in de nabije toekomst weinig druk te verwachten. ⁸³ Dit belet niet dat er voor de Bel-

⁸⁰ Een pleidooi voor een wettelijke regeling wordt reeds generaties lang door diverse specialisten gevoerd. Zie VAN BUNNEN, o.c., 1992, 154; PETIT, o.c., 1991, II-15-13; id. 1982-83; 135; REMICHE, o.c., 1976, 26-27; REMOUCHAMPS, o.c., 1975, II-15-4 en 39; BLANPAIN, o.c., 1972, 67 e.v.; BUCKINX, o.c., 1970-71, 656; PAPIER-JAMOLLE, o.c., 1963, 1076; LINDEMANS/PAUSS, o.c., 1957, II-29; RENAULD, o.c., 1950, 120; DERIJCKE, o.c., 1936-37, 565; BORGINON, o.c., 1936, 404 (nr. 704); VANDER HAEGHEN, o.c., 1930, 207-208.

⁸¹ Wetsvoorstel DE CLERCO, *Gedr.St., Senaat*, 1979-80, nr. 270/1. Dit voorstel werd opnieuw ingediend in 1981 (*Gedr.St., Senaat*, 1981-'82, nr. 38/1) alsmede in gewijzigde versie, na het advies van de NAR van 13 april 1983, in 1984 (*Gedr.St., Senaat*, 1983-'84 nr. 650/1). Wetsvoorstel HATRY/HERMAN-MICHELSEN, *Gedr.St., Senaat*, 1981-'82, nr. 204/1, wetsvoorstel BLANPAIN, *Gedr.St., Senaat*, 1988-'89, 592/1; wetsvoorstel DE CLIPPELE, *Gedr.St., Kamer*, 464/1 - 91/92 (B.Z.). Zie ook NAR, advies nr. 745, zitting van 13 april 1983, «Uitvindingen van werknemers. Wetsvoorstel van Senator C. DE CLERCO c.s. ter bevordering van de creatieve activiteit van werknemers – Wetsvoorstel van de Senatoren HATRY en HERMAN-MICHELSEN houdende reglementering van de uitvindingen van werknemers. (Vragen om advies van de Minister van Tewerkstelling en Arbeid van 15 februari 1980 en van 28 mei 1982)».

⁸² Zie NAR-advies, o.c., 1983, 6, 15, 20-22.

⁸³ Niets laat op dit ogenblik vermoeden dat op korte termijn een Europese consensus met betrekking tot uitvindingen in dienstverband zal worden gevonden. De harmonisatie van arbeidsrechtelijke aangelegenheden behoort tot de bekende «hete hangijzers» binnen de Europese Unie, wat een weerslag heeft op de hier besproken problematiek; STRAUS, J., «Arbeitnehmererfinderrecht: Grundlagen und Möglichkeiten der Rechtsangleichung», *GRUR Int.*, 1990, 353; CORNISH, W.R., «Rights in Employees' Inventions – The United Kingdom Position», *IIC*, 1990, vol. 21, p. 298. Zie, in het algemeen, de pessimistische verwachtingen die tijdens een in 1994 georganiseerd congres over de ontwikkeling van de «sociale dimensie» binnen Europa werden uitgesproken (NEAL, A.C. en FOYN, S.

gische wetgever voldoende argumenten en doelstellingen overblijven om tot actie over te gaan. We resumeren de belangrijkste.

Het ontbreken van een regeling in België is, zacht uitgedrukt, merkwaardig en dit in het licht zowel van de internationale context als van de economische realiteit. Wat het eerste betreft, denken we niet alleen aan het bestaan van regelingen in de meeste Europese lidstaten waarop we in de inleiding reeds alludeerden, maar ook aan de toenemende internationalisering van de relaties tussen bedrijven. Met de vrije markt van goederen en diensten zijn samenwerkingsverbanden tussen bedrijven van verschillende lidstaten legio. Daarmee gepaard gaand is er de toenemende mobiliteit van werknemers binnen de Europese Unie.⁸⁴ Wat het economisch belang van het vraagstuk betreft, kan men ook niet voorbijgaan aan de realiteit dat tachtig tot negentig procent van alle octrooiaanvragen betrekking hebben op uitvindingen die gerealiseerd worden door werknemers.⁸⁵ Die situatie is vandaag de dag meer dan ooit verklaarbaar. De technische, financiële en organisatorische omstandigheden die noodzakelijk of bevorderlijk zijn voor het doen van uitvindingen, overstijgen immers de mogelijkheden van het individu. Het bereiken van een consensus over het lot van dergelijke uitvindingen kan niet langer alleen aan de contractvrijheid van de betrokkenen worden overgelaten. Over welke vrijheid beschikt een werknemer overigens? Het optreden van de wetgever in deze materie is hier wenselijk als correctiemechanisme op de ongelijke machtsverhouding tussen werkgever en werknemer.

Een optreden van de overheid zal ongetwijfeld ook de rechtszekerheid ten goede komen. De dualistische invloedssfeer van de problematiek van werknemersuitvindingen, met

de extreme standpunten tussen arbeidsrecht en intellectuele rechten, vereist dat een autoriteit de knoop doorhakt in de discussies over de toe te passen regels en principes. «Last but not least» willen we er de aandacht op vestigen dat het uitblijven van een wettelijke regeling in België enkel de situatie van *uitvindingen* betreft. Met betrekking tot andere intellectuele creaties van werknemers – tekeningen en modellen, kwekersrassen, topografieën en recent ook auteurswerken – vindt men immers wel een regeling in de desbetreffende wetten.⁸⁶

Gelet op de bovenvermelde vaststellingen kan men zich terecht afvragen «hoe het mogelijk is» dat wij in België nog geen wettelijke regeling voor in dienstverband gedane uitvindingen bezitten.

24. Wanneer de noodzaak of minstens de wenselijkheid van een wetgevend optreden is aangetoond, rijst de vraag op welke wijze – via welk juridisch instrument – de nieuwe bepalingen moeten worden ingevoerd? Persoonlijk zijn wij voorstander van de opname van een regeling in de *octrooiwet*, een oplossing die in de meeste andere Europese landen is gekozen.⁸⁷ Deze aanpak ligt ook in de lijn van de door de Belgische wetgever tot nog toe gevolgde strategie voor andere intellectuele creaties van werknemers.⁸⁸ Vanuit wetgevings-technisch oogpunt kan een opname van bepalingen in de octrooiwet evenwel enkel worden verantwoord wanneer men geen al te omstandige en gedetailleerde regeling voor ogen heeft. Anders bestaat het gevaar dat men de systematiek en overzichtelijkheid van de octrooiwet schaadt. De recente regelingen in Frankrijk, Spanje en Griekenland lijken ons een mooi voorbeeld te bieden van hoe een regeling over werknemersuitvindingen binnen de octrooiwet kan worden geïntegreerd. De wettekst is er beperkt tot de grote principes. Voor zoveel nodig kan de uitwerking van specifieke problemen, zoals de samenstelling en de bevoegdheid van een geschillencommissie of de invoering van criteria voor de berekening van de vergoeding, bij wijze van uitvoeringsbesluit worden geregeld zoals dat o.m. het geval is in Frankrijk en Duitsland.

25. Tot slot nog een opmerking met betrekking tot de *wetgevende bevoegdheid* in het federale België. Het domein van de «industriële en intellectuele eigendom» behoort tot de bevoegdheid van de nationale of federale overheid. Ofschoon octrooiën als een instrument van economische politiek kunnen worden gezien – zij grijpen in in de vrijheid van handel en nijverheid – en men alsdan tot een gewestelijke bevoegdheid kan besluiten, werd het domein van de intellectuele ei-

(red.), *Developing the Social Dimension in an Enlarged European Union*, Oslo, Scandinavian University Press, 1995, inzonderheid de bijdrage van BLANPAIN, R., op p. 14 e.v.). Met betrekking tot de (vergeefse) pogingen die in het verleden, zowel in een Europees als in een ruimer internationaal kader, werden ondernomen met het oog op een harmonisatie van regelgevingen over werknemersuitvindingen, zie JANSSENS, o.c., 1996, nrs. 31 e.v.

⁸⁴ Zie in dit verband artikel 60 van het Europees Octrooioverdrag dat bepaalt dat «indien de uitvinder werknemer is, het recht op het Europees octrooi bepaald (wordt) overeenkomstig het recht van de Staat op het grondgebied waarvan de werknemer overwegend werkzaam is». Deze verwijzingsregel kan niet verhinderen dat in de praktijk nog tal van problemen rijzen bij de keuze van de toepasselijke wet of van de bevoegde rechter. Over de IPR-problematiek m.b.t. tot uitvindingen in dienstverband, zie o.m. VAN HECKE, G. en LENAERTS, K., *Internationaal privaatrecht*, in de reeks *Algemene Praktische Rechtsverzameling*, Story-Scientia, 1986, nr. 669; SACK, o.c., 1992, 1677 e.v.; STRAUS, J., «Die international-privatrechtliche Beurteilung von Arbeitnehmererfindungen im europäischen Patentrecht», *GRUR Int.*, 1984, 1.

⁸⁵ VAN MALDEREN, o.c., 1994, 81; GOTZEN, o.c., 1989, 321; BLANPAIN, o.c., wetsvoorstel 1988-89, 5; BLANPAIN, o.c., 1972, 66; REMOUCHAMPS, o.c., 1975, II-15-4. Vgl. JOOS, U., «Grundlagen und Möglichkeiten der Angleichung des Arbeitnehmererfinderrechts», *GRUR Int.*, 1990, 367 («In den meisten Ländern gehen etwa 80% aller Patentanmeldungen auf Arbeitnehmererfindungen zurück»); MOUSSERON, J.M., «Nouvelles technologies et créations des salariés», *Droit Social*, 1992, 563; JONCZYK, J., «Employee Inventions», *IIC*, 1989, vol. 20, n° 6, 848; GODENHIELM o.c., 1966, 125; RAMM, o.c., 1977, 9; MÖHRING, Ph., WILDE, G., WUESTHOFF, F. e.a. *Klauser-Möhring Patentrechtskommentar*, 3e druk, Verlag F. Vanhlen, München, 1971, 183.

⁸⁶ Zie resp. artikel 6, 1°, van de Eenvormige Benelux Tekeningen – en Modellenwet van 1 oktober 1970 (B.S., 29 december 1973), artikel 26 van de wet van 20 mei 1975 tot bescherming van kweekproducten (B.S., 5 september 1975), artikel 4, § 2 van de wet van 10 januari 1990 betreffende de rechtsbescherming van topografieën van halfgeleiderproducten (B.S., 26 januari 1990 en 23 februari 1989), artikel 3 Wet Computerprogramma's en artikel 3, § 3, Auteurswet van 30 juni 1994 (B.S., 27 juli 1994 – gecoörd. tekst B.S., 22 november 1994).

⁸⁷ In acht van de twaalf lidstaten van de EU met een wettelijke regeling, en in alle regelingen die na 1957 ontstonden, werd geopteerd voor een regeling in de octrooiwet (Nederland, Italië, Portugal, Oostenrijk, Groot-Brittannië, Frankrijk, Spanje en Griekenland).

⁸⁸ *Supra*, noot 86.

gendom door de nationale overheid uitdrukkelijk «voorbehouden». ⁸⁹ Voor diegenen die de beoogde regeling als onderdeel van de arbeidswetgeving zien, zal deze laatste vaststelling geen probleem opleveren nu het domein van het arbeidsrecht eveneens een aan de nationale overheid voorbehouden materie betreft. ⁹⁰

B. Inhoud van een toekomstige regeling

26. Een nieuwe regeling hoeft echt niet omslachtig of ingewikkeld te zijn. Onze inactiviteit (of verwaarlozing) van de problematiek heeft één voordeel. We kunnen «afkijken» van de uitgedokte teksten en inspiratie putten uit de jarenlange toepassingspraktijk in de andere Europese lidstaten. Toch zou het onverstandig zijn om uit die vele voorbeelden enkel te halen wat ons (i.e. de relevante belangengroeperingen) aanstaat. Ofschoon het harmonisatieproces in sociale aangelegenheden vandaag moeizaam verloopt, ⁹¹ zijn we ervan overtuigd dat op termijn ook in die sector de nationale regels naar elkaar toe zullen groeien, eventueel op een geruisloze wijze, onder invloed van de toenemende Europese tussenkomst op andere domeinen van de intellectuele rechten. ⁹² Het voorstel van tekst dat hierna wordt afgedrukt, reflecteert dan ook niet onze persoonlijke opvattingen over de meest opportune oplossing maar poogt, op grond van een studie van de verschillende Europese regelingen, ⁹³ een oplossing aan te bieden met een «harmoniserende» strekking.

Ontwerp-bepalingen

27. Nieuw artikel (8bis) in te voegen na artikel 8, in afdeling 2 van de octrooiwet («Het recht om een uitvindingsoctrooi te krijgen»).

§ 1. Het recht van de uitvinder op zijn uitvinding wordt niet aangetast door het bestaan van een arbeidsovereenkomst onder voorbehoud van wat bepaald wordt in dit artikel.

De bepalingen van dit artikel zijn op overeenkomstige wijze van toepassing op ambtenaren.

⁸⁹ Zie artikel 6, § 1, VI, vijfde lid, 7°, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen.

⁹⁰ Artikel 6, § 1, VI, vijfde lid, 12°, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen.

⁹¹ Zie *supra*, noot 83.

⁹² We denken inzonderheid aan de activiteiten van de Europese Commissie m.b.t. de eenmaking van het auteursrecht waarbij in de periode 1991-1996 vijf richtlijnen het licht zagen, meer bepaald m.b.t. softwarebescherming (14 mei 1991, *Pb.*, 17 mei 1991/L 122-42), verhuur- en leenrecht (19 november 1992, *Pb.*, 27 november 1992/L 346/61), kabel en satelliet (27 september 1993, *Pb.*, 6 oktober 1993/C 248/15), beschermingsduur (29 oktober 1993, *Pb.*, 24 november 1993/L 290/9) en databanken (11 maart 1996, *Pb.*, 27 maart 96/L 77/20). Voorafgaand was er de richtlijn van 16 december 1986 (*Pb.*, 17 januari 1987/L 24/36) betreffende de bescherming van topografieën van halfgeleiderproducten (chips). Ook op het domein van het merkenrecht is grote vooruitgang geboekt met de Verordening nr. 40/94 inzake het gemeenschapsmerk van 20 december 1993 (*Pb.*, 14 januari 1994) en de eerste richtlijn betreffende de aanpassing van het merkenrecht der lidstaten van 21 december 1988 (*Pb.*, 11 februari 1989).

⁹³ De resultaten van die studie vormen het voorwerp van het eerste deel van het proefschrift vermeld in noot 1.

§ 2. (Dienstuitvindingen) ⁹⁴

Indien een uitvinder een uitvinding doet die het resultaat is van ofwel de gewone inventieve opdracht die het voorwerp uitmaakt van de arbeidsovereenkomst, ofwel een bijzondere onderzoekstaak die aan de uitvinder werd opgedragen zonder dat dit tot zijn normale taken behoort, verkrijgt de werkgever de vermogensrechten op deze uitvinding.

Aan de uitvinder zal alsdan enkel een billijke vergoeding worden toegekend wanneer de uitvinding een uitzonderlijk voordeel voor de ondernemingen oplevert of wanneer hem dit recht bij collectieve of individuele overeenkomst wordt toegekend. Deze bepaling doet geen afbreuk aan het recht van de uitvinder op een bijkomende vergoeding wanneer zijn normale loon niet was berekend op de inventieve taak die tot de uitvinding aanleiding gaf.

§ 3. (Opeisbare uitvindingen)

Indien een uitvinder tijdens de duur van de arbeidsbetrekking, doch buiten de omstandigheden van § 2, een uitvinding doet die vatbaar is voor exploitatie in het kader van de normale activiteiten van de werkgever en (1) waarbij know-how van de werkgever een beslissende invloed heeft gehad of (2) waarbij gebruik is gemaakt van materieel of andere middelen die toebehoren aan de werkgever en die noodzakelijk waren voor de totstandkoming van de uitvinding, kan de werkgever de vermogensrechten of gebruiksrechten op de uitvinding geheel of gedeeltelijk opeisen.

De uitvinder heeft recht op een billijke vergoeding, waarvan het bedrag zal worden bepaald rekening houdend met de omvang van de door de werkgever opgeëiste rechten, met de industriële en commerciële waarde van de uitvinding, en met het belang van de bijdrage van de respectieve partijen bij de totstandkoming van de uitvinding.

De werkgever die een exclusief gebruiksrecht op de uitvinding opeist, is ook verplicht het recht op octrooi op te eisen en een octrooi aan te vragen in die landen waar hij de opgeëiste rechten wil uitoefenen. Hij zal de uitvinder uiterlijk drie maanden vóór het verstrijken van het recht van voorrang, meedelen in welke landen hij octrooibeschermt zal nastreven. In de overblijvende landen kan de uitvinder zelf een octrooi aanvragen. De uitvinder kan de rechten terug-eisen wanneer de werkgever gedurende een termijn van vier jaar vanaf de indiening van de eerste octrooiaanvraag of van drie jaar te rekenen vanaf de octrooiverlening, waarbij de termijn die het laatst afloopt wordt toegepast, zonder geldige redenen nalaat de uitvinding daadwerkelijk te exploiteren.

§ 4. (Mededelingsplicht)

De uitvinder die een uitvinding doet in de omstandigheden aangeduid in de §§ 2 of 3, moet de werkgever hiervan onmiddellijk, schriftelijk en tegen ontvangstbewijs, op de hoogte brengen samen met een duidelijke beschrijving van de uitvinding, van de omstandigheden waarin ze is gedaan en van de kwalificatie als dienst- of opeisbare uitvinding. De uitvinder zal de werkgever op eerste verzoek en zonder verwijl alle bijkomende inlichtingen verschaffen.

(Opeising)

Wanneer de uitvinder zijn uitvinding als opeisbaar aanmeldt, zal de werkgever, op straffe van verval van zijn rech-

⁹⁴ Ondertitels zijn niet gebruikelijk in onze octrooiwet. We hanteren ze hier enkel ter verduidelijking van de materie.

ten en binnen vier maanden volgend op de kennisgeving, aan de uitvinder mededelen welke rechten hij op de uitvinding opeist. Deze kennisgeving moet op straffe van nietigheid schriftelijk en tegen ontvangstbewijs geschieden. Bij ontstentenis van een geldige verklaring door de werkgever behoudt de uitvinder alle rechten op de opeisbare uitvinding en zal hij deze volledig vrij kunnen uitoefenen. Dit zal ook zo zijn met betrekking tot elke dienstuitvinding die uitdrukkelijk wordt vrijgegeven.

(Plicht tot geheimhouding)

Tijdens de periode voorafgaand aan en volgend op de kennisgeving door de uitvinder bedoeld in het eerste lid, zullen de beide partijen zich onthouden van elke mededeling of handeling die de rechten op de uitvinding kan aantasten. Deze verplichting doet geen afbreuk aan het recht voor de uitvinder om na kennisgeving van een opeisbare uitvinding en zolang dit recht niet wordt opgeëist, een octrooiaanvraag op zijn naam in te dienen. Hij brengt de werkgever daarvan onmiddellijk op de hoogte.

§ 5. (Beperkingen op de contractvrijheid)

Van de bepalingen van dit artikel kan vóór de totstandkoming van de uitvinding niet worden afgeweken tenzij in het voordeel van de uitvinder. Van zijn recht op vergoeding kan de uitvinder ook nadien geen afstand doen.

Overeenkomsten tussen werkgever en uitvinder met betrekking tot de kwalificatie van de uitvinding, de rechten van de werkgever of het bedrag van de vergoeding voor de uitvinder met toepassing van de §§ 2 en 3, moeten op straffe van nietigheid worden vastgesteld bij geschrift. Zo partijen geen overeenkomst bereiken, wordt de betwisting voorgelegd aan de Commissie als bepaald in § 7 of aanhangig gemaakt bij de rechtbank.

Elke overeenkomst betreffende de vergoeding van de uitvinder kan op verzoek van elke partij worden herzien ingeval de vergoeding kennelijk onredelijk is (of is geworden) zonder dat een herziening aanleiding mag geven tot een verplichting voor de uitvinder om reeds ontvangen vergoedingen terug te betalen.

*§ 6. (Bijzondere bepalingen voor uitvindingen aan universiteiten)*⁹⁵

§ 7. (Geschillen)

Geschillen over de toepassing van dit artikel kunnen op verzoek van beide partijen of één van hen worden voorgelegd aan een speciale arbitragecommissie. Deze commissie zal binnen een termijn van zes maanden uitspraak doen bij wijze van een veroordelingsvoorstel.

De bevoegdheid van de commissie doet geen afbreuk aan de mogelijkheid voor elke partij om een procedure aanhangig te maken voor de rechtbanken, aangeduid in artikel 73. De rechtbank zal evenwel de zaak opschorten zodra haar het bewijs wordt geleverd dat een procedure voor de arbitragecommissie werd ingeleid. De rechtbank kan een geschil ook ambtshalve voor advies voorleggen aan de commissie.

De samenstelling en bevoegdheid van deze commissie alsmede de te volgen procedure zullen door de Koning bij een in ministerraad overlegd besluit worden vastgesteld.

(Einde ontwerp-bepalingen)

⁹⁵ Een onderzoek naar het rechtsstatuut van uitvindingen aan universiteiten alsmede onze aanbevelingen voor een normering in dezen, vormden de eigenlijke opzet van ons proefschrift doch komen in deze bijdrage niet aan bod. Zie JANSSENS, o.c., 1996, deel III.

28. Zonder alle bovenstaande regels in detail te willen toelichten, de tekst spreekt meestal voor zich, resumeren we hierna de leidende gedachten achter ons voorstel.⁹⁶ De regeling neemt het uitvindersprincipe, met het ontstaan van alle rechten bij de uitvinder, als uitgangspunt en distilleert daaruit een aantal regels die op octrooieerbare uitvindingen gedaan door werknemers en ambtenaren moeten worden toegepast. Met een afzonderlijke regeling voor dienstuitvindingen en opeisbare uitvindingen – alle andere uitvindingen zijn vrije uitvindingen – blijven we trouw aan het bestaande concept van een indeling in drie categorieën. Deze indeling vindt men overigens, zo al niet formeel dan toch inhoudelijk, terug in de meeste Europese wetgevingen. Ook de begripsomschrijving van de genoemde categorieën verschilt niet wezenlijk van wat *de lege data* wordt aanvaard.

29. Het beslissend criterium voor de kwalificatie als *dienstuitvinding* is het bestaan van een inventieve taak die beantwoordt aan de gewone arbeidstaak van de werknemer maar die ook een bijzondere, al dan niet tijdelijk opgedragen taak kan zijn. Via het mechanisme van een wettelijke overdracht worden de vermogensrechten op dienstuitvindingen automatisch en onmiddellijk overgedragen aan de werkgever. De morele rechten blijven, krachtens het reeds bestaande artikel 12 van de Octrooiwet, bij de werknemer berusten.

De voorgestelde vergoedingsregeling kan tot discussie aanleiding geven. De aanvaarding van een recht op vergoeding voor uitvindingen waarop de werkgever rechten verwerft, lijkt ons evenwel onafwendbaar. Het is verantwoord om daarbij een onderscheid te maken tussen de situatie waarin de uitvinding het resultaat is van activiteiten die van de werknemer kunnen worden verwacht en waarvoor hij reeds loon ontvangt, en alle andere gevallen. Het voorstel gaat ervan uit dat de werknemer voor de overdracht van dienstuitvindingen normaal wordt vergoed door zijn loon. Enkel in bijzondere omstandigheden kan de werknemer daarnaast ook aanspraak maken op een bijkomende billijke vergoeding. Met deze oplossing bewandelen we een tussenweg in Europa: geen algemeen recht op vergoeding zoals in Duitsland wordt aanvaard; evenmin een volledige ontkennning ervan zoals in Italië en Portugal het geval is; wel de toekenning van een vergoeding wanneer de uitvinding een uitzonderlijk voordeel voor de onderneming zou opleveren.⁹⁷ In die laatste hypothese is een vergoeding gewettigd om de (wan)verhoudingen te herstellen.⁹⁸ Het moet daarbij om een bijzonder voordeel «in concreto» en niet «in abstracto» voor de onderneming gaan. Is dat er niet, dan bestaat geen aanleiding

⁹⁶ Voor meer bijzonderheden, zie JANSSENS, o.c., 1996, nrs. 354 e.v.

⁹⁷ Dit wil niet zeggen dat de uitvinding moet getuigen van een buitengewone inventiviteit (hoe zou men die overigens moeten beoordelen?). Het kan voldoende zijn dat de werknemer de werkgever van een netelig probleem heeft verlost op een manier die betekenisvol is voor de concurrentiepositie, het marktaandeel, het productieproces, etc. van het bedrijf.

⁹⁸ Vgl. de opmerkingen van QUAEDEVLIET bij de bespreking van de vergoedingsaanspraak in het Nederlandse artikel 12, lid 1, Row (o.c., 1996, 124): «Het gegeven dat de eigenlijke uitvinder geen enkel deel gegund wordt in de zilvervloot die met zijn vondst geënterd wordt, blijft onbevredigend voor het rechtsgevoel.» Wij begrijpen in ons voorstel de draagwijdte van het vergoedingsrecht evenwel minder restrictief dan in Nederland wordt aanvaard.

tot billijkheidscorrectie. In een afzonderlijke bepaling wordt aan de werknemer ten slotte de mogelijkheid voorbehouden om, in de hypothese van een bijzondere inventieve opdracht waarbij zijn loon niet was berekend op de activiteiten die tot de uitvinding voerden, een bijkomende vergoeding te eisen. Deze oplossing komt tegemoet aan de verzuchting van verschillende auteurs⁹⁹ en sluit ook aan bij een in de meeste Europese lidstaten bestaande regeling.¹⁰⁰

30. De categorie van de afhankelijke uitvindingen wordt omgedoopt tot *opeisbare uitvindingen* omdat die benaming op een meer adequate wijze het rechtsstatuut van de betrokken uitvindingen aanduidt. Tot die categorie behoren de uitvindingen die een werknemer tijdens de duur van de arbeidsbetrekking doet – dit hoeft niet noodzakelijk binnen het bedrijf te gebeuren – en waarbij gebruik wordt gemaakt van materieel, middelen of knowhow van het bedrijf. Nieuw is het vereiste dat dergelijke middelen een noodzakelijke of beslissende invloed hadden bij de totstandkoming van de uitvinding. Als bijkomende voorwaarde vereisen we ook dat de uitvinding vatbaar is voor exploitatie in het kader van de normale activiteiten van de werkgever.

In tegenstelling tot de situatie *de lege lata*, kent ons voorstel aan de werkgever duidelijke en zelfs verregaande aanspraken toe op opeisbare uitvindingen. Hij beschikt over de mogelijkheid om de vermogensrechten of gebruiksrechten op opeisbare uitvindingen (of een daarop betrekking hebbende octrooiaanvraag) geheel of gedeeltelijk op te eisen. De werkgever verkrijgt die rechten niet automatisch maar moet ze opeisen en daartoe een rechtshandeling verrichten.

Als tegenprestatie voor de omvattende aanspraken die werkgevers op opeisbare uitvindingen verwerven, is de toekenning van een substantieel recht op vergoeding aan de werkgever een «must». Deze vergoeding moet berekend worden volgens de omvang van de opgeëiste rechten, de industriële en commerciële waarde van de uitvinding en de bijdrage van de partijen bij de totstandkoming van de uitvinding. Om te vermijden dat werkgevers als een soort algemene politiek alle uitvindingen van hun werknemers opeisen zonder de bedoeling ze te exploiteren, leggen we hen de verplichting op tot octrooiering en tot exploitatie in die landen waar ze de rechten opeisen.

31. Naast een aantal formaliteiten die door de partijen in acht moeten worden genomen met betrekking tot de aanmelding, de opeising en de geheimhouding van de uitvinding, introduceren we *beperkingen op de contractvrijheid*. Dat

we de mogelijkheid van louter aanvullend recht met onbeperkte mogelijkheid van andersluidende bedingen niet ernstig willen overwegen, volgt uit vroeger geuite gedachten. Blijft de keuze tussen een gehele of een gedeeltelijke dwingende regeling, in het laatste geval beperkt tot de vergoedingsbepalingen. Ons voorstel vertolkt een compromis tussen deze twee alternatieven en maakt een onderscheid al naar gelang het tijdstip waarop de overeenkomst wordt gesloten. In de periode voorafgaand aan de totstandkoming van de uitvinding hebben alle wettelijke bepalingen een dwingend karakter in het voordeel van de werknemer. Bedoeling is een halt toe te roepen aan de praktijk van leonijnse bedingen van overdracht van toekomstige uitvindingen zoals die nog al te vaak in arbeidsovereenkomsten voorkomen. Studie van de regelingen in andere landen leerde ons dat in die beperking van de contractvrijheid een noodzakelijk correctiemechanisme wordt gezien tegenover de ongelijke economische slagkracht van de betrokken partijen. Na de totstandkoming van de uitvinding geldt het dwingend karakter nog enkel met betrekking tot de wetsbepalingen over de vergoeding. Omdat dit systeem niet verhindert dat op dat ogenblik geldige maar onbillijke vergoedingsovereenkomsten worden gesloten, voorziet het voorstel daarenboven in een beperkte mogelijkheid tot wijziging van kennelijk onredelijke afspraken.

32. In een laatste paragraaf van de voorgestelde tekst wordt een *geschillenregeling* uitgewerkt. Naast de aanwijzing van de inzake octrooirechten bevoegde rechtbank, hechten we vooral belang aan de oprichting van een speciale arbitragecommissie. De ervaringen in Duitsland en Frankrijk met betrekking tot de beslechting van geschillen door een verzoeningscommissie of scheidsgerecht zijn uitermate positief.¹⁰¹ Belangrijke voordelen van een arbitragemogelijkheid zijn het verzoenend en discreet karakter van de procedure die in contrast staan met het veelal agressief en openbaar karakter van een gerechtelijke procedure. Ook het kostenbesparend effect wordt in de genoemde landen – de procedure is er gratis – als een vooral voor werknemers belangrijk gegeven ervaren. Een laatste niet te verwaarlozen voordeel is de mogelijkheid om alle geschillen over deze materie toe te vertrouwen aan een gespecialiseerde instantie. Die kan, naar mag worden verhoopt, de ontwikkeling van een eenvormige rechtspraak met betrekking tot werknemersuitvindingen bevorderen, een streefdoel waar we vandaag nog ver van af staan...

9 december 1996

Marie-Christine JANSSENS
Doctor-assistent Centrum voor Intellectuele Rechten
K.U. Leuven

⁹⁹ Zie *supra*, noot 37.

¹⁰⁰ Enkel in de Engelse en de Griekse wet ontbreekt een dergelijke bepaling.

¹⁰¹ In Duitsland en Frankrijk zouden respectievelijk 75 en 80% van de geschillen definitief voor de arbitragecommissie worden beslecht. Zie STRAUS, o.c., 1990, 363; JONCZYK, o.c., 1989, 864; MOUSSERON, Marianne, *Le contentieux des inventions de salariés*, Dossiers Brevets 1994, III, 24 en 33. Ook in Italië en Portugal (enkel voor de vergoedingsproblematiek) alsmede in Zweden en Finland zijn dergelijke organen opgericht.

RECHTSPRAAK

ARBITRAGEHOF

27 MAART 1996

Voorzitter: de h. De Grève

Rapporteurs: de hh. De Baets en Martens

Advocaten: mr. Huart

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Gewapende macht – Rechtstoestanden militair personeel

Art. 182 Gw. waarborgt aan iedere militair dat hij niet kan worden onderworpen aan verplichtingen zonder dat die zijn vastgesteld door een democratisch verkozen beraadslagende vergadering.

Arrest nr. 23/96

Bij arrest nr. 81/95 van 14 december 1995 heeft het Hof het geschil beëindigd in de zaken met rolnummers 782 en 793, die waren samengevoegd met de huidige beroepen, heeft het uitspraak gedaan over een deel van de in de zaken met rolnummers 795, 796 en 799 aangevochten bepalingen en heeft het, voor het overige:

- de uitspraak aangehouden met betrekking tot de artikelen 6, 13, 27 en 51 van de wet van 20 mei 1994 inzake de rechtstoestanden van het militair personeel en met betrekking tot het niet vernietigde deel van de artikelen 5 en 86 van dezelfde wet;

- de heropening van de debatten gelast teneinde de partijen in het geding in de beroepen met rolnummers 795, 796 en 799 toe te staan zich nader te verklaren omtrent het ambtshalve opgeworpen middel in punt B.7.3.6. van het arrest, dat als volgt luidt:

«In het tweede type van maatregelen wordt voorzien door alle in het middel vermelde bepalingen van de wet van 20 mei 1994 inzake de rechtstoestanden van het militair personeel. Zij machtigen de Koning ertoe de opleidingsperiode die in aanmerking moet worden genomen, de som die door diegene die wegens uitzonderlijke redenen zijn ontslag verkrijgt, moet worden terugbetaald en de modaliteiten van die terugbetaling te bepalen.

Krachtens artikel 182 van de Grondwet worden de verplichtingen van de militairen bepaald door de wet. Indien de terugbetalingen die ten laste worden gelegd van de militair die ontslag heeft genomen als verplichtingen in de zin van die bepaling zouden moeten worden beschouwd, zou de vraag rijzen of de aan de Koning verleende machtigheden om het bedrag van die terugbetalingen te bepalen, in overeenstemming zijn met artikel 182 van de Grondwet en, zo niet, of de wetgever het beginsel van de gelijkheid en de niet-discriminatie niet heeft geschonden door aan een categorie van militairen de waarborg te ontnemen waarin die bepaling voorziet.

Het middel dat is afgeleid uit een eventuele schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, in samenhang met artikel 182, dient ambtshalve te worden opgeworpen. De de-

batten dienen te worden heropend om de partijen de gelegenheid te bieden hun standpunt hieromtrent kenbaar te maken.»;

- die partijen uitgenodigd een aanvullende memorie betreffende dat enkele punten in te dienen tegen 19 januari 1996.

...

In rechte

...

B.1. Bij arrest nr. 81/95 van 14 december 1995 heeft het Hof erop gewezen dat krachtens artikel 182 van de Grondwet de verplichtingen van de militairen bepaald worden door de wet. Te dezen rees de vraag of, indien de terugbetalingen die ten laste worden gelegd van de militair die ontslag heeft genomen zouden moeten worden beschouwd als verplichtingen in de zin van die grondwetsbepaling, de aan de Koning in de artikelen 5, 6, 13, 27, 51 en 86 van de wet van 20 mei 1994 «inzake de rechtstoestanden van het militair personeel» verleende machtigheden om het bedrag van die terugbetalingen te bepalen, in overeenstemming zijn met artikel 182 van de Grondwet en, zo niet, of de wetgever het beginsel van de gelijkheid en de niet-discriminatie niet heeft geschonden door aan een categorie van militairen de waarborg te ontnemen waarin die bepaling voorziet.

B.2.1. Artikel 182 van de Grondwet luidt: «De wet bepaalt op welke wijze het leger wordt aangeworven. Zij regelt eveneens de bevordering, de rechten en de verplichtingen van de militairen.»

Door de voormelde bevoegdheden aan de wetgevende macht toe te kennen, heeft de grondwetgever willen vermijden dat de uitvoerende macht alleen de gewapende macht regelt. Artikel 182 van de Grondwet waarborgt aldus aan iedere militair dat hij niet kan worden onderworpen aan verplichtingen zonder dat die zijn vastgesteld door een democratisch verkozen beraadslagende vergadering.

B.2.2. Ofschoon artikel 182 van de Grondwet de normatieve bevoegdheid voorbehoudt aan de federale wetgever, sluit het evenwel niet uit dat de wetgever een beperkte uitvoeringsmacht toekent aan de Koning.

B.2.3. De Ministerraad – die onderstreept dat de verplichting tot terugbetaling enkel het gevolg is van de eigen keuze van de militair – betoogt dat de wetgever het beginsel van de terugbetalingsplicht, die slechts betrekking kan hebben op een gedeelte van de vormingskosten en van de premie voor toetreding tot het beroepskader, heeft vastgesteld en heeft bepaald dat het terug te betalen bedrag moet verschillen naar gelang van de duur van de gevolgde vorming of, voor de militair van het actief kader, van de werkelijke vervulde dienst, en dat het per vorming moet worden vastgesteld.

B.2.4. De aldus door de wetgever ontwikkelde criteria zijn evenwel zo onnauwkeurig en onvolledig dat zij aan de Koning een te ruime beoordelingsvrijheid verlenen, die niet verenigbaar is met artikel 182 van de Grondwet.

B.3. Door aan de Koning een zodanige bevoegdheid toe te kennen, heeft de wetgever aan een bepaalde categorie van militairen een grondwettelijke waarborg ontnomen.

Bijgevolg schenden de bestreden bepalingen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet.

ARBITRAGEHOF

15 MEI 1996

Voorzitter: de h. De Grève

Rapporteurs: de hh. De Baets en Martens

Advocaten: mrs. Vande Casteele en Vranken

Grondwet – Gelijkheid en niet-discriminatie – Rijkswacht – Vrijheid van arbeid – Verplichting tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedden

De opdrachten die aan de rijkswacht worden toevertrouwd dragen bij tot de verwezenlijking van doelstellingen van algemeen belang, te weten de binnenlandse beveiliging en orde-handhaving. De onmisbare continuïteit in die openbare dienstverlening kan verantwoorden dat aan de rijkswachters specifieke verplichtingen worden opgelegd waarbij aan de door artikel 23 van de Grondwet gewaarborgde vrije keuze van beroepsarbeid wordt geraakt.

Op basis van de bestreden bepalingen van de wet van 9 december 1994 kan van het lid van het rijkswachtpersoneel dat zijn ontslag indient of van ambtswege uit zijn ambt wordt ontslagen, de «gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedden» worden gevorderd.

De verplichtingen die door de litigieuze bepalingen aan rijkswachters worden opgelegd, doen in beginsel niet op onverantwoorde wijze afbreuk aan de vrijheid van arbeid. Zij zijn de tegenprestatie voor het voordeel dat zij halen uit de opleiding die zij op kosten van de gemeenschap hebben genoten. Tevens worden die verplichtingen verantwoord door de zorg over een voldoende personeelsbestand te beschikken om de uitvoering van de aan de rijkswacht toevertrouwde opdrachten te verzekeren.

Zij zijn evenwel redelijkerwijze slechts toelaatbaar indien zij niet onevenredig zijn met die doelstellingen.

Door aan de Koning de machtiging te verlenen de terugbetaling vast te stellen op een som die kan oplopen tot het totale bedrag van de tijdens de opleiding genoten wedden en door bovendien voor de werkelijke dienst niet de minimumduur vast te stellen waarboven die terugbetaling niet vereist zou zijn, heeft de wetgever een maatregel genomen die op discriminerende wijze een onevenredige aantasting uitmaakt van de vrijheid van arbeid en die aldus een discriminatie ten nadele van de rijkswachters inhoudt.

Arrest nr. 34/96

In rechte

...

B.1.1. De bestreden bepalingen van de wet van 9 december 1994 tot wijziging van sommige bepalingen betreffende

de rijkswacht en het statuut van haar personeel luiden als volgt:

Artikel 34: «Artikel 31, derde lid, van dezelfde wet (de wet van 27 december 1973 betreffende het statuut van het personeel van het actief kader van het operationeel korps van de rijkswacht) wordt aangevuld als volgt:

‘Hij kan de aanvaarding ervan afhankelijk maken van de gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedde. De Koning bepaalt de modaliteiten van vastlegging en terugbetaling van dit bedrag.’ »

Artikel 35: «Artikel 33 van dezelfde wet, gewijzigd bij de wet van 24 juli 1992, wordt vervangen door de volgende bepaling:

‘Art. 33. Onverminderd het bepaalde in artikel 36, kan het lid van het beroepspersoneel dat meer dan tien dagen onregelmatig afwezig is gebleven, onder de voorwaarden bepaald door de Koning, van ambtswege uit zijn ambt worden ontslagen. Dit ontslag heeft voor de betrokkene het verlies van zijn hoedanigheid van personeelslid tot gevolg. In dat geval is het bepaalde in artikel 24/24 niet van toepassing.

De Koning bepaalt de nadere regels inzake die maatregel, die wordt genomen door de minister van Binnenlandse Zaken wanneer het een onderofficier betreft en door de Koning wanneer het een officier betreft. In beide gevallen kan de maatregel de verplichting tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten weddes inhouden. De Koning bepaalt de modaliteiten van vastlegging en terugbetaling van dit bedrag.’ »

Beide bepalingen zijn in werking getreden op 1 februari 1996, dit is de eerste dag van de maand die volgt op de bekendmaking in het *Belgisch Staatsblad* van het koninklijk besluit tot vaststelling van die inwerkingtreding (artikelen 1 en 9 van het koninklijk besluit van 20 december 1995 betreffende de inwerkingtreding van bepalingen van de wet van 9 december 1994 tot wijziging van sommige bepalingen betreffende de rijkswacht en het statuut van haar personeel en tot wijziging van het koninklijk besluit van 25 april 1979 betreffende het ambt en de ambtsontheffing van het personeel van het operationeel korps van de rijkswacht).

B.1.2. Volgens de memorie van toelichting van de bestreden wet «schept (artikel 34) de mogelijkheid om de personeelsleden die voortijdig, d.i. vooraleer zij de in hen gedane investeringen qua opleiding hebben gerendabiliseerd, het korps willen verlaten, toch te laten vertrekken mits zij de tijdens de opleiding genoten wedden geheel of gedeeltelijk terugbetalen, indien de minister daarvan een voorwaarde maakt. De Koning zal de modaliteiten van vastlegging en terugbetaling bepalen. Bedoeling is dat het terug te betalen bedrag degressief zou worden bepaald, d.w.z. dat het afneemt naarmate het personeelslid na zijn basisvorming een groter aantal dienstjaren heeft gepresteerd.»

Er wordt tevens gepreciseerd dat artikel 35 de volgende wijzigingen in artikel 33 van de wet van 27 december 1973 aanbrengt:

«1° de voorwaarden onder dewelke het lid van het beroepspersoneel dat meer dan tien dagen onregelmatig afwezig is gebleven, van ambtswege uit zijn ambt wordt ontslagen, zullen worden bepaald door de Koning. Dit lijkt aangewezen om te vermijden dat personeelsleden van wie het aangenomen (*sic*) ontslag (...) werd geweigerd wegens strijdigheid met het dienstbelang, zonder meer hun ontslag zou-

den bekomen louter en alleen door meer dan tien dagen afwezig te blijven;

2° om dezelfde redenen bepaalt het tweede lid van het nieuwe artikel 33 (...) dat de gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedden, één van die voorwaarden kan uitmaken. Ook hier zal het terug te betalen bedrag degressief kunnen worden bepaald;

3° voor alle duidelijkheid wordt in de wet uitdrukkelijk bepaald dat de procedure voor de onderzoeksraad niet toepasselijk is wanneer het gaat om een ontslag van ambtswege wegens een onregelmatige afwezigheid van meer dan tien dagen.» (*Gedr. St., Senaat*, 1993-94, nr. 1096/1, p. 13)

...

Ten gronde

B.3.1. Het middel dat is gericht tegen het door de bestreden bepalingen vastgestelde beginsel van een verplichting tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedden, is afgeleid uit de schending van de artikelen 10, 11, 12, 23, tweede lid, en 23, derde lid, 1°, van de Grondwet (eerste onderdeel), en van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, gelezen in samenhang met de artikelen 12, 23, tweede lid, en 23, derde lid, 1°, van de Grondwet, de artikelen 1 en 2 van het verdrag nr. 29 van de Internationale Arbeidsorganisatie, de artikelen 1 en 2 van het verdrag nr. 105 van de Internationale Arbeidsorganisatie, artikel 6 van het verdrag nr. 95 van de Internationale Arbeidsorganisatie betreffende de bescherming van het loon, de artikelen 4, 14, 15 en 60 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, artikel 48 van het E.G.-Verdrag en artikel 1 van het Europees Sociaal Handvest (tweede onderdeel).

B.3.2. De opdrachten die aan de rijkswacht worden toevertrouwd dragen bij tot de verwezenlijking van doelstellingen van algemeen belang, te weten de binnenlandse beveiliging en ordehandhaving. De onmisbare continuïteit in die openbare dienstverlening kan verantwoorden dat aan de rijkswachters specifieke verplichtingen worden opgelegd waarbij aan de door artikel 23 van de Grondwet gewaarborgde vrije keuze van beroepsarbeid wordt geraakt.

Er moet worden onderzocht of die verplichtingen, rekening houdende met de doelstelling van algemeen belang welke met de organisatie van de rijkswacht wordt nagestreefd, de uitoefening van dat grondrecht niet op een onevenredige wijze beperken.

B.3.3. Op basis van de bestreden bepalingen kan van het lid van het rijkswachtpersoneel dat zijn ontslag indient of van ambtswege uit zijn ambt wordt ontslagen de «gehele of gedeeltelijke terugbetaling van de tijdens de opleiding genoten wedden» worden gevorderd.

B.3.4. De verplichtingen die door de litigieuze bepalingen aan rijkswachters worden opgelegd, doen in beginsel niet op onverantwoorde wijze afbreuk aan de vrijheid van arbeid. Zij zijn de tegenprestatie voor het voordeel dat zij halen uit de opleiding die zij op kosten van de gemeenschap hebben genoten. Tevens worden die verplichtingen verantwoord door de zorg over een voldoende personeelsbestand te beschikken om de uitvoering van de aan de rijkswacht toevertrouwde opdrachten te verzekeren.

Zij zijn evenwel redelijkerwijze slechts toelaatbaar indien zij niet onevenredig zijn met die doelstellingen.

B.3.5. Te dezen heeft de wetgever, wat de verplichting tot terugbetaling betreft, zich ertoe beperkt te bepalen dat het bedrag ervan gelijk zou zijn aan het geheel of een gedeelte van de tijdens de opleiding genoten wedden en heeft hij de Koning gemachtigd «de modaliteiten van vastlegging en terugbetaling» te bepalen.

B.3.6. Door aan de Koning de machtiging te verlenen de terugbetaling vast te stellen op een som die kan oplopen tot het totale bedrag van de tijdens de opleiding genoten wedden en door bovendien voor de werkelijke dienst niet de minimumduur vast te stellen waarboven die terugbetaling niet vereist zou zijn, heeft de wetgever een maatregel genomen die op discriminerende wijze een onevenredige aantasting uitmaakt van de vrijheid van arbeid en die aldus een discriminatie ten nadele van de rijkswachters inhoudt.

B.3.7. Uit de vernietiging van de bepalingen betreffende de verplichting tot terugbetaling vloeit voort dat de bestreden machtigingen aan de Koning zonder voorwerp worden en bij wege van gevolgtrekking worden vernietigd. Er is derhalve geen aanleiding de middelen die in het bijzonder die machtigingen betreffen, te onderzoeken.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 28 FEBRUARI 1995

Voorzitter: de h. Holsters

Rapporteur: de h. Goethals

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaat: mr. Van de Velde

Dieren – Bewijs – Verslag van de diergeneeskundige dienst

De overheidspersonen aangewezen bij art. 34 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, sporen de overtredingen van die wet en haar uitvoeringsbesluiten op en stellen ze vast bij wijze van processen-verbaal, die bewijswaarde hebben tot het tegenbewijs is geleverd, onverminderd hun bevoegdheid tot het treffen of opleggen van de nodige maatregelen om de verplichtingen voortvloeiend uit art. 4 §§ 1, 2 en 3, van de wet onverwijld te doen naleven.

Art. 42, § 2, van de wet noch enige andere wettelijke bepaling schrijft de voeging van een verslag van de diergeneeskundige dienst bij het strafdossier voor.

L. t/ Gemeente Bocholt en D.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 mei 1993 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Over het negende middel:

Overwegende dat de overheidspersonen, aangewezen bij artikel 34 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, de overtredingen op deze wet en haar uitvoeringsbesluiten opsporen en vaststellen bij wijze van processen-verbaal, die bewijswaarde hebben tot het tegenbewijs is geleverd, onverminderd hun bevoegdheid tot het treffen of opleggen van de nodige maatregelen om de verplichtingen voortvloeiend uit het artikel

4, §§ 1, 2 en 3, van voornoemde wet onverwijld te doen naleven;

Overwegende dat artikel 42, § 2, van deze wet noch enige andere wettelijke bepaling de voeging van een verslag van de diergeneeskundige dienst bij het strafdossier voorschrijft;

Dat de appelrechters op grond van de hen regelmatig voorgelegde feitelijke gegevens van de zaak waarvan zij vrij de bewijswaarde beoordelen en die aan de tegenspraak van eiser werden onderworpen, het bestaan van een overtreding op voornoemde wet vaststellen;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – *Over dierenbescherming en dierenwelzijn*

1. Luidens art. 42, § 2, van de wet van 14 augustus 1986 wordt het levende in beslag genomen dier op bevel van de diergeneeskundige dienst, rekening houdend met de vereisten van de volksgezondheid en de diergeneeskundige politie en al naar gelang van het geval, hetzij aan de eigenaar tegen waarborgsom teruggegeven, hetzij zonder verwijl gedood, hetzij door het Bestuur van de B.T.W., der Registratie en Domeinen of door het Bestuur der Douane en Accijnzen, verkocht, hetzij toevertrouwd aan een persoon die het een behoorlijke verzorging en huisvesting verzekert, aan een dierenasiel, zoo of dierenpark.

2. Tegen die beslissing van de diergeneeskundige dienst staat geen rechtsmiddel open. De bevoegdheid van de dienst blijft beperkt tot de maatregelen betreffende levende in beslag genomen dieren.

Art. 42 verleent aan alle overheidspersonen bedoeld in art. 34 het recht om, in geval van overtreding, o.m. de dieren in beslag te nemen, wanneer niet voldaan is aan de voorwaarden van art. 4. Het is onjuist te beweren dat alleen de diergeneeskundige dienst kan oordelen of aan de voorwaarden van art. 4 is voldaan; luidens art. 4, § 5, zijn alle in art. 34 bedoelde overheidspersonen gemachtigd om de nodige maatregelen te nemen of op te leggen om onverwijld de verplichtingen voortvloeiend uit art. 4 te doen naleven.

3. Het nemen of opleggen van maatregelen impliceert een autonoom beoordelingsrecht van elk overheidspersoon bedoeld in art. 34, zonder inmenging of toezicht van de diergeneeskundige dienst.

Het advies of het verslag van de diergeneeskundige dienst over de maatregelen of de inbeslagneming werd dan ook terecht irrelevant geoordeeld.

A. Vandeplas

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 22 OKTOBER 1996

Voorzitter: de h. Holsters

Rapporteur: de h. Huybrechts

Openbaar ministerie: de h. Bresseleers

Advocaat: de h. Bützler

Verzekering – Aansprakelijkheidsverzekering – Schorsing van de overeenkomst – Schorsing van de dekking

De in art. 87, § 1, Verzekeringwet bedoelde schorsing van overeenkomst is die waarbij de overeenkomst met de hieruit voor de verzekeraar en de verzekeringnemer voortvloeiende verbintenissen geschorst wordt, hetzij door gemeenschappelijke instemming van de contractspartijen, hetzij na een beslissing van de rechter, en niet de in de artt. 14 en 17 van de wet bedoelde schorsing van dekking, die slechts de schorsing is – na ingebrekestelling van de schuldenaar – van de verbintenis van de verzekeraar om dekking te verlenen.

Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds t/ P.

Gelet op het bestreden vonnis, op 31 januari 1996 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Tongeren;

doordat de rechtbank van eerste aanleg eiser veroordeelt tot betaling aan de burgerlijke partij van de som van 58.000 frank plus de vergoedende interesten vanaf 2 december 1994, de gerechtelijke interesten en de kosten, op grond: «dat er klaarblijkelijk geen discussie is omtrent het feit dat er voorheen een BA-polis in voege was m.b.t. het voertuig bestuurd door de beklaagde, en de verzekeraar, M., de waarborg van deze polis had geschorst bij aangetekend schrijven van 20 juli 1994 en ingaande op 3 augustus 1994; dat M. niet bewijst en overigens ook niet beweert dat de polis nadien werd opgezegd zodat aangenomen kan worden dat de polis zelf op het ogenblik van het ongeval nog in voege was; dat evenwel de benadeelden niettemin zich niet meer op deze polis konden beroepen teneinde vergoeding te krijgen van hun schade nu art. 87, § 1, van de wet op de landverzekeringsovereenkomsten van 25 juni 1992 uitdrukkelijk bepaalt dat ook de schorsing van de overeenkomst aan de benadeelde kan worden toegeworpen; dat de schorsing van de overeenkomst waarvan sprake in genoemd art. 87, § 1, betrekking heeft op de schorsing van de dekking van de overeenkomst, zoals het GMWF in zijn conclusie overigens erkent (cf. ook Colle P., gereglementeerde verzekeringscontrole, Maklu, 1993, blz. 139, nr. 235); dat aldus komt vast te staan dat de benadeelde in casu zich niet tot de verzekeraar M. kan richten en het hierbij irrelevant wordt of de overeenkomst zelf al dan niet nog bestond; dat art. 50, § 1, van de wet van 9 juli 1975 betreffende de controle der verzekeringsondernemingen aan de benadeelde immers een vordering tegen het GMWF verschafft wanneer geen verzekeringsonderneming tot vergoeding verplicht is om reden dat de verzekeringsplicht niet werd nageleefd; dat aldus de eerste rechter terecht het GMWF tot tussenkomst veroordeeld heeft»;

...

Overwegende dat de in artikel 87, § 1, van de wet van 25 juni 1992 op de landverzekeringsovereenkomst bedoelde «schorsing van de overeenkomst» die is waarbij de overeenkomst met de hieruit voor de verzekeraar en de verzekeringnemer voortvloeiende verbintenissen wordt geschorst, hetzij na een beslissing van de rechter, en niet de in de artikelen 14 en 17 van de vermelde wet bedoelde «schorsing van dekking», welke slechts de schorsing is – na ingebrekestelling van de schuldenaar – van de verbintenis van de verzekeraar om dekking te verlenen;

Overwegende dat ingevolge artikel 16, eerste lid, van de wet van 21 november 1989 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen de verze-

keraar aan een benadeelde geen schorsing van dekking kan tegenwerpen;

Dat het middel gegrond is;

...

RAAD VAN STATE

7e KAMER – 31 OKTOBER 1996

Voorzitter-rapporteur: de h. Vermeire

Staatsraden: de hh. Verbiest en Stevens

Auditeur: de h. Lanckswert (eensluidend advies)

Advocaten: mrs. Brewaeys, Van de Vijver en Lambrechts

Milieu – Vergunning – Beroep door derde – Verplichting het beroepsschrift aan de aanvrager te betekenen – Aard – Vorm – Termijn – Niet-naleving – Gevolg

De verplichting opgelegd door artikel 52, 1°, C, Vlare I, om het ontvankelijk bevonden beroep binnen een bepaalde termijn ter kennis van de exploitant te brengen, heeft niet alleen tot doel deze ervan op de hoogte te brengen dat de in eerste aanleg genomen beslissing niet definitief is maar tevens hem in te lichten over de in het beroep tegen de afgegeven vergunning aangevoerde middelen en argumenten, zodat hij daarop met kennis van zaken kan reageren. Het tijdig en in volledig afschrift meedelen van de ontvankelijk bevonden beroepen is derhalve een substantieel vormvereiste.

Opdat deze dubbele doelstelling ten volle worden verwezenlijkt, is niet alleen vereist dat de ontvankelijk bevonden beroepen in volledig afschrift worden toegezonden aan de exploitant, maar ook dat dit tijdig gebeurt. Bij ontstentenis van kennisgeving van de ontvankelijke beroepen binnen de gestelde termijn, is de exploitant gerechtigd ervan uit te gaan dat de in eerste aanleg verleende vergunning definitief is en de exploitatie van de inrichting derhalve zonder risico kan worden aangevat. De rechtszekerheid die artikel 52, 1°, C, Vlare I de exploitant beoogt te geven, verzet zich ertegen dat het verzuim van kennisgeving na het verstrijken van de beroepstermijn kan worden goedge maakt door een kennisgeving die, na een herneming van de procedure, verricht wordt buiten de gestelde termijn.

A. t/ Vlaamse Gewest

nr. 62.885

Gezien het verzoekschrift dat advocaat E. Brewaeys op 4 juli 1995 namens A. heeft ingediend om de vernietiging te vragen van het besluit van de minister vice-president van de Vlaamse regering en Vlaams minister van Leefmilieu en Huisvesting van 16 mei 1995 waarbij beroepen van derden tegen de beslissing van de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen van 25 februari 1993 houdende toekenning aan A. van de milieuvergunning tot het exploiteren van een inrichting omvattende 50.000 leghennen, 100 runderen, mestopslag voor 1630 m3, elektromotoren voor ca. 38,19 kW en voederopslag voor 42 ton, gegrond worden verklaard, de beroepen vergunningsbeslissing wordt opgeheven en de gevraagde vergunning wordt geweigerd;

...

Overwegende dat de verzoekende partij in het eerste middel de schending van het gezag van het gewijsde van het vernietigingsarrest van 1 december 1994 aanvoert doordat de verwerende partij de administratieve beroepsprocedure heeft overgedaan terwijl dit, wegens het initieel miskennen van een substantieel voorschrift waardoor de desbetreffende termijn definitief verlopen is, niet meer mogelijk is; dat zij voorts aanvoert dat de niet-naleving van een substantieel vormvereiste, te weten het niet binnen de reglementair voorgeschreven termijn aan de aanvrager meedelen van een exemplaar van de beroepsschriften van belanghebbende derden tegen de in eerste aanleg verleende milieuvergunning, naderhand niet meer kan worden goedge maakt omdat voormelde termijn definitief is verstreken;

Overwegende dat de verwerende partij antwoordt (samengevat) dat de in artikel 52, 1°, C, van het besluit van de Vlaamse regering van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning (Vlaam I) bepaalde termijn van veertien kalenderdagen om de beroepen van derden belanghebbenden aan de aanvrager mee te delen, een termijn voor orde is en dat die bepaling geen verbod inhoudt om, na het verstrijken van die termijn, dit alsnog te doen, in zoverre de exploitant nog nuttig kan reageren, dat trouwens geen wetsbepaling zegt dat het om een onherroepelijke vervaldag gaat en dat het arrest nr. 50.560 niet zegt dat de in eerste aanleg genomen beslissing definitief is, dat, mocht dit wel het geval zijn, er geen uitspraak zou zijn gedaan over de beroepen; dat zij besluit dat het arrest in kwestie de minister ertoe noopt de geschonden wettigheid te herstellen;

Overwegende dat in haar verzoekschrift de tussenkomende partij R. betoogt in dezelfde zin als de verwerende partij, erop wijzend dat bij het niet overdoen van de beroepsprocedure niet alleen zijzelf doch ook de hele gemeenschap zich dienen neer te leggen bij de beslissing van de bestendige deputatie waarbij voor twintig jaar een vergunning wordt verleend voor de exploitatie van een bijzonder hinderlijk bedrijf, een exploitatie waarvan ondertussen bewezen is dat ze niet verenigbaar is met de thans geldende milieunormen, terwijl bij vernietiging van de vergunning de exploitant perfect een nieuwe aanvraag kan indienen en de vergunning alsnog krijgen mits hij bewijst dat hij de geldende milieunormen in acht neemt; dat de tussenkomende partij M. betoogt in dezelfde zin;

Overwegende dat de verzoekende partij repliceert dat uit het vernietigingsarrest nr. 50.560 voor de verwerende partij een onthoudingsplicht voortvloeit, nu de administratieve beroepsprocedure door het miskennen van een substantieel vormvereiste ab initio nietig was en de nietigverklaring van een maatregel die in geen enkel geval mocht worden genomen eraan in de weg staat dat hij na annulatie wordt vervangen; dat zij voorts betoogt wat volgt:

«Een arrest van de Raad van State, waarbij een overheids-handeling wegens onwettigheid wordt vernietigd, heeft niet alleen tot gevolg dat die handeling wordt tenietgedaan, maar verhindert dat een nieuwe akte met dezelfde draagwijdte op dezelfde wijze tot stand komt (*R.P.D.B.*, Compl. VI, V°, «Chose jugée», nr. 263). In casu komt de bestreden beslissing weliswaar niet helemaal op dezelfde wijze tot stand. Integendeel, de gewraakte onwettigheid (laattijdige kennisgeving van het beroep) wordt nog groter, aangezien er tussen het ogenblik van de ontvankelijkheidsverklaring van de oor-

spronkelijke beroepen (27 mei 1993) en de volledige kennisgeving (8 februari 1995) nog meer tijd is verlopen.

Het verweer dat de tegenpartij op dit punt voert botst met de onwrikbare beginselen van de logica; in het arrest van 1 december 1994 heeft uw Raad vastgesteld dat de tijdige toezending van het volledig afschrift van de beroepsakte een substantieel vormvereiste is. Die formaliteiten hebben uiteraard betrekking op de rechtsingang van de administratieve beroepsprocedure. Wanneer blijkt dat de rechtsingang van een procedure door een onwettigheid is aangetast, kan deze procedure onder geen enkel beding meer worden voortgezet. Wanneer de laattijdige vervulling van een bepaalde substantiële formaliteit de onwettigheid met zich heeft meegebracht, valt logischerwijze niet in te zien hoe de verwerende partij, na het annulatiearrest deze laattijdigheid zou kunnen herstellen, door na de betekening van dit arrest (meer dan een jaar na de bestreden beslissing...) dan toch maar het volledige verzoekschrift naar de aanvrager te versturen. Geen enkele overheid is bij machte om de klok terug te draaien (tenzij misschien bij de invoering van «winter- en zomertijd», maar dit aspect is hier niet aan de orde).

B. Uit het arrest van 1 december 1994 volgt onomstootbaar dat het bestreden weigeringsbesluit van 5 oktober 1993 onwettig bevonden werd omdat het ten onrechte het beroep van de derde-belanghebbenden ontvankelijk had verklaard, terwijl, ingevolge de laattijdige en onvolledige toezending van de beroepsschriften – substantieel vormvoorschrift – de administratieve beroepsprocedure geen voortgang kon vinden, zelfs zo deze onregelmatigheid niet te wijten was aan de beroepsindieners, maar aan de verwerende partij zelf. Ook wanneer de verwerende partij toch nog de bevoegdheid zou hebben om na het annulatiearrest een nieuwe beslissing te nemen, kon zij, met inachtneming van het gezag van gewijsde van het vernietigingsarrest van 1 december 1994, niets anders doen dan deze beroepen onontvankelijk te verklaren. Door toch nog een beslissing omtrent de grond van de zaak te nemen heeft de verwerende partij in ieder geval het gezag van gewijsde van voornoemd arrest geschonden.

C. Ook in het burgerlijk procesrecht bestaat geen algemeen principe dat na vernietiging (cassatie) van een gerechtelijke beslissing in laatste aanleg de zaak moet worden verwezen. Artikel 1110 Ger.W. bepaalt dat er gevallen zijn waarin cassatie wordt uitgesproken zonder verwijzing. Deze zijn in burgerlijke zaken vrij uitzonderlijk. Het gaat hier om de gevallen waarin, na de beslissing van het Hof van Cassatie, niets meer aan de beoordeling van de bodemrechter moet worden onderworpen. Het schoolvoorbeeld is het geval waarin het Hof van Cassatie een arrest vernietigt van een hof van beroep dat een laattijdig of onregelmatig beroep toch toelaatbaar heeft verklaard. In zo'n geval herleeft de in eerste aanleg gewezen beslissing van rechtswege (A. Fettweis, *Manuel de procédure civile*, Luik, 1985, 559, nr. 872). Diezelfde beginselen moeten in casu onverkort worden toegepast».

Overwegende dat in de laatste memorie de verzoekende partij, enigszins terugkomende op haar in het inleidend verzoekschrift ontwikkelde argumentatie volgens welke uit het vernietigingsarrest nr. 50.560 een onthoudingsplicht voor de verwerende partij voortvloeit, opwerpt dat deze laatste alsnog een beslissing zou kunnen nemen, namelijk «zij het met enig schaamtegevoel, (...) vaststellen dat de administratieve beroepsprocedure, wegens schending van substantiële voor-

schriften, nietig is zodat het beroep als onontvankelijk moet worden afgewezen»;

Overwegende dat met betrekking tot beroepen ingesteld tegen een door de bestendige deputatie in eerste aanleg genomen beslissing over een milieuvergunningaanvraag, artikel 52, 1°, c, van Vlarem I bepaalt wat volgt:

«c) wordt het beroep ontvankelijk bevonden, dan wordt de indiener van het beroep door de minister of de in a) vermelde gemachtigde ambtenaar binnen veertien kalenderdagen na het verstrijken van de periode van bekendmaking bedoeld in artikel 31 hiervan per ter post aangetekend schrijven in kennis gesteld; in zoverre het beroep niet door de exploitant is ingediend, wordt deze laatste binnen dezelfde termijn door voormelde Gemeenschapsminister of gemachtigde ambtenaar per ter post aangetekend schrijven kennis gegeven van het ontvankelijk beroep»;

dat het arrest nr. 50.560 van 1 december 1995 het voormelde weigeringsbesluit van 5 oktober 1993 vernietigt op de overweging:

«dat de door de (vorenstaande) bepaling van artikel 52, 1°, c, van Vlarem I opgelegde verplichting om het ontvankelijk bevonden beroep binnen een bepaalde termijn ter kennis van de exploitant te brengen niet alleen tot doel heeft deze laatste ervan op de hoogte te brengen dat de in eerste aanleg genomen beslissing niet definitief is maar tevens hem in te lichten over de in het beroep tegen de afgegeven vergunning aangevoerde middelen en argumenten, zodat hij daarop met kennis van zaken kan reageren; dat het tijdig en in volledig afschrift meedelen van de ontvankelijk bevonden beroepen derhalve een substantiële vormvereiste is»;

dat, met betrekking tot het bepaalde in artikel 52, 1°, c, van Vlarem I, het arrest niet zegt wat de verzoekende partij erin leest, namelijk dat de in voormelde bepaling voorgescreven termijn een vervaltermijn is na het verstrijken waarvan de minister niet meer op een wettige wijze uitspraak kan doen over de beroepen; dat het arrest volstaat met te overwegen «dat het tijdig en in volledig afschrift meedelen van de ontvankelijk bevonden beroepen derhalve een substantiële vormvereiste is»; dat het middel in zoverre het de schending van het gezag van gewijsde van dat arrest aanvoert, niet gegrond is;

Overwegende, wat het andere onderdeel van het middel betreft, dat de verplichting opgelegd door vorenstaand artikel 52, 1e, c, van Vlarem I om het ontvankelijk bevonden beroep binnen een bepaalde termijn ter kennis van de exploitant te brengen niet alleen tot doel heeft deze laatste ervan op de hoogte te brengen dat de in eerste aanleg genomen beslissing niet definitief is maar tevens hem in te lichten over de in het beroep tegen de afgegeven vergunning aangevoerde middelen en argumenten, zodat hij daarop met kennis van zaken kan reageren; dat het tijdig en in volledig afschrift meedelen van de ontvankelijk bevonden beroepen derhalve een substantieel vormvereiste is;

Overwegende dat, opdat bovenvermelde dubbele doelstelling ten volle kan worden verwezenlijkt, niet alleen vereist is dat de ontvankelijk bevonden beroepen in volledig afschrift worden toegezonden aan de exploitant, maar ook dat ze hem tijdig worden toegezonden; dat bij ontstentenis van kennisgeving van de ontvankelijke beroepen binnen de gestelde termijn de exploitant immers gerechtigd is ervan uit te gaan dat de in eerste aanleg verleende vergunning definitief is en de exploitatie van de inrichting derhalve zonder

risico kan worden aangevat; dat de rechtszekerheid die artikel 52, 1°, c, de exploitant beoogt te geven zich ertegen verzet dat het verzuim van kennisgeving binnen veertien kalenderdagen na het verstrijken van de beroepstermijn kan worden goedge maakt door een kennisgeving die, na een herneeming van de procedure, verricht wordt buiten de gestelde termijn; dat het onderdeel van het middel gegrond is,

...

NOOT – De betekening aan de exploitant van het tegen een milieuvergunning ingestelde beroep is een substantiële vorm: in hoeverre is de appellatant daarbij afhankelijk van het bestuur?

1. Het geannoteerde arrest nr. 62.885 van 31 oktober 1996 is het vijfde dat de Raad van State heeft gewezen in verband met de betwisting tussen de heer A. en het Vlaamse Gewest. Het past daarom eerst de voorgeschiedenis te schetsen.

A. vraagt en krijgt op 25 februari 1993 een klasse 1-milieuvergunning van de bestendige deputatie van de provincieraad van Antwerpen voor een landbouwexploitatie omvattende 50.000 leghennen en 100 runderen. Tegen dit besluit worden door zes zgn. «derden-belanghebbenden» (dit zijn personen bedoeld in art. 24, § 1, 5°, van het decreet van de Vlaamse Raad van 28 juni 1985 betreffende de milieuvergunning, *B.S.*, 17 september 1985) administratieve beroepen aangetekend die ontvankelijk worden verklaard. In beroep weigert de Vlaamse minister van Leefmilieu op 5 oktober 1993 de vergunning: de beroepen worden gegrond verklaard en de bestreden vergunningsbeslissing wordt opgeheven. A. leidt een administratief kort geding in en voert voor de Raad van State aan dat het Vlaamse Gewest hem enkel in kennis heeft gesteld van het feit dat er beroepen waren aangetekend maar geen afschrift van de diverse beroepsschriften heeft bezorgd. De overheid stelt hier tegenover dat artikel 52, 1°, c, van Vlarem I (besluit van de Vlaamse regering van 6 februari 1991 houdende vaststelling van het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning, *B.S.*, 26 juni 1991; art. 50, 1°, c, bevat een analoge regeling voor klasse 2-vergunningen) wel bepaalt dat aan de exploitant binnen veertien kalenderdagen na het verstrijken van de periode van bekendmaking – die voor derden-belanghebbenden samenvalt met de periode waarin beroep kan worden ingediend (art. 23, § 3, milieuvergunningsdecreet en art. 31, 49, § 2, 2°, en 51, § 2, 3°, Vlarem I) – per ter post aangetekend schrijven kennis moet worden gegeven van het ontvankelijk beroep, maar niet dat een afschrift van het beroep moet worden toegestuurd, dit in tegenstelling met art. 52, 2°, Vlarem I (kennisgeving van het beroep aan bepaalde overheidsinstanties). De tegenpartij wijst ook op het feit dat de aanvrager in het kader van de behandeling van de beroepen is gehoord door de gewestelijke milieuvergunningscommissie. De Raad van State oordeelt echter dat de stelling van de verzoekende partij volgens welke art. 52, 1°, c, Vlarem I niet alleen tot doel heeft de exploitant ervan op de hoogte te brengen dat de in eerste aanleg genomen beslissing niet definitief is (in welk geval het meedelen van het feit dat beroep is ingesteld zou volstaan) maar er tevens op gericht is de exploitant in te lichten over de in het beroep aangevoerde middelen en argumenten zodat hij daarop met kennis van zaken kan reageren en, bijvoorbeeld, in een toelichtend schrijven de opmerkingen maken die hij wenselijk acht, niet on-

gegrond lijkt, zodat het meedelen van een afschrift van het beroep als een substantieel vormvereiste kan worden beschouwd (R.v.St., nr. 46.486, 10 maart 1994, *T.M.R.*, 1994, 257, noot Jacobs, G.). Bij de behandeling ten gronde, neemt de Raad van State eenzelfde visie aan (R.v.St., nr. 50.560, 1 december 1994).

Daarmee is de kous echter niet af. Na de betekening van het vernietigingsarrest probeert het bestuur de vormfout te herstellen, door kopies van de beroepsschriften aan de heer A. te sturen met de mededeling dat, ingevolge het annulatiearrest, de beroepen aan een nieuw onderzoek zullen worden onderworpen, waarbij een nieuwe termijn voor de afhandeling ervan is ingegaan op de datum van ontvangst van het arrest (in een arrest van dezelfde datum als het geannoteerde heeft de Raad van State bevestigd dat na een vernietiging van een in beroep genomen beslissing, de overheid over een nieuwe, volledige termijn beschikt om zich over het beroep uit te spreken: R.v.St., Naenen, nr. 62.901, 31 oktober 1996). A. vraagt op 2 mei 1995, op grond van art. 36, § 1, R.v.St.-wet, aan de Raad van State om het Vlaamse Gewest te bevelen, onder verbeurte van een dwangsom, de beslissing om de beroepen aan een nieuw onderzoek te onderwerpen en de eventueel daarna te geven beslissing omtrent de milieuvergunning in te trekken. Dit verzoek wordt verworpen omdat de voorwaarden voor toepassing van artikel 36, § 1, R.v.St.-wet niet vervuld zijn; namelijk wordt geoordeeld dat uit het annulatiearrest van 1 december 1994 geen op de overheid rustende onthoudingsplicht volgt (R.v.St., nr. 55.925, 19 oktober 1995). Intussen, nl. op 16 mei 1995, had het bevoegde lid van de Vlaamse regering na een nieuw onderzoek de vergunning opnieuw geweigerd maar op andere gronden. De heer A. vraagt de schorsing van dit besluit bij uiterst dringende noodzakelijkheid. Het Vlaamse Gewest voert aan dat de in Vlarem I bepaalde termijn van veertien kalenderdagen om de beroepen van derden-belanghebbenden aan de aanvrager mee te delen, een termijn van orde is en dat die bepaling geen verbod inhoudt om, na het verstrijken van die termijn, dit alsnog te doen. De Raad van State verleent echter gehoor aan de verzoeker die stelt dat het niet binnen de reglementair voorgeschreven termijn aan de aanvrager meedelen van een exemplaar van de beroepsschriften, naderhand niet meer kan worden goedge maakt, omdat het om een vervaltermijn gaat zodat na het verstrijken ervan de overheid niet meer op wettige wijze uitspraak kan doen over de beroepen. Het ministerieel besluit van 16 mei 1995 wordt bijgevolg geschorst (R.v.St., nr. 54.032, 27 juni 1995). Met het geannoteerde arrest wordt dit besluit ook vernietigd (R.v.St., nr. 62.885, 31 oktober 1996).

2. In dit arrest ten gronde wordt, kort samengevat, gesteld dat ontvankelijk bevonden beroepen van derden-belanghebbenden aan de exploitant tijdig en in volledig afschrift moeten worden meegedeeld. Het gaat om een substantieel vormvereiste, waarvan de niet-naleving niet meer kan worden rechtgezet.

De verplichting voor de overheid om het administratief beroep van een derde aan de aanvrager te betekenen, is niet nieuw. Onder het ARAB-stelsel werd die verplichting door de rechtspraak afgeleid uit de artikelen 12 en 13 van het algemeen reglement voor de arbeidsbescherming (titel I van het ARAB is, wat het Vlaamse Gewest betreft, met ingang van 1 september 1991 opgeheven door art. 77 Vlarem I). Uit artikel 13, vierde lid, gelezen in samenhang met artikel 12,

volgde dat het beroep uitgaande van een derde aan de aanvrager in volledig afschrift moest worden toegestuurd en dat het om een substantieel vormvereiste ging aangezien de bedoeling ervan was hem als betrokkene van het verloop van de procedure op de hoogte te houden en hem in de mogelijkheid te stellen zijn rechten te vrijwaren, nl. door eventueel de opmerkingen te formuleren die hem gepast lijken. De niet-naleving ervan bracht de nietigheid met zich van de beslissing in beroep, zo luidt de rechtspraak. Zie inzonderheid de volgende arresten: R.v.St., nr. 21.597, 26 november 1981; R.v.St., nr. 21.860, 17 december 1981; R.v.St., nr. 24.848, 22 november 1984, *R.W.*, 1985-86, 1425, noot Lambrechts, W.; R.v.St., nr. 26.155, 6 februari 1986; R.v.St., nr. 29.293, 8 februari 1988; R.v.St., nr. 31.500, 1 december 1988, *R.W.*, 1988-89, 1234, noot Opdebeek, I.; R.v.St., nr. 35.294, 28 juni 1990; R.v.St., nr. 36.646, 14 maart 1991; R.v.St., nr. 43.551, 30 juni 1993; R.v.St., nr. 48.176, 23 juni 1994; R.v.St., 55.932, 19 oktober 1995; vgl. ook met R.v.St., nr. 16.208, 22 januari 1974. Die kennisgeving diende te gebeuren uiterlijk bij het verstrijken van de termijn van aanplakking van het beroep (tien dagen: art. 13, vierde lid, *juncto* art. 12, tweede lid, ARAB); een te late betekening kon niet meer worden goedge gemaakt door de aanplakking van het beroep over te doen (R.v.St., nr. 31.500, 1 december 1988, *R.W.*, 1988-89, 1234, noot Opdebeek, I.). Wanneer het gemeentebestuur verzuimde het beroep tijdig te betekenen, moest het beroep onontvankelijk worden verklaard en was de vergunning definitief.

Dat deze principes ook gelden voor administratieve beroepen m.b.t. milieuvergunningen blijkt niet alleen uit de hiervoor reeds vermelde arresten i.v.m. de betwisting tussen A. en het Vlaamse Gewest, maar ook uit de arresten in de zaak M. (R.v.St., nr. 41.352, 10 december 1992; R.v.St., nr. 44.775, 28 oktober 1993; R.v.St., 47.824, 9 juni 1994; cf. ook het commentaar van E. Lanckswertd over deze rechtspraak: Lanckswertd, E., «Overzicht van de rechtspraak van de Raad van State in verband met het milieuvergunningsdecreet en het Vlarem I en II», in *Milieuvergunning en milieumeldingen. Recht en praktijk*, Billiet, C. (red.), Brugge, die Keure, 1994, 62, nrs. 22-23; Lanckswertd, E., «De milieu-rechtspraak van de Raad van State (17 juni 1994-31 augustus 1995)», *T.M.R.*, 1995, 449, nr. 22; Lanckswertd, E., «De milieurechtspraak van de Raad van State gedurende het gerechtelijk jaar 1995-1996 (1 september 1995-31 augustus 1996)», *T.M.R.*, 1996, 401, nr. 12). I.v.m. de betekening van de beroepen is een en ander in Vlarem I nauwkeuriger geregeld dan onder het ARAB-stelsel. Zo bepaalde het ARAB bv. niet binnen welke termijn kennis moest worden gegeven van het beroepsschrift, maar leidde de rechtspraak die termijn af uit de ratio legis van de regeling (R.v.St., nr. 31.500, 1 december 1988, *R.W.*, 1988-89, 1234, noot Opdebeek, I.; R.v.St., nr. 36.646, 14 maart 1991; R.v.St., nr. 48.176, 23 juni 1994), terwijl thans in Vlarem I uitdrukkelijk wordt bepaald dat dit moet gebeuren «binnen veertien kalenderdagen na het verstrijken van de periode van bekendmaking» van het besluit waartegen beroep wordt ingesteld. Zoals onder het ARAB-stelsel wordt in Vlarem I niet uitdrukkelijk gesteld dat het beroepsschrift in volledig afschrift aan de aanvrager ter kennis moet worden gebracht, maar wordt dit door de rechtspraak afgeleid uit de reglementering en de ratio legis ervan.

3. Die rechtspraak is voor derden-belanghebbenden zeer nefast, omdat zij afhankelijk zijn van de goodwill en van het

zorgvuldig handelen van de overheid. Prof. Opdebeek (Opdebeek, I., «Termijn voor de betekening van het beroep tegen een exploitatievergunning» (noot onder R.v.St., nr. 31.500, 1 december 1988), *R.W.*, 1988-89, 1236; zie ook Opdebeek, I., *Rechtsbescherming tegen het stilzitten van het bestuur*, Brugge, die Keure, 1992, nrs. 831-831bis) wees reeds op het onbehagen dat de rechtspraak m.b.t. de kennisgeving van het beroep nalaat. Enerzijds omdat de derden afhankelijk zijn van het diligent handelen van de overheid, anderzijds omdat door die rechtspraak een uitdrukkelijk erkend beroepsrecht wordt ontnomen. Ook E. Lanckswertd vindt dat die rechtspraak ertoe leidt dat derden-belanghebbenden die een administratief beroep instellen de dupe worden (Lanckswertd, E., «Overzicht van de rechtspraak van de Raad van State in verband met het milieuvergunningsdecreet en het Vlarem I en II», in *Milieuvergunningen en milieumeldingen. Recht en praktijk*, Billiet, C. (red.), Brugge, die Keure, 1994, nr. 23).

Derden-belanghebbenden die in beroep gaan tegen een in eerste aanleg verleende vergunning, beschikken echter over de mogelijkheid om het lot van hun beroep, althans wat de betekening ervan aan de aanvrager betreft, in eigen handen te nemen. Zij hoeven slechts hun beroepsschrift niet alleen aangetekend aan de beroepsinstantie te sturen, maar ook aan de aanvrager. In dat geval zal die aanvrager zich immers niet op de schending van de substantiële vorm kunnen beroepen, omdat hij geen nadeel lijdt door de schending van hetzij art. 50, 1°, c, hetzij art. 52, 1°, c, Vlarem I. Formaliteiten moeten immers niet ter wille van zichzelf vervuld worden, maar ter wille van het doel dat zij moeten dienen, zoals in het arrest D. (R.v.St., nr. 25.487, 18 juni 1985), is gesteld. Een substantiële vorm is dus geen doel op zich, maar heeft een welbepaalde finaliteit; men moet bij het eventueel straffen van het niet naleven van de vorm rekening houden met het oogmerk dat met die vorm wordt nagestreefd. Als niet voldaan is aan de opgelegde formaliteit maar het doel wel bereikt is waarvoor dit vormvoorschrift werd opgelegd, is er geen enkele reden om te straffen. Een voorbeeld van die regel vinden we terug in de rechtspraak over de formele motiveringswet. Wie enerzijds aanvoert dat de formele motiveringswet geschonden is omdat de motieven voor de beslissing niet in het besluit zelf zijn opgenomen, maar anderzijds wel in staat blijkt kritiek te leveren op de door de overheid voor het nemen van de bestreden beslissing gehanteerde motieven, moet niet verwachten dat de Raad van State hem zal volgen in zijn middel dat de uitdrukkelijke motiveringswet geschonden is (zie bv. R.v.St., nr. 40.204, 1 september 1992; R.v.St., nr. 40.442, 22 september 1992; R.v.St., nr. 40.739, van 13 oktober 1992; R.v.St., nr. 40.989, van 10 november 1992; R.v.St., nr. 45.889, 31 januari 1994; R.v.St., nr. 52.972, 18 april 1995; R.v.St., Betonac, nr. 54.050, 28 juni 1995).

4. Door het tijdig betekenen van een exemplaar van het beroepsschrift aan de exploitant, kan de appellant dus vermijden dat zijn beroep door nalatigheid van het bestuur onontvankelijk wordt en dat de in eerste aanleg verleende milieuvergunning definitief wordt.

Het milieuvergunningsstelsel bevat echter nog tal van andere voorbeelden waar het onzorgvuldig handelen (soms: de onwilligheid) van de overheid de beroepsrechten van derden kan fnuiken. In dit verband kan verwezen worden naar de rechtspraak m.b.t. de vervalltermijnen om over het be-

roep uitspraak te doen en om die uitspraak ter kennis van de aanvrager te brengen: gebeurt dit te laat, dan beschikt de aanvrager in sommige gevallen over een stilzwijgende vergunning en hebben derden-belanghebbenden het nakijken (in de gevallen die uitdrukkelijk door artikel 25 van het milieuvergunningende decreet zijn geregeld – bv. beroep van de aanvrager tegen een in eerste aanleg genomen weigeringsbeslissing –, is de termijn om uitspraak te doen een vervaltermijn: cf. bv. R.v.St., nr. 49.457, 6 oktober 1994; indien de termijn om in beroep te beslissen een vervaltermijn is, is de termijn om de in beroep genomen beslissing te betekenen dat eveneens: zie bv. R.v.St., nr. 50.157, 10 november 1994). Tegen het niet naleven door de overheid van deze vervaltermijnen hebben derden-belanghebbenden weinig of geen verweer. Maar ook indien de overheid zich niet binnen een strikte termijn over het beroep dient uit te spreken (termijnen voor orde), geldt de verplichting om, op straffe van het verval van de bevoegdheid om uitspraak te doen, dit binnen een redelijke termijn te doen. In dit laatste geval kan de inertie van het bestuur doorbroken worden door gebruik te maken van de mogelijkheid geboden door art. 14, tweede lid, R.v.St.-wet om de overheid aan te manen een beslissing te nemen (cf. ook Opdebeek, I., *l.c.*, 1236; Opdebeek, I., *o.c.*, nrs. 475 e.v.).

Jo Baert
Auditeur in de Raad van State

HOF VAN BEROEP TE GENT

17e KAMER – 15 FEBRUARI 1994

Voorzitter: de h. Lievens

Advocaten: mrs. Montagne en Bekaert

Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Dieren – Bijen van een imker – Schade veroorzaakt door daad van het dier

De bijen van een imker zijn geen res nullius, maar zijn huisdieren. De op art. 1385 B.W. berustende aansprakelijkheid van de eigenaar of bewaarder van een dier geldt ook voor de imker. Om art. 1385 B.W. te kunnen toepassen is het voldoende dat het dier waarvan de aangesprokene eigenaar of bewaarder is, de schade heeft veroorzaakt. De eigenaar of bewaarder kan zich niet bevrijden van zijn aansprakelijkheid door aan te tonen dat hij geen fout beging. Alleen het bewijs dat de schade niet is veroorzaakt door het gedrag van het dier, maar door een vreemde oorzaak (toeval of overmacht, daad van een derde, daad van het slachtoffer), werkt bevrijdend.

V. t/ R.

Naar aanleiding van de omstandigheid eensdeels dat de geïntimeerde R. (imker gedurende ruim 25 jaar, met ongeveer 400.000 bijen) in de voormiddag van vrijdag 7 augustus 1987 overging tot honingpluk, en anderdeels dat de koeien van zijn buur, appellant V., omstreeks 10 uur van dezelfde voormiddag naar de weide werden gebracht, daarbij passerend langs de achtertuinafsluiting van de geïntimeerde,

werd door de appellant bij exploot van dagvaarding van 28 maart 1988 een rechtsgeding aangespannen.

Vaststaat dat een rund van de appellant – na een eerste interventie van dierenarts dr. I. Maroy te Bellegem op zondagavond 9 augustus 1987 – op dinsdagavond 11 augustus 1987 moest worden genoodslacht. De appellant en dr. Maroy beweren dat het dier in de voormiddag van 7 augustus 1987, bij het passeren langs de achtertuin van de geïntimeerde, in de muil en de keel werd gestoken door bijen van de geïntimeerde.

De schadevergoedingsvordering werd in hoofdsom bepaald op 136.250 frank, zijnde 73.000 fr. (nettoverlies van rund dikbil van 5 jaar oud) + 60.000 frank (verlies van 2 jaar melkproductie) + 3.250 fr. (kosten veeartsen Maroy en Muylle).

In het bestreden vonnis heeft de eerste rechter de vordering toelaatbaar verklaard doch ontzegd als ongegrond (bij ontstentenis van voldoende bewijs van de oorzakelijkheid van het schadegeval), en de eiser verwezen in de kosten van het geding.

...

2. Beoordeling

...

4. De bijen van een imker zijn geen «res nullius» (= zaak van niemand), maar zijn huisdieren (cf. Cass., 28 maart 1976, *Pas.*, 1976, I, 246) en de op art. 1385 B.W. berustende aansprakelijkheid geldt ook voor de imker.

Om artikel 1385 B.W. te kunnen toepassen, is het voldoende – het gaat immers om een vermoeden van aansprakelijkheid – dat het dier waarvan de aangesprokene de eigenaar of de bewaarder is, de schade heeft veroorzaakt. Het slachtoffer hoeft slechts aan te tonen dat zijn schade werd veroorzaakt door de daad van een dier waarvan de aangesprokene persoon de bewaking had. Het slachtoffer hoeft geen fout in de bewaking te bewijzen: artikel 1385 B.W. leidt de fout af uit het bestaan van de schade (cf. *T.P.R.*, 1987, 1432).

5. Sinds het cassatiearrest van 23 juni 1932 staat vast dat het om een *niet-weerlegbaar vermoeden van fout* gaat. De bewaker van het dier – eigenaar of gebruiker – kan zich niet bevrijden door aan te tonen dat hij geen fout beging. Enkel het bewijs dat de schade niet veroorzaakt is door het gedrag van het dier maar door een vreemde oorzaak (toeval of overmacht, daad van een derde, daad van het slachtoffer) werkt bevrijdend (cf. Cass., 12 oktober 1984, *R.W.*, 1984-85, 2278).

Het concrete bewijs van het bestaan van die vreemde oorzaak, die in oorzakelijk verband staat met de schade, rust op de *geïntimeerde* nu vaststaat – blijkens de niet aangevochten verklaring van Jan W. – dat het schadegeval zich heeft voorgedaan toen de melkkoeien *langs de tuin van Johan R.* passeerden, en «dat er plots een koe geweldig opschrok en eigenaardige manieren kreeg (wegspringen, vreemde geluiden, kop in de lucht, muil open, speeksel,...)» (blijkens de appelconclusies is de bijenstand van de geïntimeerde geplaatst op 6 meter afstand van de grens van zijn eigendom, en dat de geïntimeerde op dat ogenblik bezig was met honingpluk – en dus zijn korven manipuleerde – staat vast).

De bewering (vooral van de verzekeraar W.) dat de koe ook kan gestoken zijn door een wilde bij of een wesp, is naar het oordeel van het Hof onvoldoende ernstig om de geïntimeerde te ontheffen van zijn aansprakelijkheid, nu dr. P.

Ghekiere, dierenarts, bevestigt dat bijen bijzonder agressief kunnen reageren op *bewegende* vormen en voorwerpen en dierenarts dr. Maroy van oordeel is «dat het glottis-oedeem en de necrose van de slokdarm veroorzaakt moet zijn door het inslikken van bijen».

Daaruit volgt dat de geïntimeerde aansprakelijk is voor het schadegeval.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

5e KAMER – 25 MEI 1994

Voorzitter: mevr. Pauwels

Raadsheren: mevr. Van Cauwelaert en mevr. Maes-Michiels

Advocaten: mrs. Sneyers loco Govaerts en Sloomans loco Hinnekens

Intellectuele eigendom – Octrooi – Dienstuitvinding – Begrip – Eigendomsrecht – Afstand

De dienstuitvinding is de uitvinding gedaan ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst en van de opgelegde dagtaak.

Het eigendomsrecht van zo'n uitvinding behoort de werkgever toe.

Geldig naar Belgisch recht is het beding waarbij de werknemer in de arbeidsovereenkomst afstand doet van de eigendom van dienstuitvindingen of afhankelijke uitvindingen.

P. t/ N.V. S.

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van appellant er primair toe strekt te horen zeggen voor recht dat de uitvinding betreffende het «slicing process» van glas- en kwartsmateriaal met een watersuspensie, door hem gerealiseerd en door geïntimeerde toegepast, de uitsluitende eigendom is van appellant en dat alleen hij gerechtigd is hierop een brevet te nemen, verbod te horen opleggen aan geïntimeerde om deze uitvinding nog langer toe te passen in haar bedrijf, (...)

(...) beslist:

- dat het «slicing process van glas- en kwartsmateriaal met een watersuspensie» een afhankelijke uitvinding betreft, die een zeer nauw verband heeft met de activiteit van (geïntimeerde) en verkregen werd dankzij de materiële en geestelijke middelen die geïntimeerde als werkgever ter beschikking stelde, en dat aangenomen mag worden dat appellant, rekening houdend met de feitelijke elementen van het dossier, met een specifieke uitvindingsopdracht belast werd;

- dat de uitvinding onder toepassing valt van het in de arbeidsovereenkomst opgenomen beding, krachtens hetwelk alle uitvindingen, verbeteringen of andere intellectuele rechten, die in dienst van (geïntimeerde) verwezenlijkt worden aan laatstgenoemde toebehoren;

- dat voormeld beding geldig is;

...

Overwegende dat appellant krachtens de arbeidsovereenkomst van 20 februari 1980 door geïntimeerde in dienst werd genomen als technicus-ingangscontrole, zonder dat nader omschreven werd wat deze taak precies inhield;

dat evenwel de bedongen verplichting voor appellant om zijn volle activiteit uitsluitend ten dienste te stellen van geïntimeerde en de daaraan gekoppelde afstand ten voordele van geïntimeerde van de in dienst van geïntimeerde verwezenlijkte of verworven uitvindingen, verbeteringen en andere intellectuele rechten, inhoudt dat in de arbeidsovereenkomst in kwestie stilzwijgend inventieve arbeid werd bedongen, minstens bijzondere en specifieke opzoekingen die geleid hebben tot de litigieuze uitvinding of verbetering;

dat, rekening houdend met de omstandigheid dat het waterslicingsproces een verbetering betrof van een reeds bij geïntimeerde toegepast soortgelijk procédé op basis van oliesuspensie en met het feit dat niet betwist wordt dat het procédé voornamelijk tijdens de diensturen, in samenwerking met andere werknemers, met de knowhow en met het machinepark van geïntimeerde ontwikkeld werd, de eerste rechter terecht oordeelt dat appellant gelast was opzoekingen te doen met het oog op de ontwikkeling van het procédé waterzagen en als dusdanig, zij het stilzwijgend, met een specifieke uitvindingsopdracht was gelast;

dat de door appellant gedane uitvinding derhalve een dienstuitvinding uitmaakt, nl. een uitvinding gedaan in uitvoering van de arbeidsovereenkomst en van de opgelegde dagtaak;

dat dit ook blijkt uit de hiernavolgende elementen, te weten:

- de samenwerking tussen appellant, die de scheikundige aspecten van het procédé waterzagen voor zijn rekening nam, en P. S. die de product-technische kant ervan voor zijn rekening nam, welke werkverdeling niet ernstig wordt betwist;

- de voor de maanden juli, augustus en september 1984 ingediende «qualité control»-rapporten, waarin de stand van zaken wordt meegedeeld en de evolutie van de daarover verrichte onderzoeken wordt geschetst en waaruit ondubbelzinnig blijkt dat het een in de schoot van de onderneming ontwikkeld en opgevolgd procédé betrof;

- het testen door en het toepassen in het bedrijf van het procédé in kwestie en wel gedurende verschillende maanden, zonder enig voorbehoud van de kant van appellant;

- de nota op 3 juni 1985 door appellant opgesteld op briefhoofd van geïntimeerde, waarin na het testen en gebruiken ervan gedurende tien maanden, een technische beschrijving werd gegeven, ten einde het fabricageproces voor (geïntimeerde) te beveiligen en met het oog op een eventuele octrooiaanvraag van geïntimeerde;

- de vermelding op voornoemde nota boven de naam van appellant, te weten «verantwoordelijke voor de uitvinding», houdende impliciet erkenning dat hij in het kader van de bedrijfsactiviteit de verantwoordelijkheid droeg voor deze uitvinding en derhalve in opdracht van geïntimeerde handelde;

- het schrijven van de raadsman van appellant van 5 maart 1986, waarbij appellant voor het eerst en wel nadat hij ontslagen was, aanspraak maakte op het procédé;

Overwegende dat het bovenstaande genoegzaam aantoonde dat het waterslicingsprocédé in kwestie werd ontwikkeld door werknemers in loondienst van (geïntimeerde) in uitvoering van hun arbeidsovereenkomst, tijdens de normale werkdagen, met gebruik van haar machinepark en haar knowhow en dat de rechten op dit waterslicingsprocédé haar uitsluitend toekomen, ongeacht of de arbeidsovereenkomst een

contractuele verbintenis tot afstand van rechten op het procédé inhoudt;

dat immers het eigendomsrecht over deze uitvinding of ontwikkelingen die door werknemers verwezenlijkt worden tijdens de werkuren, de werkgever toebehoort;

dat, immers, de werknemer krachtens de arbeidsovereenkomst de verbintenis aangaat arbeid te verrichten tegen betaling van loon;

dat de in dienstverband verwezenlijkte uitvindingen, net zoals het product van de door de werknemers geleverde arbeid, aan de onderneming toebehoren, ongeacht of een uitdrukkelijke clause de eigendom van deze uitvinding toekent aan de ondernemer of een bijzondere overeenkomst hieromtrent ontbreekt;

Overwegende, ten overvloede, dat appellant tevergeefs de geldigheid van de clause van afstand opgenomen in de arbeidsovereenkomst aanvecht;

dat er geen controverse bestaat nopens de geldigheid van dergelijke clauses van afstand opgenomen in de arbeidsovereenkomst aanvecht;

dat er geen controverse bestaat nopens de geldigheid van dergelijke clauses ten aanzien van dienstuitvindingen of afhankelijke uitvindingen;

dat dergelijke clauses naar Belgisch recht volstrekt geldig zijn, dit op grond van de contractuele vrijheid, geldend bij ontstentenis van bijzondere bepalingen daarover, o.a. in de nieuwe Belgische octrooiwet van 28 maart 1984;

Overwegende dat de primair ingestelde vordering ongegrond is;

Overwegende ten slotte dat, hoewel de vordering strekkende tot het verkrijgen van een billijke vergoeding ontvankelijk is gelet op het door appellant voor de eerste rechter geformuleerd voorbehoud, er geen aanleiding toe bestaat in te gaan op dit verzoek;

dat appellant geen enkel recht kan doen gelden op enig bijzonder loon, aangezien hij zijn scheppend werk in uitvoering van de arbeidsovereenkomst verrichtte, waarvoor hij een loon ontving;

dat partijen overeenkwamen dat geen vergoeding verschuldigd is voor de afstand van de uitvinding;

dat de rechter de tussen partijen tot stand gekomen overeenkomsten, die hen tot wet strekken, niet vermag aan te vullen om daaraan een meer billijke inhoud te geven;

Overwegende dat het hoger beroep ongegrond is;

...

NOOT – Zie in dit nummer het artikel van Marie-Christine Janssens, «Uitvindingen van werknemers – Een 'notoire' lacune in de Belgische wetgeving – Pleidooi voor een wetelijke regeling».

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER – 20 MEI 1996

Voorzitter: de h. Hulpiau

Raadsheren: de hh. Peeters en Van Orshaegen

Advocaten: mrs. Gybels loco Tanghe, Lebacqz en Hillen loco Burlion

Handelspraktijken – Vordering tot staken – Alleenverkoop – Contractuele inbreuken – Tevens daden strijdig met de eerlijke handelspraktijken – Concessiegever die, met het oog op de vervanging van een concessiehouder, contact opneemt met een andere vennootschap – Parallelimport door aankoop van de producten van de concessiegever bij de Franse concessiehouder

In het raam van een op de Handelspraktijkenwet gebaseerde vordering tot staking zijn contractuele inbreuken slechts relevant in zoverre ze tevens daden opleveren die strijdig zijn met de eerlijke handelspraktijken.

Aan een concessiegeefster kan niet worden verweten dat zij, met het oog op de vervanging van haar concessiehouder in België, contact heeft gezocht met een andere vennootschap die vennootschapsrechtelijk verbonden is met haar concessiehouder in Frankrijk. Zo'n contactname kan op zichzelf niet worden aangemerkt als een met de eerlijke handelsgebruiken strijdige daad.

Een parallelimport waarbij door de concessiegever vervaardigde producten worden aangekocht bij de Franse concessiehouder van die producten, is niet verboden en maakt geen inbreuk uit op de eerlijke handelspraktijken. Hieraan staat niet in de weg dat er een vennootschapsrechtelijke binding bestaat tussen de parallelimporteur en die Franse concessiehouder via het deels gemeenschappelijk aandeelhouderschap.

N.V. V. t/ N.V. S. en vennootschap naar Italiaans recht S.P.A. E.

Wat betreft de vordering tegen tweede geïntimeerde

Overwegende dat, volgens appellante, zij en tweede geïntimeerde met elkaar verbonden waren door een overeenkomst van alleenverkoop voor het grondgebied van België en van het Groothertogdom Luxemburg voor de door tweede geïntimeerde vervaardigde producten (hefkransen voor vrachtwagens);

Overwegende dat de eerste rechter terecht heeft geoordeeld dat de contractuele inbreuken in het kader van de vordering tot staking slechts relevant zijn in zoverre deze inbreuken tevens daden opleveren die strijdig zijn met de eerlijke handelsgebruiken en voor sanctie vatbaar zijn overeenkomstig de wet op de handelspraktijken, de rechtsgrond waarop appellante steunt;

Overwegende dat de meeste concrete feitelijkheden die appellante aan tweede geïntimeerde ten laste legt terug te brengen zijn tot beweerde inbreuken op de verplichtingen die tweede geïntimeerde krachtens de overeenkomst van alleenverkoop op zich heeft genomen als concessiegever;

Overwegende dat de omstandigheden waarin deze inbreuken volgens appellante zouden zijn gebeurd en waarvoor zij bewijsaanbod formuleert voor zover deze aangevoerde omstandigheden onvoldoende zouden blijken uit de overgelegde stukken, niet van dien aard zijn dat ze aantonen dat de beweerde contractuele inbreuken tevens een inbreuk uitmaken op de eerlijke handelspraktijken;

Overwegende dat de zwaarte van de inbreuken en de beweerde kwade trouw waarmee tweede geïntimeerde zou hebben gehandeld, de aard van de inbreuken niet wijzigt;

Overwegende dat appellante concreet aan tweede geïntimeerde verwijt de concessie te hebben ondermijnd door het

simuleren van een parallelimport «in een complot» met eerste geïntimeerde;

Overwegende dat, voor zover de beweerdte simulatie bewezen zou zijn, dit gegeven niet aantoonst dat deze contractuele inbreuk tevens een daad is strijdig met de eerlijke handelspraktijken; dat de aangevoerde feitelijkheden allen betrekking hebben op het beweerdte bestaan van de simulatie en op het complot tussen geïntimeerden maar geen elementen inhouden die het louter contractueel karakter van de inbreuken overstijgen;

Overwegende dat niet is aangetoond dat tweede geïntimeerde rechtstreeks met de cliëntèle in het aan appellante toegewezen gebied heeft gehandeld of aan de onrechtmatige verwerving ervan door eerste geïntimeerde heeft meegewerkt; dat de beweerdte oneerlijkheden die volgens appellante zouden zijn begaan in verband met de klantenwerving en met de gehanteerde prijzen niet zijn bewezen; dat ook geen misleiding door tweede geïntimeerde bewezen is;

Overwegende dat appellante niet aantoonst hoe tweede geïntimeerde het Europese mededingingsrecht zou hebben geschonden door haar contractuele verbintenissen als concessiegever niet na te leven;

Overwegende dat de vordering tegen tweede geïntimeerde terecht ongegrond werd verklaard; dat de gevraagde onderzoeksmaatregelen niet dienstig voorkomen; dat de feiten waarvan het bewijs aangeboden wordt of waarop de gevraagde expertise betrekking heeft, hetzij niet kunnen leiden tot het beoogde bewijs tegen tweede geïntimeerde van enige daad strijdig met de eerlijke handelspraktijken hetzij irrelevant zijn wat de aan tweede geïntimeerde verweten inbreuken betreft;

Overwegende dat aan tweede geïntimeerde niet verweten kan worden dat ze met het oog op de vervanging van appellante als concessiehouder voor de verkoop van haar producten in België, contact heeft gezocht met eerste geïntimeerde, vennootschapsrechtelijk gerelieerd met de concessiehouder in Frankrijk; dat deze contactname op zich niet als een met de eerlijke handelspraktijken strijdige daad kan worden aangemerkt;

Wat betreft de vordering tegen eerste geïntimeerde

Overwegende dat appellante zich beroept op de derdemedeplichtigheid van eerste geïntimeerde aan de contractbreuk van tweede geïntimeerde;

Overwegende dat uit stuk 8 van het dossier van appellante, vaststelling gedaan door gerechtsdeurwaarder D'Hulst, blijkt dat eerste geïntimeerde producten van tweede geïntimeerde te koop aanbood; dat eerste geïntimeerde niet ontkent deze producten te hebben verkocht en nog te verkopen in België;

Overwegende dat uit de bevestiging van de aangestelde van eerste geïntimeerde tegenover gerechtsdeurwaarder dat zij ervan op de hoogte was dat appellante «nog tot mei-juni 1994 de officiële dealer voor België» van de producten in kwestie was, geen fout van eerste geïntimeerde kan worden afgeleid noch uit de bevestiging dat zij tegen goedkopere prijzen («6 à 7 %») verkocht;

Overwegende dat stuk 10 van het dossier, eveneens een vaststelling door de gerechtsdeurwaarder, zich beperkt tot de vaststelling van de verkoop door eerste geïntimeerde van door tweede geïntimeerde gefabriceerde producten;

Overwegende dat stuk 20 van het dossier van appellante een interne nota van haar is; dat het een verslag bevat van de contacten die enkele klanten van appellante zouden hebben gehad met aangestelden van eerste geïntimeerde in verband met de aankoop van producten van tweede geïntimeerde;

Overwegende dat uit die nota niet blijkt dat deze klanten met inbreuk op de eerlijke handelspraktijken (onrechtmatige klantenwerving) benaderd geweest zijn door eerste geïntimeerde;

Overwegende dat de melding door eerste geïntimeerde aan deze potentiële klanten dat appellante haar concessie van verkoop van de bewuste producten zou verliezen, indien al bewezen, op zich geen oneerlijke handelsdaad uitmaakt; dat deze vermelding met de waarheid strookte en de omstandigheden niet van dien aard waren dat deze vermelding een denigrerende betekenis meekreeg, minstens deze bijwerking niet bewezen wordt;

Overwegende dat in het verslag in kwestie melding wordt gemaakt van de aankoop door eerste geïntimeerde van de producten bij «M.» in Frankrijk; dat er geen sprake is van aankoop door eerste geïntimeerde rechtstreeks bij tweede geïntimeerde;

Overwegende dat inzake de klant C. wel sprake is van een afgevaardigde van tweede geïntimeerde (zekere M.), maar volgens het verslag zou de heer V. deze afgevaardigde nooit gezien hebben; dat de beweringen van appellante inzake de mogelijke rechtstreekse tussenkomst van tweede geïntimeerde op de Belgische markt dan ook louter gebaseerd blijken te zijn op veronderstellingen en vage insinuaties en niet op enige daadwerkelijke zintuiglijke waarneming;

Overwegende dat nog, ongeacht het volledig eenzijdig karakter van het interne verslag, dit niet de gegevens bevat die de beweerdte samenwerking tussen geïntimeerden achter de rug van appellante om aantonen;

Overwegende dat appellante een factuur van 30 juli 1993 voorbrengt waaruit een verkoop blijkt van S.A. G. (Groupe M.) aan eerste geïntimeerde; dat blijkens de vermelding op deze factuur de levering rechtstreeks gebeurde van Modena (Italië) naar Antwerpen;

Overwegende dat door in dit stuk het bewijs te zien van de beweerdte samenwerking tussen geïntimeerden met betrekking tot de Belgische markt, appellante een ruimere draagwijdte aan de factuur geeft dan deze blijkt te bevatten;

Overwegende dat, blijkens de inhoud van deze factuur, de contractspartijen bij de bewuste verkoop eerste geïntimeerde en de Franse vennootschap G. (of M.) zijn; dat van tweede geïntimeerde geen sprake is in de factuur;

Overwegende dat de omstandigheid dat de verzending van de verkochte goederen gebeurde vanuit Italië, de vestigingsplaats van tweede geïntimeerde niet kan worden afgeleid dat de verzending gebeurde door tweede geïntimeerde, dat uit de bewuste factuur niet eens afgeleid kan worden dat tweede geïntimeerde op de hoogte is geweest van de bewuste verkoop, het voorwerp van de factuur;

Overwegende dat ook de overige overgelegde stukken de beweerdte samenwerking tussen geïntimeerden voor het einde van de concessieovereenkomst niet bewijzen;

Overwegende dat bewezen is dat eerste geïntimeerde de door haar verkochte producten van tweede geïntimeerde

aankocht bij M. (of G.) die concessiehouder blijkt te zijn van tweede geïntimeerde in Frankrijk;

Overwegende dat een dergelijke parallelimport niet verboden is en geen inbreuk uitmaakt op de eerlijke handelspraktijken; dat hieraan niet in de weg wordt gestaan door de vaststelling dat er een vennootschapsrechtelijke binding bestaat tussen M. en eerste geïntimeerde via het (deels gemeenschappelijke) aandeelhouderschap;

Overwegende dat niet bewezen is dat tweede geïntimeerde wist of behoorde te weten dat haar Franse concessiehouder de Belgische concessiehouder concurrentie aandeel via eerste geïntimeerde, laat staan dat zij hieraan heeft meegewerkt;

Overwegende dat de standpunten ingenomen door geïntimeerden en hun raadslieden na het ontstaan van het geschil en de mogelijke wijzigingen hieraan in de loop van de procedure, niet van dien aard zijn dat ze de beweringen van appellante staven;

Overwegende dat appellante haar complottheorie en haar bewering dat een parallelimport gesimuleerd werd, onbewezen laat;

Overwegende dat evenmin enige andere daad strijdig met de eerlijke handelspraktijken bewezen is bij eerste geïntimeerde; dat niet is aangetoond dat eerste geïntimeerde op oneerlijke wijze klanten heeft verworven op de Belgische markt;

Overwegende dat de omstandigheid dat eerste geïntimeerde de producten in kwestie tegen veel gunstiger prijzen kon aanbieden dan appellante, op zich geen bewijs van het onrechtmatig handelen inhoudt; dat nu niet is aangetoond dat eerste geïntimeerde rechtstreeks aankocht van tweede geïntimeerde, de door appellante uit de prijszetting afgeleide bewijzen in verband met de beweerde samenwerking tussen geïntimeerden ongegrond zijn; dat de gevraagde expertise dan ook niet opportuun is.

Overwegende dat om bovenvermelde redenen het door appellante aangeboden bewijs van de bij conclusie omschreven feiten niet kan worden toegestaan; dat het eerste feit slechts gebaseerd is op een zeer vaag vermoeden, gebaseerd op het boven besproken intern verslag van appellante; dat het tweede en derde feit niet dienstig zijn;

Overwegende dat terecht de vordering ongegrond werd verklaard en appellante als in het ongelijk gestelde partij verwezen werd in de kosten;

...

CORRECTIONELE RECHTBANK TE KORTRIJK

11e KAMER – 8 JANUARI 1996

Voorzitter: de h. Devriendt

Openbaar ministerie: de h. Vervaeke

Advocaat: mr. Remmerie

Wapens – Verboden wapens – Baseballstick

De baseballsticks hebben een geheim of verdoken karakter in die zin dat ze de tegenstrever misleiden omtrent de ware aard van het voorwerp. Gezien hun aard zelf zijn ze te beschouwen als verdoken of geheime aanvalswapens.

C.

Beklaagde betwist dat een baseballbat een verboden wapen is in de zin van art. 3 van de wapenwet van 3 januari 1933.

Aan de verklaringen van beklaagde nl. dat hij de baseballstick aangekocht had omdat hij van plan was die sport te beoefenen, kan geen geloof gehecht worden. De stick werd aangetroffen in zijn voertuig onder de bestuurderszetel. Tevens bezit hij geen baseballhandschoenen noch een baseball en stelt ook niet deze gekocht te hebben. Wanneer men hem ter zitting vraagt in welke club hij van plan is baseball te spelen, blijft hij het antwoord schuldig. Indien men louter de subjectieve theorie aanhangt, staat het in casu vast dat het ontegenzeggelijk een verboden wapen betreft. Gezien de onbetwistbare intentie en dit vanaf de aanschaf de baseballstick enkel als wapen te gebruiken en geenszins als sportvoorwerp. In de subjectieve theorie is de baseballstick gezien de bestemming waarmee hij door de dader aangeschaft wordt een verboden wapen, wat door de objectieve theorie betwist wordt. Een duidelijke wettelijke regeling is noodzakelijk gezien het maatschappelijk gevaar dat van dergelijke tuigen uitgaat mede gezien het massaal gebruik dat van deze tuigen gemaakt wordt in criminele kringen (bij afrekeningen, inbraken etc.) wellicht onder invloed van Amerikaanse films en andere mediatechnieken.

Afgezien van het subjectief criterium neemt de rechtbank tevens het objectief criterium aan in die zin dat de rechtbank van oordeel is dat de baseballstick gezien zijn aard zelf als een verdoken of geheim aanvalswapen te beschouwen valt. Het voorwerp heeft een *handgreep* en dient om te slaan, blijkbaar niet alleen op baseballs. Het voorwerp wordt gebruikt als een knots, zijnde een verboden wapen.

De baseballsticks hebben een geheim of verdoken karakter in de zin van de wet, minstens in die zin dat het de tegenstrever *misleidt* omtrent de ware aard van het voorwerp of het wapen.

Het is niet toevallig dat deze tuigen meestal onder de bestuurderszetel worden aangetroffen. Het mogelijk dubbel gebruik dat bijvoorbeeld van een baseballstick gemaakt kan worden, verandert het objectief karakter van het verboden wapen niet. Ook een ploertendoder kan bijvoorbeeld immers gebruikt worden om schadelijk wild te doden.

NOOT – Over verboden wapens en baseballsticks

1. Met een wandelstok gaat men kuieren of trekt men de Alpen in, een barkruk dient om op te zitten, een skilat om over het ijs te glijden, een slagersmes om vlees te versnijden en een baseballbat of een ijshockeystick om tegen een honkbal of een puck te slaan.

Maar een wandelstok kan ook als wapen worden gehanteerd, met een barkruk kan iemands hersenpan worden ingeslagen, met een skilat kan men dreigen, met een slagersmes iemand verwonden en met een hockey- of baseballkolf kan worden geknokt.

2. Vast en zeker gaat het om een misbruik van onschuldige voorwerpen, om een afwending van hun natuurlijke aard. Maar is dat wangebruik voldoende om eruit af te leiden dat die voorwerpen «een geheim of verdoken» karakter hebben?

Is het inherent aan wandelstokken of aan paraplu's dat daarmee voorbijgangers worden afgetroefd, gaat er van bar-

meubels of van schaatsen een dreigement uit, wordt er fa-
taal met slagersmessen gestoken en met baseballsticks ge-
bonkt?

3. Zal men dan de wandelaar zijn kuierstok ontzeggen, de
barkrukken vervangen door een bergère of door een dor-
meuse, de skisport verbieden, de slagers hun werktuigen af-
nemen en baseball en hockey afschaffen?

Want als we met deze Kortrijkse rechter aannemen dat ba-
seballsticks verborgen of verdoken wapens zijn, dan mogen
ze niet meer worden vervaardigd, hersteld, te koop gesteld,
verkocht, uitgedeeld, ingevoerd of vervoerd, opgeslagen of
gedragen: zo radicaal is art. 4 van de Wapenwet inzake ver-
boden wapens.

4. Het is hier niet de plaats om nogmaals uit te weiden over
de controverse tussen de voorstanders van de subjectieve en
de objectieve theorie – wie hiervoor belangstelling heeft, ver-
wijzen we naar de voortreffelijke uiteenzetting van G.
Debersaques, *Verboden wapens*, nrs. 43-44 in *Comm. Straf-
recht* – maar we kunnen ons niet van de indruk ontdoen dat
inzake baseballsticks aan overacting wordt gedaan of, zoals
de Amerikanen dat plegen te noemen, dat men geneigd is
«to burn one's house to get rid of a rat» ...

A. Vandeplas

ARBEIDSRECHTBANK TE ANTWERPEN

3e KAMER – 8 NOVEMBER 1995

Voorzitter: mevr. Boeykens

Rechters in sociale zaken: de hh. Peeters en Descheemae-
ker

Advocaat: mr. Nuys

**Arbeidsreglementering – Moederschapsbescherming –
Arbeidswet – Handeling die strekt om eenzijdig een einde
te maken aan de dienstbetrekking – Ontslag – Tijdstip –
Kennismaking – Opzegging per aangetekende brief – Uit-
werking op derde werkdag**

*Onder «handeling die ertoe strekt een einde te maken aan de
dienstbetrekking» moet worden verstaan de rechtshandeling
waarbij de werkgever uiting geeft aan zijn wil om de dienstbe-
trekking te beëindigen, d.i. het ontslag zelf, ongeacht de wijze
ervan (art. 40 Arbeidswet).*

*Het ontslag is een feit op de datum waarop de wil om de ar-
beidsovereenkomst te beëindigen is geuit, en niet op de datum
waarop de ontslagene kennis heeft gekregen van die wil. Dat
de aangetekende brief tot kennisgeving van de opzegging pas uit-
werking heeft de derde werkdag na de verzending ervan, is niet
relevant.*

H. t/ V.Z.W. H.

Feiten

Eiseres is in dienst getreden van verweerster op 23 juli
1990 in de functie van opvoedster, met een arbeidsovereen-
komst voor onbepaalde tijd. In de loop van het jaar 1991
werd eiseres zwanger.

Tijdens haar zwangerschap werd zij onderzocht door de
arbeidsgeneesheer die haar voor de duur van de zwanger-
schap ongeschikt achtte voor het optillen van zware lasten.

Op 29 april 1992 werd eiseres arbeidsgeschikt bevonden
door de arbeidsgeneesheer en hervatte zij haar werkzaam-
heden.

Met een brief van 26 mei 1992, diezelfde dag aangete-
kend verzonden betekende verweerster aan eiseres een op-
zeggingstermijn van drie maanden, met ingang vanaf 1 juni
1992.

Op 3 juni 1992 werd eiseres onmiddellijk ontslagen met
betaling van een opzeggingsvergoeding overeenstemmend
met het nog niet verstreken gedeelte van de betekende op-
zeggingstermijn.

Beoordeling

...

In casu bestaat tussen partijen geen betwisting over het feit
dat het einde van de beschermde periode ligt op 28 mei 1992.

Verweerster stelt niet gehouden te zijn tot betaling van een
vergoeding conform het bepaalde in artikel 40, derde lid, Ar-
beidswet, enerzijds omdat de handeling tot beëindiging van
de arbeidsovereenkomst zich voordeed op 25 mei 1992, d.i.
de derde werkdag na de verzending van de aangetekende op-
zeggingsbrief, en anderzijds omdat het ontslag zou zijn in-
gegeven door de houding van eiseres op het werk en haar
slechte werkprestaties.

De rechtbank kan het door verweerster dienaangaande
ontwikkelde standpunt niet bijvallen, en wel om de volgen-
de redenen.

Onder handeling in de zin van het artikel 40 van de Ar-
beidswet moet worden verstaan de rechtshandeling waarbij
de werkgever uiting geeft aan zijn wil om de dienstbetrek-
king te beëindigen, anders gezegd het ontslag zelf, onge-
acht de modaliteiten ervan (vgl. Saelaert, C., 'Moederschaps-
bescherming', in *ATO*, Antwerpen, Kluwer Rechtswet-
enschappen, 0 203-65 en de aldaar vermelde rechtspraak).

Volgende is dat de wil om de arbeidsovereenkomst te
beëindigen ter kennis is gebracht van de geadresseerde.

De partij aan wie ontslag is gegeven, mag zich beroepen
op de gevolgen ervan op de datum van de uitdrukking van
de wil van de andere partij, zelfs indien zij pas na die datum
kennis kreeg van dit ontslag.

Het ontslag is bijgevolg een feit op de datum waarop de
wil om de arbeidsovereenkomst te beëindigen werd geuit, en
niet op de datum waarop de partij die ontslag kreeg van die
wilsuiting kennis kreeg (vgl. Votquenne, D., «Arbeidsrech-
telijke beëindigingswijzen», in *ATO*, Antwerpen, Kluwer
Rechtswetenschappen, 0 102-80, en de aldaar vermelde recht-
spraak).

Toepassing van de vermelde principes in de onderhavige
casus leidt onvermijdelijk tot het besluit dat verweerster reeds
op 26 mei 1992 een handeling heeft verricht die ertoe strek-
te eenzijdig een einde te maken aan de dienstbetrekking van
eiseres, nl. op het ogenblik van de redactie en de verzen-
ding van de opzeggingsbrief.

Het is immers reeds op dat ogenblik dat verweerster de
wil heeft uitgedrukt de arbeidsovereenkomst te beëindigen.

Deze handeling ligt bijgevolg vóór het verstrijken van de
periode van één maand na het einde van de postnatale rust-
periode.

Dat de aangetekende brief tot kennisgeving van de opzegging slechts uitwerking heeft de derde werkdag na de verzending ervan en het feit dat de opzeggingstermijn slechts kon ingaan op 1 juni 1992 zijn dienaangaande niet relevant.

VREDEGERECHT TE ROESELARE

28 NOVEMBER 1995

Rechter: de h. Nolf

1. Overeenkomst – Schadebeding – Nietigheid – Gevolg – 2. Burgerlijke rechtspleging – Goede trouw – Preprocessuele gedraging

1. Daar te dezen het gevorderde bedrag van een schadebeding totaal exuberant blijkt ten opzichte van het belang in kwestie, wordt enkel de uitdrukkelijke penaliserende van de schuldenaar nagestreefd, zodat het beding nietig is en dus niet kan worden gereduceerd.

2. De uiterst beperkte financiële omvang van het geschil diende de eiser te inspireren tot een passende preprocesuele gedraging zoals een ultieme aanmaning of een oproeping tot verzoening.

D. t/ V.

Overwegende dat op de datum van de betekening slechts een hoofdsom van 166 fr. verschuldigd bleek, maar aanlegger zich daarenboven beroept op de contractuele bijhorigheden aan rente en schadebeding, overeenkomstig zijn factuurvoorwaarden;

Dat blijkens de vermelding van naam en BTW-nummer der handelsexploitatie van verweerder, mag worden aangenomen dat verweerder deze voorwaarden in het kader van een regelmatige handelsrelatie principieel aanvaard heeft, wat nog niet betekent dat deze aanvaarding ook gegolden zou hebben voor een minimumbeding van 2.500 fr. op een hoofdsom van 166 fr.;

Dat, ongeacht de minimumschade, door aanlegger beoogd geleiden bij de opvolging van het betreffende «contentieux», de in casu gevorderde vergoeding totaal exuberant blijkt ten opzichte van het belang in kwestie, zodat niet ingezien wordt wat ab initio, voor het eventuele geval van een dergelijke «wanbetaling» het reëel vergoedend karakter van het betreffende beding, geweest zou kunnen zijn: integendeel kan slechts aangenomen worden dat enkel een uitdrukkelijke penaliserende van de aangesproken schuldenaar nagestreefd wordt, zodat het beding nietig voorkomt – en dus ook niet verminderd kan worden;

Dat wij voor het overige vaststellen dat de enkele aanmaning aan de betrokken schuldenaar, dateert van 3 oktober 1995, tevens de datum van de creditnota, die de uitstaande vordering van 3.466 fr. uit hoofde van de factuur van 15 juni 1995 verminderde tot 166 fr.;

Dat de desbetreffende aanmaning afsluit met de vermelding dat bij gebreke van betaling binnen de vier dagen, het dossier aan onze *juridische diensten* zal overgemaakt worden;

Dat geen ultieme aanmaning, of oproeping tot verzoening volgde, tot de huidige dading;

Dat een welbegrepen *aanmaningsplicht*, op grond van de eisen der goede trouw in het procesrecht (afgezien van de materieelrechtelijke rol der aanmaning) inhoudt dat de eiser de verplichting heeft om, vooraleer te procederen, de schuldenaar daarvan te verwittigen, om hem zodoende nog de kans te geven de betwisting zonder proces op te lossen (M.E. STORME, 'Goede trouw in geding en bewijs', *T.P.R.*, 1990, 399): heeft de eiser de verweerder de kans niet gegeven om de zaak zonder geding op te lossen, hoewel die moest gegund worden, dan dient hij verwezen te worden in de kosten van het geding, indien de verweerder ten laatste bij de inleiding van het geding, de nakoming van het gevraagde aanbiedt (*ibidem*, 400);

Dat enerzijds, de aanmaning van 3 oktober 1995 niét inhoudt dat bij gebreke van voldoening tegen de gestelde datum, ook dagvaarding zou volgen: verweerder kon er in het betreffende «contentieux» op vertrouwen dat de «*juridische diensten*», hem voorafgaandelijk daaraan, nog een ultieme aanmaning zouden sturen – quod non;

Dat aanlegger bijgevolg zo goed als «*rauwelijks*» gedagvaard heeft, zonder oog voor het redelijk belang dat hij kon laten gelden;

Dat, zelfs indien een oproeping tot verzoening in casu niet wettelijk verplicht voorkwam, de uiterst beperkte financiële omvang van het geschil, aanlegger diende te inspireren tot een passende preprocesuele gedraging, die verweerder meteen concreet zou waarschuwen voor de dreigende proces-(on)economische risico's;

Dat weliswaar bij uitstek in een geval als het onderhavige, een oproeping tot verzoening partijen wederzijds in sereniteit en billijkheid tot redelijker inzichten had kunnen brengen, met alle voordelen voor hun zelfrespect en commerciële relatie vanden (I. BRANDON, 'L'office du juge dans la conciliation', *J.T.*, 1995, 550 e.v.) - afgezien de omstandigheid dat het algemeen belang van de rechtsbedeling gebaat is met het vermijden van «nutteloze», indien al niet vexatoire processen, die slechts de uiting dreigen te zijn van humeur en chagrijn;

Dat ook de rechtzoekende voor wie «*de goden lemen voeten hebben*» en die dus bevrijd blijkt van de minste «*drempeelvrees*» tegenover Vrouwe Justitia, nog steeds een – sociaal geïnspireerd – respect dient op te brengen voor de maatschappelijke kostprijs van een overheidsdienst: een welbegrepen zin voor civisme bepleit zulks;

Dat dit zodanig waar is dat de verzoening zelfs een «*sluisswachterfunctie*» toebedeeld blijkt te worden (*ibidem*, in fine sub hoofdstuk V): het mag inderdaad gezegd dat een proces (ook) géén geldautomaat is. De basis van het procesrecht is immers die van de proceseconomie. Om tijd en geld te sparen en stress te vermijden moet in de hoogst mogelijke mate economisch worden omgesprongen met procedures en pleegvormen: ook rechtmatige aanspraken wettigen geen overmatig gebruik van rechtspleging. Hier functioneert dus een overheidsdienst, waarvan de gebruikers principieel verplicht zijn op een zuinige wijze gebruik te maken. (M. STORME, *Afscheidscollege*, p. 6 sub 3);

Dat anderzijds, verweerder verstek laat gaan, en dus de betaling van het – kennelijk onbetwiste – saldo à 166 fr. weigert;

Dat dit laatste niet wegneemt, gelet op onze hierboven geformuleerde overwegingen, dat aanlegger bezwijkt inzake 94 % van zijn vordering, zodat hij als de hoofdzakelijk in het

ongelijk gestelde partij aan te wijzen is (art. 1017, derde lid, Ger.W.);

Dat het ons dientengevolge billijk voorkomt verweerder te verwijzen in de kosten van rolrecht (1.000 fr), en aanlegger in de eigenlijke dagvaardingskosten (1.862 fr);

Dat wij aanlegger ter zitting geïnterpelleerd hebben nopens deze ambtshalve overwogen toetsing, zodat zijn rechten van verweer niet geschonden zijn,

...

BOEKEN

D. DESCHRIJVER, V.Z.W. & belastingen. Het fiscaal statuut van de v.z.w., de internationale vereniging met wetenschappelijk doel en de vennootschap met sociaal oogmerk. Biblo, Kalmthout, 1996, 334 pp.

Een goed fiscaal werk van een goed fiscalist over een voor de meesten vrij onbekende materie; zo zou men het vermelde boek kunnen omschrijven. De auteur analyseert de verschillende domeinen van het fiscaal recht relevant voor de v.z.w.; zowel de inkomstenbelastingen, de B.T.W. (zij het zeer summier), de registratierechten, de successierechten, de zegelrechten, de taks tot vergoeding der successierechten, de belastingen op dranksluiterijen, de belasting op spelen en weddenschappen, de belasting op automatische ontspanningstoestellen e.d.m. In veel mindere mate gaat hij tevens in op het fiscaal statuut van de internationale vereniging met wetenschappelijk doel en de vennootschap met sociaal oogmerk.

De auteur benadert het onderwerp zeer methodisch, vrij wetenschappelijk doch ook zwaar theoretisch. Het boek is bedoeld volgens de auteur voor '(fiscaal) juristen'; terecht o.i., want niet echt gericht naar de pure rechtspracticus (daarvoor is het te theoretisch), noch voor niet-fiscalisten (daarvoor is het te specialistisch), noch voor niet-juristen (daarvoor veronderstelt het te veel voorkennis van juridische begrippen), noch voor non-profit-organisaties zelf (daarvoor is het veel te juridisch); het is het meest geschikt voor de echte fiscalist-studax die de details van (bijna) elke rechtspraak, rechtsleer, wetgeving (zelfs in vrij goed en lang historisch perspectief) en van de administratieve commentaar wil kennen.

De auteur verdient meer dan één pluim voor het baanbrekend werk dat hij heeft verricht. Zo brengt hij gedurfd stellingen inzake fiscaliteit naar voren; een opgemerkt voorbeeld handelt over de vrijstelling van roerende voorheffing op spaarrekeningen van v.z.w.'s. Kritisch bekeken brengt het boek ons toch hier en daar op een mogelijk zijspoor. Zo stelt het bv. dat de vennootschap met sociaal oogmerk geen winstoogmerk heeft (p. 295) terwijl dit niet automatisch is doch afhangt van de statuten. Het boek doet tevens een lange, voortdurende en repetitieve uiteenzetting over het feit (wij citeren) dat «het winstoogmerk ... geen rol meer speelt ... bij de bepaling aan welke inkomstenbelasting een rechtspersoon ... onderworpen is» (p. 298) of ten onrechte «een beslissende rol speelt» (p. 99) zodat o.i. in het gehele (verdienstelijke) betoog het kind met het badwater dreigt weg te vloeien en de werkelijke rol die winstoogmerk nog speelt doet verbleken.

D. Coeckelbergh

H. DUMONT, Le pluralisme idéologique et philosophique et l'autonomie des communautés dans le droit public belge de la culture. Brussel, Bruylant, Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 1996, 2dln., 610 en 603 pp.

Het doctoraal proefschrift van Hugues Dumont, die doceert aan de Facultés universitaires Saint Louis, is thans beschikbaar in een handelseditie, die twee volumineuze boekdelen beslaat.

Het ideologische en filosofische pluralisme en dan vooral de cultuurpactwet enerzijds en de band met de culturele autonomie an-

derzijds – staan in dit proefschrift centraal. Dumonts boek is op vele vlakken een goudmijn:

- Op rechtshistorisch vlak: het biedt een helder overzicht van de ontwikkeling van het cultuur- en onderwijsrecht in België vanaf 1831 tot vandaag. Dumont schrijft terecht – als een understatement – «le droit ne s'explique pas entièrement par lui-même. Expliquer un phénomène juridique, c'est le relier à d'autres phénomènes en commençant par le situer dans un contexte historique.» Welnu, die historische context schetst Dumont in zijn proefschrift op een briljante wijze. Hij beschrijft op welke wijze de idee van «culturele autonomie» zich vanaf de jaren twintig geleidelijk aan ontwikkelt tot de idee van federalisme, en geeft tevens aan op welke wijze het beginsel van het pluralisme doordringt in het cultuurrecht en het cultuurbeleid, o.m. inzake de «schone kunsten», de «volksopvoeding» (bibliotheken, permanente vorming enz.), en de radio-omroep. Hij geeft daarbij blijk van een ruime kennis van zowel het culturele (vooral literaire), als het cultuurpolitieke landschap, zowel in het Noorden als in het Zuiden van het land.

- Op rechtstheoretisch vlak: Dumont schetst de geleidelijke positivering van het ideologische pluralisme en de autonomie van de Gemeenschappen in het cultuurrecht aan de hand van het rechtstheoretische concept «paralégalité».

- Op rechtsethisch vlak: Dumont verwaarloost de ethische dimensie van het pluralisme niet en laat zich daarbij vooral leiden door de geschriften van Jean Ladrière.

- Op rechtssociologisch vlak: Dumonts proefschrift is ook van fundamenteel belang omdat het een juridische uitdieping inhoudt van thema's die vooral in de politieke sociologie aan bod komen: enerzijds de «démocratie consociative» en anderzijds «de verzuiling».

– Maar ook op het vlak van het thans geldend positief recht – het hele tweede boekdeel – zal de lezer zijn gading vinden in Dumonts proefschrift. Zo worden o.m. behandeld het grondwettelijk verbod te discrimineren om ideologische of filosofische redenen (art. 11 Gw.), het begrip «ideologische of filosofische minderheid», de positieve discriminatie en de ideologische alarmbel in de gemeenschapsraden. Vooral de jurist die met de Cultuurpactwet, haar grondslagen en haar toepassing in aanraking komt, zal Dumont dankbaar zijn voor zijn uitmuntende commentaar op die wet. Op een exhaustieve wijze worden alle interpretatieproblemen onderzocht, o.m. aan de hand van de rechtspraak van de Vaste Nationale Cultuurpactcommissie. Dit deel zou op zichzelf al een bijzonder waardevolle monografie zijn.

In zijn algemene conclusies betoogt Dumont – o.i. op overtuigende wijze – dat er nog plaats is voor een – weliswaar geamendeerd – cultuurpact. Hij stelt dat het waarborgen van een ideologisch en filosofisch pluralisme deel zou moeten uitmaken van het «federaal burgerschap» en dat het bijgevolg een opgave is voor de federale staat. Dumont doet daarover erg zinvolle voorstellen, waardoor het boek meteen ook diensten kan bewijzen aan het beleid. Anders dan Dumont menen we echter dat de opname van de algemene beginselen van een cultuurpact in de grondwet zou moeten volstaan, en dat het voor het overige aan de gemeenschappen kan worden overgelaten om deze nader uit te werken in een cultuurpactdecreet. Dumont geeft zelf immers overtuigend aan dat er nogal wat verschillen bestaan in het ideologische landschap in het Noorden en in het Zuiden, zodat een eigen invulling, die strookt met de eigen inzichten en beantwoordt aan de eigen behoeften, verantwoord is.

Dumonts boek voorziet in een leemte: het is de eerst grondige studie over het «cultuurrecht», onderzocht in het licht van twee basisbeginselen uit ons politiek en juridisch bestel: de culturele autonomie en het ideologisch en filosofisch pluralisme. Het is een «Opus magnum» in alle opzichten: het verbindt een rijke interdisciplinaire benadering aan een diepgaande juridische analyse. Moge het zijn weg vinden naar vele lezers!

Jan Velaers

R. ERGEC, Introduction au droit public. Les droits et libertés, Brussel, Story Scientia, 1995, 168 pp.

In het tweede deel van zijn «Introduction au droit public» behandelt Rusen Ergec op heldere en bondige wijze het geheel van de fundamentele rechten en vrijheden die in de Grondwet en in de

internationale verdragen worden gewaarborgd. Het boek wil een inleidend handboek zijn. Het is in de eerste plaats geschreven voor de studenten van de rechtsfaculteit van de ULB. Ergec brengt in de eerste 60 blz. van zijn boek de basisinzichten in het fenomeen van de grondrechten en hun rechtsbescherming bij. De volgende 100 bladzijden zijn gewijd aan elk van afzonderlijke rechten en vrijheden. Trefzeker weet Ergec de krachtlijnen te trekken die uit de rechtsleer en de rechtspraak naar voren komen. Exhaustiviteit is niet zijn bedoeling. Hij wil vooral een synthese bieden. De lezer komt via het voetnotenapparaat wel vele belangrijke, vooral recente, rechterlijke uitspraken op het spoor. Het werk is hoofdzakelijk beschrijvend, wat niet wegneemt dat Ergec de lezer af en toe confronteert met boeiende beschouwingen zoals bv. de opvatting dat zgn. anti-democratische partijen niet moeten worden uitgesloten, zolang ze geen anti-democratische middelen gebruiken zoals geweld of intimidatie (p. 52), het pleidooi voor een meer doorgedreven toetsing aan het evenredigheidsbeginsel door het Arbitragehof (p. 66), de stelling dat het politiek en ideologisch evenwicht bij benoemingen op een natuurlijke wijze tot stand dient te komen (p. 76), de genuanceerde kritiek op de recente wet van 24 mei 1994 inzake de opname van vrouwen op kandidatenlijsten (p. 77), de bezwaren tegen de dwingende regeling van het taalgebruik in het bedrijfsleven in het licht van de uitingsvrijheid zoals die geïnterpreteerd wordt door het Comité voor de Rechten van de Mens van de VN (p. 115), het oordeel dat een publicatie- of verspreidingsverbod opgelegd door de kortgedings rechter ongrondwettig is (p. 119) enz. Een aanrader voor elkeen die op de hoogte wil raken van de actuele stand van de hoofdlijnen van het mensenrechten-recht.

Jan Velaers

J.M. GOLLIER en PH. MALHERBE, *Les sociétés commerciales. Lois des 7 et 13 avril 1995* in *Les dossiers du Journal des Tribunaux*, deel 10, Brussel, Larcier, 1996, 222 pp.

Het gerecenseerde boek vormt het tiende deel in de Reeks «Les dossiers du Journal des Tribunaux», uitgegeven door Larcier en biedt een globale behandeling van de wijzigingen aan de vennootschapswet die de wetten van 7 en 13 april 1995 hebben aangebracht.

Niettegenstaande de vrij geringe omvang van het gerecenseerde boek («slechts» 222 pp.) zijn de auteurs erin geslaagd om alle facetten van de in 1995 in de vennootschapswet aangebrachte wijzigingen aan bod te doen komen. Het resultaat van hun inspanningen is een uiterst handige synthese die een ideale eerste kennismaking met de bedoelde wetswijzigingen mogelijk maakt.

Het boek is ingedeeld in negen delen (een inleidend deel en acht bijkomende delen).

In het inleidend deel schetsen de auteurs de historie van de wetswijzigingen van 1995 en bieden zij een overzicht van de drijfveren die de wetgever tot bedoelde wetswijziging hebben gebracht. Vervolgens behandelen de auteurs: 1° in deel 1, de wijzigingen aan de bepalingen van de vennootschapswet met een algemene strekking (o.m. de definitie; de criteria ter bepaling van het burgerlijk of handelskarakter van een vennootschap; de wijze van verwerving van rechtspersoonlijkheid); 2° in deel 2, de vennootschap met een sociaal oogmerk; 3° in deel 3, de wijzigingen aan de bepalingen van toepassing op de N.V. (definitie van de N.V. die een publiek beroep op het spaarwezen doet of heeft gedaan; wijzigingen van de bepalingen inzake de aandelen, inzake de samenstelling van het vennootschapskapitaal en inzake het functioneren van de vennootschapsorganen); 4° in deel 4, de nieuwe wettelijke regeling inzake de uittreding en de uitdrijving van aandeelhouders; 5° in deel 5, de wijzigingen aan de bepalingen van toepassing op de B.V.B.A. en de coöperatieve vennootschap; 6° in deel 6, de wijzigingen inzake fusies en splitsingen van vennootschappen en inzake de inbreng van een algemeenheid van goederen of van een bedrijfstak in een vennootschap; 7° in deel 7, de wijzigingen aan de bepalingen inzake de ontbinding en vereffening van een vennootschap, en 8° in deel 8, de nieuwe wettelijke regeling inzake de bijkantoren van een vennootschap.

Het gerecenseerde boek heeft zonder enige twijfel als grote verdienste dat het een volledig overzicht van alle in 1995 aan de vennootschapswet aangebrachte wijzigingen biedt; hierbij zijn de auteurs er op overtuigende wijze in geslaagd om tegelijkertijd beknopt

én volledig te zijn, wat de lezer in staat stelt om binnen een relatief korte tijdspanne een totaalindruk van de wijzigingen van het vennootschapsrecht op te doen. Het sterk synthetiserende karakter dat het gerecenseerde boek vertoont, heeft de auteurs nochtans niet doen vervallen in banaliteiten. Integendeel situeren zij telkens de door hen besproken wetswijzigingen tegen de achtergrond van het vóór de wetswijzigingen vigerende vennootschapsrecht en bieden zij op tal van plaatsen ook interessante historische informatie (bijvoorbeeld de voorgeschiedenis van de wettelijke regeling inzake gedomaterialiseerde aandelen, inzake de overdrachtsbeperkingen m.b.t. de verhandeling van de door een N.V. geëmitteerde aandelen, ...). Dit stelt de lezer in de gelegenheid om de wetswijzigingen in te schakelen in het voorheen reeds vigerende recht.

Een verder pluspunt van het boek is het sterk gedocumenteerde karakter ervan. De auteurs hebben zich meer in het bijzonder gedocumenteerd aan de hand van de parlementaire voorbereiding van de wet en aan de hand van de rechtsleer die inmiddels reeds m.b.t. het onderwerp is verschenen.

Een ander pluspunt is dat de auteurs m.b.t. de meeste controversiële vragen die de wetswijzigingen opleveren, zelf duidelijke stellingnames ingenomen. Het boek is om deze reden zowel interessant voor de rechtspracticus die op zoek is naar antwoorden op de vele interpretatievragen die de wetswijzigingen opwerpen, als voor de theoreticus die een meer reflexieve approach op prijs stelt. In die zin is het boek een aanrader voor eenieder die in het snel veranderende vennootschapsrecht actief is.

Koen Byttebier

K. LEUS en L. VENY, (red.), *Het federale België in de praktijk. De werking van de wetgevende vergaderingen na de verkiezingen van 21 mei 1995*, Die Keure, 1996, 248 pp.

Het boek bundelt de referaten van een studiedag gewijd aan de fundamentele wijzigingen inzake samenstelling, bevoegdheden, werking enz. die de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de Senaat en de Vlaamse Raad ondergingen door de vierde staatshervorming. M. Van der Hulst beschrijft de verhouding tussen de Kamer resp. de Senaat en de regering aan de hand van een grondige analyse van de verschillende controle-instrumenten waarover de beide Kamers thans beschikken. Zijn analyse van de controle-instrumenten die de Senaat zichzelf in zijn reglement heeft toegemeten, ondanks de uitdrukkelijke optie van de grondwetgever voor de exclusieve bevoegdheid van de Kamer voor de politieke controle van de regering, is een interessante aanvulling op zijn boek over *het federale parlement* dat hij in 1994 publiceerde. De bijdrage van J. Vande Lanotte en G. Goedertier beperkt zich tot een, weliswaar zeer exhaustieve, *status questionis* van de regels m.b.t. de parlementaire onschendbaarheid. Het actuele debat over het behoud of de (fundamentele) wijziging van de geanalyseerde regeling komt (helaas) slechts uiterst summier aan bod. P. Vandernacht en J. Van Nieuwenhove sluiten met hun bijdrage over de nieuwe federale wetgevende procedure het eerste deel van het boek af. Zij besteden terecht veel aandacht aan de complexe bevoegdheidsverdeling, en de bevoegdheidsconflicten tussen Kamer en Senaat die immanent zijn aan de «rationalisering» van de wetgevende procedure, zoals daaraan vorm is gegeven door de Grondwet.

Het tweede deel van het boek is gewijd aan de Vlaamse Raad. In een minder wetenschappelijk doorwrochte bijdrage beschrijven R. Coppens en M. Baeteman de nieuwe samenstelling, organen, werking en bevoegdheden van de Vlaamse Raad. Bijzonder interessant is het slotartikel waarin L. De Winter de doorgevoerde wijzigingen in een ruim(er) politiek-maatschappelijk kader plaatst. Telkens worden de vooropgestelde doelstellingen van de verschillende herzieningen van het parlementair stelsel geconfronteerd met de daadwerkelijke en vaak onvoorziene, niet steeds gewenste consequenties ervan. De belangrijkste daarvan is ongetwijfeld de versterking van de participatie. Een constante in elk van de bijdragen is dat de nieuwe regelingen heel wat vragen doen rijzen bij de auteurs. De meeste daarvan blijven evenwel onopgelost. Veel moet nog worden uitgewezen door de «parlementaire praktijk»!

Cathy Bex

ERRATUM

Vennootschap - Misbruik van voorwetenschap

Correctionele Rechtbank Antwerpen dd. 27 september 1995, R.W., 1996-1997, 469, dient gelezen te worden als Correctionele Rechtbank Gent.

MEDEDELINGEN

Studieavond: De Raad voor de Mededinging

Op maandag 10 maart 1997 organiseert het Centrum voor Beoepsvervolmaking in de Rechten (CBR) een studieavond waarop prof. J. Stuyck (K.U.L.) een uiteenzetting zal geven over de Raad voor de Mededinging.

Inlichtingen en inschrijvingen: CBR, tel. 03/820.29.08 en fax. 03/820.29.38.

Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de Milieumambtenaar

De V.Z.W. Vlaamse Milieudeskundigen en de V.Z.W. Water - Energie - Leefmilieu organiseren op 19 maart 1997 in de raadzaal van het Provinciehuis van Antwerpen een studienamiddag rond het thema «Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid van de milieumambtenaar».

Op deze studienamiddag komt zowel de overheid (de heer F. Desmyter, secretaris-generaal dep. Leefmilieu en Infrastructuur - ministerie Vlaamse Gemeenschap en mevrouw Schmidt, juriste V.S.G.B.) als de ervaringen van het bedrijfsleven met de openbare milieudiensten aan het woord (de h. J. Houtmeyers, milieuverantwoordelijke en de h. R. Neirinck, directeur dienst leefmilieu en natuurontwikkeling van de stad Gent), aangevuld door een juridische uiteenzetting over aansprakelijkheid (prof. A. Van Oevelen, gewoon hoogleraar U.I.A.).

Deze activiteit van de V.Z.W., V.M.D. en de V.Z.W. WEL richt zich dan ook tot al haar leden, evenals de ambtenaren van de Vlaamse overheidsinstellingen en juristen.

Meer inlichtingen kunnen bekomen worden op het secretariaat van de V.Z.W., V.M.D. (tel. 015/20.68.66 en fax 015/21.65.98) en van de V.Z.W. WEL (tel. 03/353.72.53 en fax 03/535.89.91).

Cursus: Europees Gemeenschapsrecht

Op 10, 11 april (Maastricht) en op 13, 27 mei (Utrecht) a.s. zal door METRO, het Maastrichts Europees Instituut voor Transnationaal Rechtswetenschappelijk Onderzoek van de Universiteit Maastricht, onder auspiciën van de Stichting Europees Privaatrecht een cursus worden georganiseerd «*Europees Gemeenschapsrecht voor Privaatrechtjuristen*».

In de cursus zullen de beginselen van het Europees recht voor zover deze van belang zijn voor een privaatrechtjurist centraal staan. Op donderdag 10 en vrijdag 11 april komen de algemene beginselen en implementatievereisten aan de orde, evenals de thematiek van de rechtsbescherming, de overheidsaansprakelijkheid en de veranderingen in het nationaal aansprakelijkheidsrecht onder invloed van het Europees recht. Ook zal aandacht worden besteed aan recente evoluties in het Europees recht, onder meer ten gevolge van de intergouvernementele conferentie. Tijdens de laatste twee dagen zullen veeleer bijzondere thema's uit het Europees recht die van bijzonder belang zijn voor privaatrechtjuristen worden behandeld, waaronder het internationaal privaatrecht, het Europees economisch recht en het Europees consumentenrecht. Ten slotte zal ook

de betekenis van de juridische dienst van de Europese Commissie voor het privaatrecht worden toegelicht.

Voor verdere informatie kan contact worden opgenomen met het secretariaat van METRO, Universiteit Maastricht, tel: 043-3883060, fax: 043-3259091.

Colloquium: Arbitrage en Europees Recht

Op 25 april 1997 organiseert Het Belgisch Centrum voor Studie en Praktijk van Nationale en Internationale Arbitrage (CEPINA) een internationaal colloquium over «Arbitrage en Europees Recht».

Voor bijkomende inlichtingen en inschrijving: secretariaat van het CEPINA, Stuiversstraat 8, 1000 Brussel, tel. 02/515.08.35 en fax 02/515.08.75.

K.U.Leuven - Vacatures

1. De Faculteit Rechtsgeleerdheid wenst over te gaan tot de aanwerving van een *voltijds lid van het zelfstandig academisch personeel* dat ingeschakeld zal worden in het onderwijs en het onderzoek in de *sociologie van de criminaliteit en van het recht*. De leeropdracht bestaat uit de volgende colleges:

- grondslagen van de criminologische sociologie;
- kwalitatieve onderzoeksmethodes in de criminologie met werkcollege - sociologische methodes;
- actuele ontwikkelingen in het criminaliteitsbeleid;
- organisatiegerichte methodieken van criminologische interventie, met werkcollege: deel veranderingsstrategieën.

Van de kandidaat wordt verwacht dat hij/zij onderzoekservaring (doctoraat en publikaties) heeft op het gebied van de sociologie van de criminaliteit en de sociologie van het recht. De kandidaat is bij voorkeur licentiaat/doctor in de rechtsgeleerdheid en licentiaat/doctor in de sociologie. Het zal de opdracht zijn van de kandidaat om in het curriculum criminologische wetenschappen het sociologisch-criminologisch onderzoek verder uit te bouwen, met daarin specifieke aandacht voor vormen van criminaliteit van overheidsinstellingen. Tevens wordt van de kandidaat verwacht dat hij/zij specifieke kennis heeft van de beleidsontwikkelingen binnen het vakgebied van het strafrecht en de criminologie, met daarin bijzondere aandacht voor de ontwikkeling van criminaliteitsbeleid vanuit internationale en supranationale instellingen. Van de kandidaat wordt bovendien een actieve inzet verwacht in de bestuurlijke raden en structuren van de Faculteit.

2. De Faculteit Rechtsgeleerdheid wenst over te gaan tot de aanwerving van een *voltijds lid van het zelfstandig academisch personeel* dat ingeschakeld zal worden in het onderwijs en het onderzoek naar de *bronnen en beginselen van het recht*. De leeropdracht bestaat uit de volgende colleges:

- bronnen en beginselen van het recht;
- werkcollege bronnen en beginselen van het recht.

Van de kandidaat wordt verwacht dat hij/zij onderzoekservaring (doctoraat en publicaties) heeft op het gebied van de rechtswetenschap. De kandidaat is doctor in de rechten. De kandidaat zal bereid zijn zich actief in te schakelen in de structuren van de KULAK zoals de bibliotheekcommissie en de commissie informaticabeleid. Van de kandidaat wordt verwacht dat hij vrijwel permanent aanwezig is op de KULAK. Zijn vertrouwdeheid met de regio uit zich in het uitbouwen van netwerken met de lokale balies, magistraten en het verenigingsleven. De kandidaat zal samenwerken met het PUC (het Postuniversitair Centrum) om activiteiten en studiedagen in verband met de positieve rechtswetenschap te organiseren. Gelet op het plichtvak in de eerste kandidatuur wordt van de kandidaat op onderwijskundig vlak een sterk aansprekend en boeiend profiel verwacht. De kandidaat moet leiding geven aan een jonge ploeg assistenten en hun wetenschappelijk- en doctoraatsonderzoek begeleiden.

Wie wil solliciteren voor een van deze functies, dient hiervoor C3-formulieren te gebruiken. Die kunnen aangevraagd worden op de Dienst Academisch Personeel, Krakenstraat 3, 3000 Leuven, (016)32.40.88 of op het administratief secretariaat van de faculteit.

NIEUW

DE ECONOMISCHE EN MONETAIRE UNIE EN DE BELGISCHE ECONOMIE

Paul Van den Bempt (editor)

Omvang: ±180 pag. – ISBN 90-5095-005-1 – Prijs: 975,-BF

Deze uitgave verschijnt eind maart 1997

Dit boek – een initiatief van de Studiegroep voor Europese Politiek – is gewijd aan de impact van de Economische en Monetaire Unie op de Belgische economie. Enerzijds is nagegaan hoe de EMU zich in de loop van de tijd heeft ontwikkeld tot aan het laatste stadium, de derde fase, waarin de nieuwe Europese munt, de euro, wordt ingevoerd. Anderzijds worden de gevolgen voor de Belgische economie onderzocht en daaruit conclusies getrokken voor een gepast economisch en sociaal beleid. Vooreerst wordt de opbouw van de EMU in zijn verschillende stadia beschreven met de nadruk op de meest recente beslissingen i.v.m. de invoering van de euro. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de inschakeling in de EMU van de sedert 1995 toegetreden lidstaten (Finland, Oostenrijk en Zweden), hun bijdragen en hun problemen. De ingrijpende wijzigingen die zijn opgetreden in de Belgische financiële markten en de banksector, ten gevolge van de transpositie in Belgisch recht van de EU-richtlijnen, evenals de nieuwe constellatie die ontstaat na de overgang tot de derde fase van de EMU, maken het onderwerp uit van een volgend hoofdstuk. Ook wordt een opinie gegeven over het te volgen macro-economisch beleid, en meer in het bijzonder op het vlak van de begroting. Op welke manier een aantal aanpassingen op sociaal vlak nodig zullen zijn, wellicht niet als gevolg maar wel naar aanleiding van de EMU, komt eveneens aan bod. Het laatste hoofdstuk legt het verband tussen de voorgaande bijdragen en de transformatie van de Belgische economie en het daarbij passend beleid. Enkele aanbevelingen aan de Belgische overheid sluiten het hoofdstuk af.

UIT DE INHOUD

- Hoofdstuk I. Een Economische en Monetaire Unie (EMU) in opbouw
André Louw
- Hoofdstuk II. De uitbreiding van 1995 en haar invloed op de Economische en Monetaire Unie
Luc Bernard
- Hoofdstuk III. De invloed van de Europese eenmaking op het financieelwezen en op het monetair beleid in België
Sylvain Plasschaert
- Hoofdstuk IV. Welk macro-economisch beleid voor een succesvolle integratie van België in de Economische en Monetaire Unie
Jean-Claude Koeune
- Hoofdstuk V. De verzorgingsstaat in België
Jozef Pacolet
- Hoofdstuk VI. De overgang van België naar de derde fase van de Economische en Monetaire Unie
Paul Van den Bempt

INTERSENTIA Uitgevers NV
Antwerpen - Groningen

Churchilllaan 108 – 2900 Schoten
☎ 03/658.01.69 – Fax 03/658.71.21

N I E U W

BELANGENCONFLICTEN IN NAAMLOZE VENNOOTSCHAPPEN

Philippe Ernst

Omvang: ± 1.100 pag. — ISBN 90-5095-006-X — Prijs: 5.950,-BF

Deze in linnen band gebonden uitgave verschijnt eind maart 1997

Met voorwoord van Prof. Dr. H. Braeckmans

Het tegenstrijdig belang op het niveau van de raad van bestuur (art. 60 en 60bis Venn. W.) is ongetwijfeld één van de meest actuele en omstreden onderwerpen in het vennootschapsrecht, vooral sinds de wetwijzigingen van 18 juli 1991 en van 13 april 1995. Het voorstel om misbruik van vennootschapsgoederen strafbaar te stellen kan dit slechts accentueren.

De auteur wijdt aan deze wettelijke regelingen een omstandige en kritische analyse. Dit proefschrift, dat op 24 september 1996 aan de Universitaire Instelling Antwerpen werd verdedigd, biedt echter nog veel meer.

Omdat de juridische problematiek van de belangenconflicten gemeenschappelijk is aan alle rechtsfiguren die vertegenwoordiging of optreden in andermans belang impliceren (bv. lastgeving, voogdij, commissie, bemiddeling, bewind, publieke mandaten), onderzoekt Dr. Ph. Ernst welke algemene regels en beginselen in het gemeenrechtelijk vertegenwoordigingsrecht gelden t.a.v. het contracteren met zichzelf ("Selbstkontrahieren"), het "dienen van twee heren" en andere belangenconflicten (deel I). Vervolgens wordt nagegaan of de gemeenrechtelijke regels ook kunnen worden toegepast op bestuurders en zaakvoerders van vennootschappen en hoe die regels zich verhouden t.o.v. de wettelijke belangenconflictregels (art. 60 en 133 Venn. W.).

De auteur stelt een model op voor een zinvolle, efficiënte belangenconflictregeling en formuleert voorstellen de lege ferenda (deel II).

Vernieuwend, zelfs grensverleggend, is het derde deel over belangenconflicten van aandeelhouders, op het niveau van de algemene vergadering. Dr. Ph. Ernst doet een voorstel de lege ferenda om bij bepaalde belangenconflicten van aandeelhouders (o.m. bij stemming over kwijting) een stemverbod in te voeren. Meer algemeen pleit hij voor de erkenning van een op de aandeelhouders rustende plicht tot goede trouw tegenover de vennootschap en de medevennoten. Tenslotte wordt ook m.b.t. intra-groepsverrichtingen een voorstel de lege ferenda gedaan (deel III).

Uit het voorwoord van Prof. Dr. H. Braeckmans:

"Op grond van de met omvangrijk nationaal en rechtsvergelijkend bronnenmateriaal gesteunde analyse, op basis van de wetenschappelijk verantwoorde stellingen en met inachtnaam van de originaliteit van het onderzoek en de hoge actualiteitswaarde, is dit doctoraatswerk een groot meesterwerk en een mijlpaal in de studie van het belangenconflict van bestuurder en aandeelhouder van de naamloze vennootschap".

INTERSENTIA Uitgevers NV
Antwerpen - Groningen

Churchillaan 108 – 2900 Schoten
☎ 03/658.01.69 – Fax 03/658.71.21